

MUAZ İBN CEBEL'İN HAYATI VE

HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ

Ahmet ÖZCAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2013

**MUÂZ B. CEBEL'İN HAYATI VE
HADİS RİVÂYETİNDEKİ YERİ**

Ahmet ÖZCAN

T.C.

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Temel İslam Bilimleri

Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2013

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ahmet ÖZCAN tarafından hazırlanan Muâz b. Cebel'in Hayatı ve Hadis Rivâyetindeki Yeri başlıklı bu çalışma 15 / 08 / 2013 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Hüseyin AYDIN

Üye: Prof. Dr. Ali ÇELİK
(Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Kadir DEMİRCİ

/ / 2013

Doç. Dr. H. Hüseyin ADALIOĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

MUAZ B. CEBEL'İN HAYATI VE HADİS RİVÂYETİNDEKİ YERİ

Özcan, Ahmet

Yüksek Lisans 2013

Temel İslam Bilimleri

Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ali Çelik

Genç yaşta Müslüman olup II. Akabe biatine katılan Muâz b. Cebel'in hayatı ve hadis rivâyetindeki yeri bu tezde işlenmiştir. Çalışma, girişi takip eden iki bölümden oluşmaktadır. Giriş'te çalışmanın konusu, amacı, önemi, metodu ve kaynakları ele alınmaktadır.

Tezin birinci bölümünde Muâz b. Cebel'in hayatı incelendi. Onun Allah Rasûlü ile olan münâsebeti, Yemen'e gönderilmesi, Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ebubekir (r.a), Hz. Ömer (r.a) zamanında hangi görevler de bulunduğu ve neler yaptığı ele alındı. Muâz b. Cebel'in ilmi yönü, kişiliği, eğitimci yönü üzerinde duruldu.

İkinci bölümde ise, Muâz b. Cebel'in Hz. Peygamberden naklettiği hadisler konu ve içerik itibarıyla tasnife tabi tutulmuş, özellikle “*Muâz hadisi*” diye meşhur olan Hz. Peygamber (s.a.s)'in Muâz (r.a)'ı Yemen'e gönderirken kendisine, hüküm verme konusunda tavsiyelerde bulunduğu konuşmayı nakleden hadisin İslam hukuku açısından değerlendirmesi yapılarak mezheplerin görüşlerine yer verildi.

ABSTRACT

THE LIFE OF MU'ÂZ B. CEBEL AND HIS PLACE IN THE NARRATION OF THE HADITHS

Özcan, Ahmet
Master Thesis 2013

Supervisor: Prof. Dr. Ali Çelik

We have dealt in this these with the life of Mu'âz b. Cebel and his place in the narration of the Prophetic Hadiths, who had been converted to Islam in a young age before the second Akaba bi'at and took place in this Akaba bi'at. In the first chapter of introduction section of the study, we have spoke about the subject matter of this study, its goal and its importance and in the second chapter we have mentioned the method of the study and its sources.

In the first section of our thesis, the life of Mu'âz b. Cebel and his figure from the point of religion. His relations with the Prophet, his being sent to Yemen by the Prophet, the duties undertaken by him at the times of the Prophet, Khalifah Abu bakr and Omar and what he has done in this period of time was dealt with in this section. And his life was analysed in the chapter named "the figure of Mu'âz b. Cebel".

As to the second section, the Prophetic traditions Mu'âz b. Cebel narrated, were classified in point of their subject matters and contents. After that we have focused on the famous hadith which narrates the conversation taken place between the Prophet and Mu'âz while sending him to Yemen, in which the Prophet gave him advices about handing down a decision, and we have given opinions of various Islamic Schools upon this hadith

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1
I-Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
II-Kaynaklar ve Araştırmalar.....	2

I. BÖLÜM

MUÂZ B. CEBELİN HAYATI

1.1. Adı, Nesebi, Künyesi.....	4
1.2. Doğumu ve Ailesi.....	5
1.3. İslam'a Girişi.....	6
1.4. Müslüman Olan Muâz'ın Medine'deki Davet Şekli.....	8
1.5. Hz. Peygamber Döneminde Muâz b. Cebel.....	9
1.5.1. Medine'de Kardeş Edinmesi.....	9
1.5.2. Katıldığı Savaşlar.....	11

1.5.3. Rasûlullah'ın Ona Vermiş Olduğu Görevler.....	11
1.5.4. Yemen'e Gönderilmesi.....	13
1.5.4.1 Yemen'in Genel Durumu.....	13
1.5.4.2 Himyer Melikleri Elçilerinin Rasûlullah'a Gelişleri.....	16
1.5.4.3 Yemen'e Gönderiliş Sebebi.....	18
1.5.4.4 Yemen'e Gidişi.....	19
1.5.4.5. Hz. Peygamber'in Muâz b. Cebel'e Özel Tavsiyeleri.....	21
1.5.4.6 Yemende Yaptığı Çalışmalar.....	24
1.6. Hz Ebubekir Döneminde Muâz b. Cebel.....	26
1.6.1. Hz. Ebubekir Dönemi.....	26
1.6.2. Muâz'ın Yaptığı Çalışmalar.....	27
1.7. Hz. Ömer Döneminde Muâz b. Cebel.....	29
1.7.1. Danışmanlık Yapması ve Fetva Vermesi.....	29
1.7.2. Zekât Memuru Olarak Görevlendirilmesi.....	32
1.7.3. Şam'a Gönderilmesi.....	32
1.7.4. Fetihlere Katılması ve Halifeye Mektup Göndermesi.....	33
1.8. Muâz b. Cebel'in Vefatı.....	35
1.9. İlmî Yönü ve Kişiliği.....	37
1.9.1. İslami İlimlerdeki Yetkinliği.....	37
1.9.2. Eğitimci Yönü.....	39
1.9.3. Kişiliği ve Takvası.....	42
1.9.4. Uyarıları ve Nasihatleri.....	45

II. BÖLÜM

MUÂZ B. CEBEL'İN HADİS RİVÂYETİNDEKİ YERİ

2.1. Râvi Olma Cihetiyle Muâz b. Cebel.....	48
2.2. Az Hadis Rivâyet Etmesinin Sebepleri.....	51
2.3 Rivâyet Ettiği Hadislerin Sayısı ve Tablosu.....	52
2.4. Rivâyet Ettiği Hadislerin Konuları.....	54
2.4.1. Fıkhi Konularda Muâz b. Cebel'den Nakledilen Rivâyetler.....	54
2.4.1.1. Usul Alanında Kullanılan Hadis.....	54
2.4.1.2. Namaz ve Oruç.....	62
2.4.1.3. Zekât.....	70
2.4.1.4. Tahâret.....	75
2.4.1.5. Mürted'in Öldürülmesi ve Hamile Kadının Recmedilmesi	76
2.4.1.6. Miras.....	78
2.4.1.7. Cihat.....	80
2.4.1.8. İdarecinin Rüşvet ve Hediye Alması.....	81
2.4.1.9. Eşler (Karı-Koca) İle İlgili Rivâyetler.....	82
2.4.2. İtikâdi Konularda Muâz b. Cebel'den Nakledilen Rivâyetler..	84
2.4.3. Terğib ve Terhib Bildiren Rivâyetler.....	88
2.4.3.1. Zühd.....	88
2.4.3.2. Edep.....	93
2.4.3.3. Şefaât.....	96

2.4.3.4. Dua	97
2.4.4. Fiten ve Melahim ile İlgili Rivâyetler.....	98
2.4.5. Tefsir ve Kıraat ile İlgili Rivâyetler.....	99
2.4.6. Diğer Rivâyetler.....	101
2.5. Kendisinden Rivâyette Bulunanlar.....	104
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	110

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin, ibn
B.k.z	: Bakınız
c	: Cilt
c.c	: Celle Celalüh
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
dpn	: Dipnot
D.G. B. İ. T	Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
H.	: Hicri
H.z	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
M.	: Miladi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö	: Milattan önce
Nşr	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radıyallâhu anh
s.	: Sayfa
s.a.s	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sy	: Sayı
tsz.	: Tarihsiz
trc.	: Tercüme eden
thk.	: Tahkik eden
vd	: Ve devamı
yay	: Yayınları

ÖNSÖZ

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.s.)'i hayatında Müslüman olarak gören ve Müslüman olarak ölen kimseye Sahâbi denilmektedir. Kimi sahabe Hz. Peygamber'i bir kere görmüş kimisi O'na hayatı boyunca arkadaş olmuştur. Bu kutlu nesil, Allah Rasûlü'nü, yürütmüş olduğu İslam dâvasında hiçbir zaman yalnız bırakmamıştır. Bu bağlılık ve fedâkarlıklarından ötürü Kur'an'ı Kerim'de Allah (c.c.) tarafından, hadislerde ise Hz. Peygamber tarafından övülmüşlerdir.

Yüce Allah'ın Kur'an'da Muhacirlere yardım ettiği için övülen Ensar'dan biri olan Muâz, Hz. Peygamber'in "*seni seviyorum*" diye iltifat ettiği, mahşerde âlimlerin bir ok adımı önünde olacak dediği ve arkadaşları tarafından İbrahim (as)'a benzetilen önemli şahsiyetlerden biridir. Bununla berâber o, Hz. Peygamber Dönemi ve sonrasında yaptığı vazîfeler, elde ettiği muvaffâkiyetlerle, bu dönemde yapılan çalışmaların ya doğrudan içinde yer almış ya da çok yakınında bulunmuş bir kimsedir.

Bu çalışmada Muâz b. Cebel'in hayatını Yemen'e gidişini ve hadis rivayetindeki yerini, rivayetlerini konu edindik. Çalışmamız, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Muâz b. Cebel'in hayatını ve şahsiyetini inceledik. İkinci bölümde ise rivâyetlerini konularına göre sınıflandırıp tercümesini yaparak, bir râvi olarak Muâz b. Cebel kanalıyla bize ulaşan rivâyetleri daha yakından inceleme imkânını elde ettik. Böyle bir yaklaşımın onu ve onun rivâyet ettiği hadisleri daha iyi anlamamıza yardımcı olacağı düşüncesindeyiz.

Muâz b. Cebel ile ilgili bu çalışma, hadis kaynaklarını, tarih ve biyografi eserlerini daha detaylı bir şekilde tanımamıza vesile olmuştur. Bir sahâbinin biyografisi ve rivâyetleri incelenirken, sadece o sahâbi ve rivâyetleri hakkında bilgi sahibi olmakla kalmayıp söz konusu sahâbiyle uzaktan ya da yakından ilişkisi olan kişiler ve o sahâbinin rivâyetleriyle bağlantılı olan başka rivâyetler hakkında da yeterli ölçüde mâlûmât edinmiş olduk.

Böyle bir çalışmanın dünün, bugünün ve yarının anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesi ile bilgi ve engin tecrübesiyle yardımını esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Ali ÇELİK hocama şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim.

Ayrıca, tez savunmasına katılan ve katkı sunan kıymetli jüri üyesi Hocalarıma ve tez süresince bana destek olan tüm Hocalarıma da bu vesile ile teşekkür ederim.

Ahmet ÖZCAN

GİRİŞ

I- Araştırmanın Önemi ve Amacı

Dinimizin Kur'an'dan sonraki ikinci kaynağı olan Sünnet'in/hadislerin doğru anlaşılması Müslümanlar için elzemdir. Kur'an da "*üsvetüin hasenetün*" olarak ifade edilen Rasûlullah'ın sözlerini, onun uygulamalarını günümüze taşımada ilk basamak olan Peygamberimizin arkadaşlarının hayatı ve sözleri de bu yüzden önem arz etmektedir.

Rasûlullah'a ikinci Akabe'de (622) biat eden, malını Allah yolunda infak edip sekiz yılını Hz. Peygamber'in yanında geçirmiş ve kendisine birçok vazife verilen, ilmi ile öne çıkmış şahsiyetlerden biri Muâz b. Cebel'dir. Onun hayatı, hadis ilmindeki yeri, akli melekesi, düşünme tarzı, yorum gücü gibi üstün özellikleriyle sonraki nesillere daima örnek olmuş, İslam hukuk teorisinin oluşmasında onun yaptığı bazı rivayetler esas alınmıştır.

Hz. Peygamber tarafından daha Müslüman olduğu ilk günden itibaren kendisine önemli görevler verilen Muâz b. Cebel'in daha yakından tanınmasının önemli olduğunu düşünerek genel hatlarıyla hayatı ve rivayetleri, Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında görevlerinin ne olduğunu tespit etme düşüncesiyle böyle bir çalışma yapmayı uygun bulduk.

Şüphesiz Sahabe, Rasulullah'ın (s.a.s) tebliğ ettiği ve beyan edip açıkladığı Kur'an'ın ilk muhataplarıdır. Hz. Peygamber Kur'an'ı ilk defa onların şahsında tüm insanlığa tebliğ etmiştir. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı tebliğ ve beyanı sırasında O'nu anlamada, hayatına yansıtmada ashab içerisinde önde olan bazı sahabiler vardır. Bunlardan biride Muâz b. Cebel'dir.

Bu çalışmamız tamamen bir tespit çalışmasıdır. Bu çalışmamızla bir taraftan ilk nesil sahabe nesli hakkında sağlam bilgi sahibi olmak, diğer taraftan da bu sahabe neslinin, Kur'an ve Sünnet'in sonraki nesillere intikalindeki gayretlerini öğrenmek suretiyle, Kur'an ve Sünnet anlayışımızdaki bilinçlenmemize katkı sunacağını düşünüyoruz.

II. Kaynaklar ve Araştırmalar

Konumuz itibariyle tezimizin birinci bölümü, Muâz b. Cebel'in hayatına ayrılmıştır. Çeşitli başlıklar altında ele alıp değerlendirdiğimiz bu bölümü yazarken daha ziyâde İslam Târihi kaynaklarından istifâde ettik. Diğer bölümlerde ise rivâyetler ana mevzûyu teşkil ettiğinden ağırlıklı olarak Hadis ilmine dâir kaynaklara başvurduk.

Hayâtını ele aldığımız bölümde, genel olarak Hz. Muâz'ın âilesi, müslüman oluşu, Yemen'e gönderilmesi, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerindeki sosyal statüsü üzerinde durulmuştur. Ardından ilmî yönü ve kişiliğine dâir mâlumat aktarılmıştır. Hayâtıyla ilgili bilgiler toplanırken ilgili bu konuda yazılmış makale ve kaynak eserlerden faydalanılmıştır. Birinci bölüm yazılırken Tabakât tarzı eserlerden, genel târih kitaplarından büyük oranda istifade edilmiştir. Bunlar arasında tabakât kitaplarından: İbn Sa'd'ın (ö. 230/884) *Tabakât*'ı, İbni Abdilberr'in (ö. 463/1071), *el-İstiâb*'ı, İbnu'l-Esîr'in (ö. 630/1232) *Üsdü'l-Gâbe'si*, Zehebî'nin (ö. 748/1374) *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâsı* ve İbni Hacer'in (ö. 852/1448) *el-İsâbe'sini*, en çok başvurduğumuz genel târih kitaplarından ise Taberî'nin (ö. 310/922) *Târihu'l-Umem ve'l-Mulûk'u*, İbnu'l-Esîr'in (ö. 630/1232) *el-Kâmil fi't-Târih'i*, İbni Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye'si*, Ya'kubî'nin (ö. 292/904) *Târihi* gibi eserler zikredebiliriz. Özellikle Hz. Peygamber dönemi ele alınırken Abdurrezzak b. Hemmam'ın (ö. 211/826) ve İbni Ebi Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'leri, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i, Buhâri (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebu Dâvud (ö. 275/888), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), ve İbni Mâce (ö. 273/886), gibi müelliflerin kitapları da mürâcaat ettiğimiz kaynaklardan olmuştur. İdâri ve askeri faâliyetler veya fetihler söz konusu ise Belâzurî'nin (ö. 278/892) *Futûhu'l-Buldan*'ı ve Halîfe b. Hayyat'ın (ö. 240/854), *Târihi* de bu konuda istifâde edilen kaynak eserler arasındadır.

Söz konusu rivâyetlerin değerlendirmelerinin yapıldığı bölüm yazılırken temel hadis kitapları esas alınmıştır. Yine Muâz b. Cebel'in rivayet ettiği fıkıh ve özellikle usûl konularını ihtiva eden hadislerin nerelerde kullanıldığını araştırmak için Serahsî'nin (ö. 483/1090), *Usûlu'l-Fıkh*, Ebû'l-Ya'lâ'nın (ö. 458/1066), *el-Udde fi Usûli'l-Fıkh*; Ebû'l-Hüseyn'in, (ö. 436/1044), *el-Mu'temed fi Usûli'l-Fıkh*,

Bâcî'nin, (ö. 474/1081), *İhkâmu'l-Fusûl fî Ahkâmi'l-Usûl*, Cessas'ın, (ö. 370/980), *el-Fusûl Fi'l-Usûl*, isimli kaynak eserlerden istifade ederek farklı görüşleri bir arada görebilme fırsatını elde ettik. Bunların dışında dijital programlardan istifâde edildiğini belirtmek isteriz.

I. BÖLÜM

1. MUÂZ B. CEBEL'İN HAYATI

1.1. Adı ve Künyesi

Adı ve nesebi, Muâz b. Cebel b. Amr b. Evs b. Âiz b. Adiy b. Kâb b. Amr b. Üdey b. Sa'd b. Ali b. Esed b. Sâride b. Yezid b. Cüşem b. el-Hazrec'tir.¹

Muâz b. Cebel b. Amr el-Ensârî'nin künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. O oğlunun adıyla anılmıştır. Bir rivayete göre de künyesi Ebû Abdullah'tır.² Hazrec³'ten olduğu için *el-Hazrecî* Medine Müslümanlarından olduğu için de *el-Ensârî* diye de künyelenmiştir.⁴ Müellifler ondan bahsederken, “*imamü'l-fukâhâ, sultanu'l ulemâ, kebiru'l-ulemâ*” gibi ifadeler kullanmışlardır.⁵

¹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa' d ez-Zührî (ö. 230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1957, c. III, s. 583; İbnu'l Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *Üsd'ü'l-Ğâbe*, Kahire 1970, c. V, s. 194; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmet b. Saîd el- Endelusî (ö. 456/1064), *Cemheratu Ensâbi'l-Arab*, Beyrut 1983, s. 358.

² ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1346), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnâvut), Beyrut, 1985, c. I, s. 445.

³ Hazrec; Medine'de Ensâr'ın mensup olduğu Kahtânî asıllı meşhur iki Arap kabilesinden biridir. Kabilenin Kahtân'a kadar uzanan şeceresi şöyledir: Hazrec b. Harise b. Sa'lebe b. Amr Müzeykiyâ b. Âmir Mâüssemâ b. Harise b. İmrüülkays b. Sa'lebe b. Mazin b. Ezd b. Gavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kah-tân. Evs ile Hazrec, Harise b. Sa'lebe'nin iki oğlu olup anneleri Kayle'den dolayı Araplar arasında Benî Kayle (Kayleoğu Narı) adıyla da meşhurdurlar. Hazrec kabilesi Hazrec'in Cüşem, Avf. Haris, Amr ve Kâ'b adlı beş oğlu ile giderek çoğalıp güç kazanmıştır. Belli başlı kolları şunlardır: Neccâr, Sâide, Amr b. Avf, Kavâkıl, Sevâd. Züreyk, Tezîd, Selime, Beyâda, Hublâ. Hazrec, Evs'ten daha kalabalık ve daha meşhur olduğu için başlangıçta Araplar bu kabilelerin ikisine birden Hazrec diyorlardı. Nübüvvetin 11. yılına rastlayan hac mevsiminde Akabe'de Hz. Peygamber ile görüşerek Müslüman olan altı Hazreçli yurtlarına döndükleri zaman kabilelerine İslâm'dan bahsettiler ve yıllardan beri birçok aile yuvasını söndüren Hazrec-Evs düşmanlığının bu yeni din sayesinde sona erebileceğini söylediler. Birinci Akabe Biat'na on, ertesi yıl yapılan İkinci Akabe Biati'na ise altmış iki Hazreçli katıldı. Hazreçliler, Evsliler'den sayı itibarıyla fazla oldukları gibi üstlendikleri görevler açısından da onlardan önde bulunuyorlardı. Hz. Peygamber hicret edinceye kadar Yesrib'deki müslümanların bir disiplin içinde hayatlarını sürdürebilmeleri için seçilen ve “havâriyyûn” denilen on iki nakibden dokuzu Hazreçli idi. Hicretten sonra Evs ile Hazrec arasındaki ezeli düşmanlık gerçekten sona erdi. (Bu bilgiler için bkz. Önkâl, Ahmet, “*Hazrec*”, *DİA*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 145.)

⁴ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 194.

⁵ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbehanî (ö. 430/1038), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Beyrut tsz. c. I, s. 228; İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan (ö. 571/1170), *Tarihu Medineti Dimaşk*, (nşr. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garame el-Amravî), Daru'l-Fikr, Beyrut 1995-1998. c. LVIII, s. 392; İbnu'l-İmâd, Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdurrahman b. Ahmed (ö.1679), *Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbari Men Zehab*, (nşr. Abdulkadir el-Arnâût-Mahmûd el-Arnâût), Daru İbn Kesir, Beyrut 1986, c. I, s. 167.

1.2. Doğumu ve Ailesi

Muâz b. Cebel hicretten yirmi yıl önce m. 603 yılında, eski adı Yesrib olan Medine’de dünyaya gelmiştir.⁶ Babasının adı Cebel b. Amr b. Evs b. Âiz, annesinin adı ise Hind bnt. Sehl b. Cüheyne⁷ dir.

O, Hazrec’in bir kolu olan *Benû Udey* kolundandır.⁸ Benû Udey koluna mensup babasının ölümünden sonra annesi Hind bnt. Sehl b. Cüheyne, Medine civarında yaşayan ve cimriliğiyle tanınan Benû Seleme oğullarının reisi Ced (Cüd) b. el-Kays,⁹ ile evlendi. Muâz b. Cebel de annesiyle beraber Benû Seleme yurduna yerleşmiştir. Bu yüzden onun Benû Seleme’den olduğu zannedilmişse de bu doğru değildir.¹⁰

Kardeşi Rebîa b. Cebel’dir.¹¹ Anne bir kardeşi de Bedir ehlinde olan Abdullah b. el-Ced b. Kays’tır.¹² Kaynaklarda iki eşi olduğu zikredilmekle birlikte isimleri belirtilmemiştir.¹³

Muâz b. Cebel’in iki kızı¹⁴ ve iki oğlu olup oğullarından birinin ismi Abdurrahman diğer oğlunun ve kızlarının ismi ise kaynaklarda zikredilmemektedir.¹⁵ Muâz’ın çocukları Amvâs¹⁶ taununda vefat etmişlerdir.

⁶ ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-A’lâm Kâmûsu Terâcim*, 3. Baskı, Beyrut 1969, c. VIII, s. 166.

⁷ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 583; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/889), *el-Maârif*, (tsh. Muhammed İsmail es-Sâvi), 2. Baskı, Beyrut 1970, s. 111.

⁸ el-Kalkaşendî, Ebû’l-Abbas Ahmed b. Ali Ahmed (ö. 821/1418), *Nihâyetü’l-Ereb fî Ma’rifeti Ensâbi’l-Arab*, Beyrut 1983, s. 46.

⁹ Benû Seleme’nin eşrâfından ve meşhur münafıklardandı. Tebuk seferine katılmamak için Rasûlullah dan Rumların kadınlarına dayanmam diye izin istedi. Hz. Peygamber de ondan yüz çevirmiş, ona izin vermiştir. Bkz. İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 571. İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmail (ö. 774/1372), *Tefsir*, (thk: Muhammed Ali es-Sabûnî), Beyrut 1996, c. II, s. 145.

¹⁰ İbnü’l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 194.

¹¹ İbn Hazm, *a.g.e.*, s. 358.

¹² İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 583.

¹³ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 583.

¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Beyrut 1995, c. VI, s. 203.

¹⁵ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 583.

¹⁶ Amvâs; *Filistin*’de tarihi bir yerleşim merkezinin adıdır. Eski adı *Emmaus* olan *Amvâs* (*Amevâs*, *Imvâs*), *Kudüs* ile *Remle* arasında ve *Kudüs*’ün 33 km. kuzey batısında, denizden 375 m. yükseklikteki bir tepenin eteklerinde kurulmuştur. Hz. Ömer devrinde Amvas’ta veba salgını çıkmış (h.18/639) ve buradan Suriye’nin çeşitli yerlerine yayılmıştır. Başka bir rivayete göre ise İslâm tarihinde bilinen bu ilk veba salgını (h.17/638) yılında vuku bulmuştur. *Tâun-u amvâs* adıyla meşhur olan bu salgının sonucunda, başta Suriye orduları başkumandanı Ebû Ubeyde olmak üzere Muâz b. Cebel, Şurahbil b. Hasene, Süheyl b.Amr, Fazl b. Abbas ve Yezid b. Ebû Süfyan gibi bir çok sahâbi dahil 25.000’e yakın insan ölmüştür. Hz. Peygamber’in âzâtlı kölesi

1.3. İslam'a Giriş

Hız Peygamber, Allah'ın Kelamı'nı toplumuna anlatırken bir yandan da Mekke'ye, ticaret ya da ibadet maksadıyla başka şehirden gelen insanlara tebliğ etme fırsatı buluyordu. Hız. Peygamber yine bir hac mevsiminde bi'setin 11. senesinde Mekke'ye gelen Medineli bir kafileye İslâm'ı anlatmış, onlar da kabul ederek bir sene sonra Akabe mevkiinde¹⁷ görüşmeye söz vermişlerdi.

Medineli Müslümanlar bi'set'in 12. yılında hac mevsiminde on iki kişilik bir grup halinde Akabe mevkiinde hac ibadetini yaptıktan sonra, Hız. Peygamber ile görüşerek O'na bîat ettiler. 1. Akabe bîatı olarak tarihe geçen bu bîattan sonra Medineli Müslümanlar yurtlarına döndüler. Kısa bir süre sonrada kendilerine İslâm'ı öğretecek bir muallim istediler. Hız. Peygamber onlara Mus'ab b. Umeyr'i¹⁸ gönderdi. Mus'ab'ın gayreti sayesinde İslâm, Medine'de hızla yayılmaya başladı. Mus'ab Medine'de daha bir yılını doldurmadan Müslüman olanların sayısı bir hayli artmıştı. Bunların içinde İslâm'la şereflenen Muâz b. Cebel de vardı.

Muâz, İslâm'ı seçtiğinde henüz on sekiz yaşındaydı.¹⁹ Kesin bir tarih olmasa da M. 621 ile M. 622 yılları arasında Müslüman olduğunu söyleyebiliriz.

M. 622 yılında hac mevsiminde hem haccetmek hem de Medine'deki durumu Hız. Peygamber'e aktarmak için Mus'ab b. Umeyr, Medine'den yetmiş beş kişilik bir

---

Servân b. Fezâre el-Âmiri de (ö. 54/674)'te burada vefat etmiştir. (Bu bilgiler için bkz. Fayda, Mustafa, "Amvâs", DİA, İstanbul 1991, c. III, s. 100.)

¹⁷ Akabe Mevkii; Arap yarımadasında Akabe adını taşıyan birçok yer vardır. Akabe biatlarının yapıldığı yer ise Mekke'de Mescid-i Harâm'a yaklaşık 3 km. uzaklıkta ve Mina hudutları içindedir. Hac sırasında şeytan taşlanan Cemerât bölgesinde, Cemre-i Akabe ismiyle anılan büyük şeytanın taşlandığı yere yakın etrafi tepelerle çevrili küçük, kuytu bir vadidir. Bugün burada, Medineli müslümanların Hız. Peygamber'e biat ettiğini hatırlatmak maksadıyla inşa edilmiş bir mescid bulunmaktadır. (Bu bilgiler için bkz. Önkâl, "Akabe", DİA, İstanbul, 1989, c. II, s. 211.)

¹⁸ Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim el-Kureşî el-Abderî (ö. 3/625); Hız. Peygamber tarafından Birinci Akabe Biatı'ndan sonra İslâm'ı tebliğ için Medine'ye gönderilen sahâbî. Kureş'in ana kollarından, Câhiliye devrinde sidâne ve hicâbe görevleriyle kabilenin sancaktarlığını yürüten Benî Abdüd-dâr'a mensup zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk müminlerden biriydi; ancak Rasûl-i Ekrem'in peygamberliğine şiddetle karşı çıkan ailesinin buna izin vermeyeceğini bildiğinden onun yanına bir süre gizlice gidip geldi ve namazlarını da gizli kıldı. Durumu öğrenilince hayatında zor bir dönem başladı. Babası ve annesi onu müslüman olduğu için hapsedtiler ve yolundan dönmesi için çeşitli baskılar yaptılar, fakat dininden vazgeçiremediler. Mus'ab, peygamberliğin beşinci yılında ilk kafil ile Habeşistan'a hicret etti. Hız. Peygamber'in hanımı Zeynep b. Çahş dan dolayı Hız. Peygamber ile bacanak olan Mus'ab Uhud savaşında şehit olmuştur. (Bu bilgiler için bkz. Algül, Hüseyin, *Musab b. Umeyr*, DİA, İstanbul, 2006, c. XXXI, s. 226.)

¹⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 583; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 194.

kafileyle Mekke'ye gitti. Kafilede Muâz b. Cebel'de bulunmaktaydı.²⁰ Mekke'ye varınca Hz. Peygamber'le Akabe'de buluştular. O gece Hz. Peygamberin yanında sadece amcası Abbas b. Abdülmuttalib²¹ vardı. Abbas bir konuşma yaparak Hz. Muhammed'i memleketlerine götürdükleri zaman başlarına çeşitli sıkıntılar gelebileceğine, bütün Arap kabilelerinin kendilerine düşman olacağına dikkatlerini çekti. Böyle bir durumda onu düşmanlarına teslim edeceklerse bu işten daha şimdiden vazgeçmelerinin daha iyi olacağını ifade etti. Medineliler söylenenleri kabul ettiler ve Hz. Peygamber'e istediği şartlarda biata hazır olduklarını belirttiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir konuşma yaptı. Kur'an okudu, onları İslâm'a daha kuvvetle bağlanmaya teşvik etti. Hicret ettiği takdirde kendisini canlarını, mallarını, çocuklarını ve kadınlarını korudukları gibi koruyacaklarına, rahat günlerde de sıkıntılı anlarda da ona itaat edeceklerine, bollukta da darlıkta da mallarını infak edeceklerine, iyiliği emredip kötülüğe engel olacaklarına, hiç kimseden çekinmeden hak üzere bulunacaklarına ant içip biat etmeye davet etti. Orada bulunan Medinelilerin hepsi bu şartlarla ona biat ettiler. Bundan sonra Hz. Peygamberin emri üzerine, Peygamber'le aralarındaki irtibatı sağlayacak on iki temsilci²² (nâkib) seç-

²⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 583.

²¹ Ebü'l-Fazl el-Abbâs b. Abdilmuttalib b. Hâşim el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 32/653); Hz. Peygamber'in amcasıdır. Hz. Peygamberin doğumundan iki veya üç yıl önce dünyaya geldi. Mekke'de onunla birlikte büyüdü. İlk gençlik yıllarından itibaren ticaretle meşgul oldu. Maddî durumunun iyi olması sebebiyle, Câhiliye döneminde Kabe'yi ziyarete gelen hacılara su dağıtma (sikâye) ve onlara ziyafet verme (rifâde) görevlerini kardeşi Ebû Tâlib'den devraldı. Ebû Tâlib'in geçim yükünü hafifletmek için Abbas Ca'fer'i. Hz. Peygamber de Ali'yi himayelerine almışlardı. Hz. Peygamber İslâmiyet'i yaymaya başladığı günlerde Abbas hemen müslüman oldu. Ancak geniş nüfuzunu kullanarak müslümanları himaye etmek düşüncesiyle, müslümanlığı kabul ettiğini açığa vurmadı. Hatta Mekke'li müşriklerin müslümanlarla ilgili karar ve davranışlarını Hz. Peygamber'e ulaştırmak maksadıyla kasten hicret etmedi. Daha çok benimsenen ikinci bir rivayete göre ise, Mekke fethine veya en azından Bedir Savaşı'na kadar müslüman olmadı. Bununla beraber daima yeğenine arka çıkarak onu müşriklere karşı himaye etti. İkinci Akabe Biatı'nda (m. 622), Hz. Peygamber yalnız bırakmayıp müzakerelere katıldı; Medineliler Müslümanlardan onun hayatını tehlikeye atmayacaklarına dair teminat aldı. Mekke'de kaldığı süre içinde İslâm davetini açıktan desteklediği kesinlik kazanmasa bile, karısı Ümmü'l-Fazl Lübâbe ile oğlu Abdullah'ın Müslüman olmalarına karşı çıkmayarak İslâmiyet'in tebliğini müsamaha ile karşıladığını göstermiş oldu. Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman da halifelik dönemlerinde ona büyük itibar göstermişlerdir Abbas, seksen sekiz (veya seksen altı) yaşlarında Medine'de vefat etti. (Bu bilgiler için bkz. DİA, İstanbul 1988, c. I, s. 16-17.)

²² Bu on iki temsilcinin isimleri ve geniş için bilgi için bkz. İbn Hişam, *es-Sıratu'n-Nebeviyye*, c. 2, s. 86-87

tiler. Bu anlaşmaya da İkinci Akabe Biati denildi. İkinci Akabe Biati, savaşla ilgili hususları ihtiva ettiği için *Bey'atü'l-harb* adıyla da anılmıştır.²³

1.4. Müslüman Olan Muâz'ın Medine'deki Davet Şekli

Akabede Hz. Peygamber'i görüp O'na biat eden Muâz b. Cebel, Rasul'ün yaptığı gibi çevresindekilere tek olan Allah'ı anlatma ve putların bir eşya olduğunu göstermek için Hz. İbrahim'in metodunu²⁴ uygulamıştır. Abdullah b. Mes'ud der ki: Biz Muâz'ı (Allah'ın Kur'an'daki) "O, Allah için ihlasla ibadet eden, hanif ve asla müşriklerden olmayan bir ümmettir" diye tarif ettiği İbrahim (a.s)'a benzetirdik.²⁵

Mekke'de olduğu gibi Medine'de ki insanlar da kendisine bile faydası olmayan *Menat* adlı puta taparlar, evlerinde ağaçtan yapılmış putlar bulundurlardı. Muâz da kabilesinden İslâmiyet'i kabul eden arkadaşlarıyla birlikte geceleri Benî Selime oğullarından henüz Müslüman olmayan bazı kimselerin putlarını kırdı veya putların acizliğini ortaya koyacak eylemler yaptı.

Şirk içinde olan Amr b. el-Cemûh²⁶, un Menat adlı putunu kırarak onun Müslüman olmasına vesile olmuştur. Onun oğlu Muâz b. Amr, Akabe bîatına katılmış ve Hz. Peygamber'e bîat etmiştir. Amr b. el-Cemûh Benû Seleme'nin ileri gelenlerinden ve soylularındandı. Tahtadan yapılmış bu puta tazimde bulunuyor ve onu temizliyordu. *Benû Seleme*'nin gençlerinden Muâz b. Cebel ve Muâz b. Amr b. el-Cemûh Müslüman olunca, Amr'ın putunu geceleyin alıyorlar ve baş üstü insan dışıklarının olduğu çukurlara atıyorlardı. Sabah olunca Amr: "Kahrolsun

²³ Önkal, *DİA*, c. 2, s. 211.

²⁴ İbrahim (a.s) kavmine doğru yolu göstermek için insanların akli melekelerini kullanmasına yardımcı olmuştur. Bunlardan birinde kavminin çevresinden dağılıp gitmesinin ardından, putların yanına yaklaşmış ve en büyükleri dışında putların hepsini kırıp parçalamıştır. Kuşkusuz burada en büyük putu bırakmasının çok önemli hikmeti vardır. Nitekim bu olaydaki hikmet, kavmin geri dönüşüyle ortaya çıkacaktır. Geri döndüklerinde putların yerle bir olduğunu görmüşler ve bunu yapanı sorgulamaya başlamışlardır. Hz. İbrahim'e bu olayı sorduklarında onlara büyük putu işaret ederek ona sormalarını söylemiştir. Taşın konuşamayacağını ve olup biteni açıklayamayacağını düşünüp anlayan kavmi, bu taşların hiçbir güce sahip olamayacağını da kendilerine itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Bu bilgiler için ayetlere bkz. (21. Enbiya, 59-66; 37. Saffat, 89-96; 2. Bakara, 258)

²⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 349; Ebu Nuaym, *a.g.e.*, c. I, s. 430.

²⁶ Amr b. el-Cemûh b. Zeyd el-Ensârî es-Selâmî (ö. 3/ 625) Selemeoğulları'nın reisi, sahâbî. Medine'nin iki büyük kabilesinden Hazrec'in Seleme (Selime) boyunun reisi idi. Câhiliye döneminde putlara aşırı bir bağlılığı vardı. Bu sebeple ensar arasında oldukça geç müslüman olanlardandı. Bu bilgiler için bkz. (Zehebi *a.g.e.*, c. 1 s. 252; Önkal, *DİA*, c. 3, s. 83.)

tanrılarımıza kim kötülükte bulundu.” Onu temizler güzel kokular sürer sonra: Bunu sana kimin yaptığını bilsem vallahi rezil edeceğim, diye yemin ederdi. Gece olunca aynı işi tekrar yapıyorlardı. Bu iş çok tekrarlanınca Amr putun boynuna bir kılıç asar ve “eğer sende bir hayır varsa sen kendini koru” der. Tekrar aynı hal olunca Amr kendine gelir, saçma bir iş yaptığını anlar ve Müslüman olur.²⁷

Yine başka bir rivayette Muâz b. Cebel’in, Sa’lebe b. Aneme ve Abdullah b. Enis ile beraber Benû Seleme’nin putlarını kırdıkları nakledilmektedir.²⁸ Muâz b. Cebel’in putları kırmaktaki niyeti, onların ilahlarına hakaret etmek değil, ancak arkadaşlarının içine düştükleri yanlış, anlamalarını sağlamak, Hz İbrahim gibi, putların kendilerine bile faydası olmadığını göstermek içindir.

Cenâb-ı Allah Müslümanlara, diğer din mensuplarının ilahlarına hakaret etmeyi de şu ayette yasaklamıştır. *“Onların, Allah’tan başka arkasına düşüp de ilah diye yalvardıkları tanrılarına hakaret etmeyin ki, onlar da cahillik ederek hadlerini aşış Allah’a hakaret etmesin ve kötü söz sarfetmesinler”*²⁹

1.5. Hz. Peygamber Döneminde Muâz b. Cebel

1.5.1. Medine’de Kardeş Edinmesi

Rasûlullah, Mekke’de annesini, babasını, eşini, kardeşlerini, işini, evini yurdunu bırakıp Allah için hicret eden muhacirler ile Medine ki müminler arasında birlik ve beraberliği kuvvetlendirmek için Muhacirin acılarını unutup sıkıntılarını hafifletmek için Muhacir ile Ensâr’ı kardeş kılmıştır. Bu kardeşlik kırk beşi muhacirlerden kırk beşi de Ensâr’dan olmak üzere doksan kişi arasında ikişer ikişer yapılmıştır.³⁰ Bunların arasına Muâz b. Cebel de bulunmaktaydı. Allah’ın Rasûlü Muâz’ı Abdullah b. Mesud’la kardeş kılmıştır.³¹

²⁷ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik (218/833), *es-Sîratu’n-Nebeviyye*, (thk. Mustafâ es-Sekkâ ve arkadaşları), Beyrut 1936, c. II, s. 95- 96.

²⁸ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 580.

²⁹ 6. Enam, 108.

³⁰ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. I, s. 238.

³¹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 151.

Bazı rivayetlerde Muâz b. Cebel'in, Cafer b. Ebî Talib ile kardeş kılındığı ifade edilmiştir.³² İbn Sa'd bununla ilgili şöyle söylemektedir: "Muhammed b. İshak'tan gelen bir rivayette Rasûlullah Muâz'ı Cafer-i Tayyar³³ ile kardeş ilan etmiştir. Muhammed b. Amr dedi ki: "Bu nasıl olur? Sahâbîler arasında muâhât, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden sonra ve Bedir'den önce olmuştur. Bedir gününde muâhâtı sona erdiren miras ayeti inmiştir. Cafer b. Ebî Talib de bu sırada Habeşistan³⁴, da ve muâhâttan yedi sene sonra gelmiştir." Dolayısıyla İbn İshak'ın görüşü isabetli değildir.³⁵

İbn Kesîr de Muâz b. Cebel'in, Cafer b. Ebî Talib ile kardeş kılındıkları rivayetini ele alıp tahlil ederken muahatta Cafer b. Ebî Talib'in Habeşistan'da olduğunu ve Hayber'in fethi sırasında geri döndüğünü dolayısıyla bu rivayetin yanlış olduğunu ifade etmektedir.³⁶

³² İbn Hişâm, *a.g.e.*, c. II, s. 151.

³³ Ebû Abdillâh Ca'fer b. Ebî Tâlib b. Abdülmuttalip el-Hâşimî, (ö. 8/629) Hz. Peygamber'in amcasının oğludur. Mûte Savaşı kumandanlığını yapmış bir sahâbîdir. Yaklaşık (M.590) yılında Mekke'de doğmuştur. Hz. Ali'nin öz kardeşi olup ondan on yaş büyüktü. Ebû Tâlib'in çocuklarının fazla oluşu sebebiyle geçim sıkıntısı çektiği sırada yükünü hafifletmek üzere Hz. Peygamber Ali'yi, amcası Abbas da Cafer'i yanına almıştı. Bu sebeple Ca'fer'in gençlik yılları amcası Abbas'ın yanında geçti. Ca'fer b. Ebi Tâlib Hz. Peygamber'e ilk iman edenler arasında yer aldı. Mekkeli müşriklerin müslümanlara eziyet ve işkenceleri artınca Ca'fer hanımı Esmâ bint Umeyyâ ile birlikte Habeşistan'a hicret eden ikinci kabileye katıldı ve Hz. Peygamber tarafından bu kabileye başkan tayin edildi. Oğlu Abdullah Habeşistan'da dünyaya geldi ve orada doğan ilk müslüman olarak anıldı. Hicret eden müslümanlara iltica hakkı tanınmaması konusunda Kureyşliler elçi olarak Habeşistan'a Ebû Rebîa b. Mugire el-Mahzûmî ile Amr b. Âs'ı gönderdikleri zaman Habeş Hükümdarı Necâşî Ashame'nin huzurunda müslümanları Ca'fer temsil etti. Bu sorgulamada büyük bir açıklık, cesaret ve maharetle İslâm inançlarını ortaya koyup yurtlarını terketme sebeplerini izah eden Ca'fer, Kureyş temsilcilerinin eli boş dönmesini ve Necâşî'nin mülteci müslümanları himaye etmesini sağladı. Hatta bunun ardından Necâşî'nin Ca'fer sayesinde müslüman olduğu söylenir. (Bu bilgiler için bkz. *Cafer b. Ebi Talib*, D.İ.A., İstanbul 1991 c. 6, s. 548-549.)

³⁴ Kureyş müşrikleri Habeş ülkesinden Mekke'ye dönen Muhâcîr Müslümanların Habeş Necâşî'si tarafından çok iyi korunduğunu işitip, onlardan yakaladıklarını en ağır işkencelere uğratmaya başladıkları zaman, Peygamberimiz (s.a.s) onların Habeş ülkesine ikinci kez hicret etmelerine, gitmelerine izin verdi. Hz. Ca'fer b. Ebi Talib de, Peygamberimiz (s.a.s)'e başvurup "Hiç kimseden korkmaksızın Allah'a ibadet edebileceğim bir yere gitmeme izin ver" dedi ve kendisine izin verildi. Bunun üzerine, içlerinde Hz. Ca'fer'in de bulunduğu bir Müslüman topluluğu; dinlerinden döndürülmek tehlikesinden korunmak için, Habeş ülkesine firar ve hicret ettiler. (Bu bilgiler için bkz. Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, Köksal Yay, c. II, s. 32-35.)

³⁵ el-Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, Beyrut 1984, c. I, s. 170; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 583.

³⁶ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail (ö. 774/1372), *a.g.e.*, c. III, s. 226-227.

1.5.2. Katıldığı Savaşlar

Hz. Peygamber ile birlikte bütün gazvelere katıldı³⁷ Bedir (2/624), Uhud (3/625) ve Hendek (5/627) de Müşriklere karşı savaşmış Hendek ile aynı yılda ki Beni Kurayza'ya gönderilen seriye (5/627) de bulunmuştur. Kaynaklar da Muâz b. Cebel'in bu savaşlarda hangi görevde olduğu belirtilmemiştir.³⁸

628 yılında imzalanan Hudeybiye anlaşmasıyla Müslümanlar, Kureyş'in tehlikesinden biraz olsun kurtuldular. Kureyş ile sağlanan barıştan sonra Müslümanlara ihanet eden, zarar veren Yahudi topluluğun güçlü merkezi olan Hayber, İslam ordusu tarafından Rasûlullah'ın emri ile kuşatıldı. Muâz b. Cebel de Benû Seleme'nin reisi olarak Hayber'in fethine katıldı.³⁹

Tebük (8/630) seferine katılan Muâz b. Cebel, Benû Seleme'nin bayrağını taşımıştır. Bayrağı taşıma sebebi de Hz. Peygamber'in Evs ve Hazrec kabilelerinden Kur'an'ı en iyi bilenlerin bayrağı taşımalarını istemiş, Muâz da Benû Seleme'nin bayrağını taşımıştır.⁴⁰

Katılmadığı savaşlar Mekke fethinin ardından Rasûlullah Huneyn Gazvesi'ne (8/630) giderken o'nu Mekke'ye Kur'an ve dinî bilgiler muallimi tayin ettiği için o, Huneyn ve Tâif gazvelerine iştirak edemedi.⁴¹

1.5.3 Rasûlullah'ın Ona Vermiş Olduğu Görevler

Rasûlullah'ın ona verdiği ve onun da kabul ettiği ilk görev Akabede olmuştur. İslam tarihin de önemli bir yeri olan Akabe'de verilen söz şu idi :

“Hicret ettiği takdirde kendisini canlarını, mallarını, çocuklarını ve kadınlarını korudukları gibi koruyacaklarına, rahat günlerde de sıkıntılı anlarda da ona itaat edeceklerine, bollukta da darlıkta da mallarını infak edeceklerine, iyiliği emredip kötülüğe engel olacaklarına, hiç kimseden çekinmeden hak üzere

³⁷ İbn Hişâm, *a.g.e.*, c. II, s. 106; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 584; İbn Hacer, Ebû'l Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe*, Kahire, (h.1328), c. III, s. 427.

³⁸ Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, (çev. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 719.

³⁹ el-Vâkidî, *a.g.e.*, c. II, s. 690.

⁴⁰ el-Vâkidî, *a.g.e.*, c. III, s. 1003.

⁴¹ İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, c. III, s. 358; ez-Zehebi, *a.g.e.*, c. 1 s. 330.

bulunacaklarına” dair görevi Muâz b. Cebel ve diğer sahâbeler severek kabul etmişlerdi. Rasûlullah’ın vermiş olduğu ilk görevi kabul etmiş oluyordu.

Muâz’ın İslam’a genel olarak hizmetlerinin yanında Hz. Peygamberin ona vermiş olduğu görevlerde vardır. Mekke’nin fethinden sonra Rasûlullah Mekke’nin reisliğini Attab b. Esîd’e bırakmış, insanlara dini öğretmesi için muallim olarak da Muâz’ı görevlendirmiştir.⁴² Hiç kuşku yok ki bu görevlendirmede Rasûlullah liyakatı esas almıştır. Ancak burada Medineli bir kişinin muallim olarak Mekke’de bırakılması Ensar’ı yüceltmek gibi de yorumlanabilir.

Hz. Peygamber onun hakkında, “*Ümmetimin helali ve haramı en iyi bileni Muâz b. Cebel’dir*” buyurmuştur.⁴³ Muâz (r.a), Kur’an’ı en iyi okuyanlardan ve onu hıfzedenlerden birisi olup Rasûlullah’ın “*Kur’an’ı dört kişiden alınız: Abdullah b. Mes’ud, Ebu Huzeyfe’nin azadlısı Sâlim, Muâz b. Cebel ve Ubey b. Kâb*” Hz. Peygamber sahabeye ihtisas sahibi, ders alınacak kimseleri işaret etmiştir. Buradan Muâz’ın Kuran konusunda ihtisas sahibi biri olduğunu anlamaktayız. Hz. Muâz, Mekke’de naib iken Kur’an öğretmiştir.⁴⁴

Yine Muâz b. Cebel, vahiy, mektup ve anlaşma metinlerini yazım işlerini üstlenmiştir.⁴⁵ Rasûlullah’ın (s.a.s), Muâz b. Cebel’e verdiği görevler, kaynaklarda vahiy kâtipliğinin dışında, bir takım idari görevler şeklinde anlatılmaktadır. Ancak gerek henüz İslamiyet’in Hicaz bölgesi dışına yeni çıkıyor olması gerekse bugünkü anlamda bir idari yapılanmanın mevcut olmaması nedeniyle, Hz. Peygamber (s.a.s)’in temsilen gönderdiği görevliler birden fazla görevi yerine getiriyorlardı. Bu görevler, İslam’ı tebliğ ve öğretmenin yanın da Müslümanlar’ın problemlerini çözecek fetva işleri (Hukuki), can ve mal güvenliği ve genel asayişini temin gibi idari (yani valilik) idi. Muâz b. Cebel de bu şekilde farklı görevleri yerine getirmek üzere Yemen bölgesine genel vali diyebileceğimiz bir görevle gönderilmiş olduğu

⁴² İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. II, s. 137; İbnü’l Esîr, İzzuddin Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi’t-Târih*, Beyrut 1965, c. II, s. 272; ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 447.

⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 230, 236; Ebû Nuaym, *a.g.e.*, c. I, s. 228; İbn Asâkir, *a.g.e.*, c. LVIII, s. 401.

⁴⁴ İbnü’l-Cevzî, Ebu’l Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzî (ö. 597/1201) *el-Muntazam fi Tarihi’l-Mulûk ve’l-Ümem*, (thk. M. A.Kadir Ata), Beyrut 1992, c. IV, s. 264.

⁴⁵ el-Ya’kûbî, Ahmed b. Ebî Yâ’kûb b. Ca’fer b.Vehb (ö. 284/895), *Târîhu’l-Ya’kûbî*, Beyrut 1970, c. II, s. 79; Mahmûd Şakir, *İslam Tarihi*, (çev. Ferit Aydın), Kahraman Yay, İstanbul 1994, c. II, s. 142.

kanaatindeyiz. Çünkü o günkü Yemen bölgesinin değişik şehirlerinde başka sahabilerin de görev yaptıklarını kaynaklar bize haber vermektedir.⁴⁶

Yapmış olduğu görevleri sayacak olursak nâib⁴⁷, muallim⁴⁸, bayraktarlık⁴⁹, zekât memuru, vahiy kâtibi ve mektup yazım işi⁵⁰, idari görevler olan kâdî veya genel vâli ki bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. İleride bu konuya temas edeceğiz.

1.5.4. Yemen'e Gönderilmesi

Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilmesinden önce Muâz'ın mensup olduğu *Hazrec* kabilesinin Yemen'den göç etmesi⁵¹ ve onun, atalarının geldiği şehre gidip görev yapması sebebiyle Yemen'in coğrafi, târihi, sosyal ve kültürel yapısı üzerinde biraz durmak istiyoruz.

1.5.4.1 Yemen'in Genel Durumu

Yemen Arabistan yarım adasının Güneybatı köşesini içine alan bölgeye verilen isimdir.⁵² Tarihi geçmişin derinliklerine uzanan bir Arap ülkesi olan "Yemen" kelimesi, diğer bir görüşe göre uğur ve bereket anlamındaki "yümn" den türemiştir. Gerçekten bu bölge, yakınındaki çöllere kıyas edilince uğur, iyilik ve bereket ülkesidir. Yemen'e bereket, arazisinin verimliliğinden, kısmen düzenli yağmur yağmasından ve aynı zamanda halkının becerikliliğinden ileri gelmiştir. Yemenliler suların boşa akmasını önlemek amacıyla barajlar yapmışlar, bu barajlar vasıtasıyla suları dağlar arasında ve setler gerisinde biriktirmişlerdir. Ayrıca bulunduğu coğrafi

⁴⁶ Yemen'in geniş bir bölge olması dolayısıyla orada birden fazla kişiyi Hz. Peygamber (s.a.s) görevlendirmiştir. Halid b. Said, *San'a'ya*; Muhacir b. Ümeyye, *Kinde'ye*; Ziyâd b. Lebîd, *Hadramut'a*; Ebû Mûsâ el-Eş'ari, *Zebid'e* ve Muâz b. Cebel de *Cened'e* gönderildiler. Yemen'e gönderilenlerin başkanı ise Muâz b. Cebel oldu. Bu bilgiler için bkz. (et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Târîhu'l-Ümeme ve'l-Mulûk*, Beyrut 1962, c. III, s. 122; İbn Abdî'l-berr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Mısır tsz., s. 1403.

⁴⁷ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, c. IV, s. 264.

⁴⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 137.

⁴⁹ el-Vâkidî, *a.g.e.*, c. III, s. 1003.

⁵⁰ el-Ya'kûbî, *a.g.e.*, c. II, s. 79; Mahmûd Şakir, *a.g.e.*, c. II, s. 142.

⁵¹ Halife b. Hayyât, *Kitâbu'r-Tabakât*, Beyrut 1993, s. 139

⁵² Ahmed Emin, *Fecrul-İslam*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), Ankara 1976, s. 29.

mekân da Yemen'e bereket yağdıran ana unsurlardandır. Şöyle ki; **Hindistan Endonezya** ve **Çin**'den gelen ticaret filolarının güneydeki uğrak yeri Yemen olduğu gibi, yarımadanın kuzeyindeki **Şam**'dan gelen ticaret kervanları ile bu ticaret gemilerinin buluşma yeri de Yemen olmuştur. Bundan dolayı da **Yemen**, deniz ticareti filolarının getirdiği mallar ile kuzeydeki deve kervanlarının getirdiği malların sergilendiği önemli bir pazar haline gelmiştir.⁵³ Onun için Yemen'e Arap medeniyetinin merkezi diyebiliriz.

Yemenlilerin aslı, Hz Nuh'un çocuklarından Sam'a bağlanır. Hz. Nuh, yeryüzünü çocukları arasında paylaşmış ve yeryüzünün orta kısmını Sam'a vermiştir ki Yemen bu bölgeye girmektedir.⁵⁴

Aslında Arapların tamamının Sam b. Nuh'un neslinden olduğu rivayet edilmektedir. Bunun için Arapların babası Sam'dır.⁵⁵ Yemenlilerin babası ise Yemen topraklarına yerleşen ve Sam b. Nuh'un torunlarından olan Ya'rub b. Kahtan dır.⁵⁶ Onun içindir ki adet olarak güney ahalisi *Kahtânîler*, kuzey ahalisi ise *Adnanîler*, *Nezarîler* ve *Meadîler* diye anılırlar.⁵⁷

Güney Arabistan tarihinin son dönemlerinde yer alan Himyerliler de, M.6. yüzyıl başlarında önce yahudiliğin daha sonra da hıristiyanlığın yayıldığını görmekteyiz. Hıristiyanları öldüren yahudilerin üzerine Bizans imparatorluğu Habeş necaşisini göndermiş ve Yahudi hâkimiyetindeki Yemen, Habeş hıristiyanlarının eline geçmiştir. Hıristiyanlığın Arap Yarımadası'nda yayılması için Yemen adeta bir üs olarak kullanılmıştır.⁵⁸

Ebrehe'nin *San'a*'da, "El-kulleys" adı verilen kilise yapıp bütün Arapların *Kâbe*'yi bırakıp buraya yönelmesini istemesi ve amacına ulaşamayınca *Kâbe*'yi yıkmak için bir ordu kurması sonucunda Kur'an'da bahsedilen *Fil vak'ası* meydana gelmiştir.

⁵³ Yıldız, H. Dursun, vd., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ yay., İstanbul 1989, c. I, s. 114.

⁵⁴ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 13.

⁵⁵ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 13-14.

⁵⁶ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 13-14.

⁵⁷ Emin, *a.g.e.*, s. 32.

⁵⁸ Çağatay, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi Ve Cahiliye Çağı*, Ankara, 1963, s. 17-38; Fayda, Mustafa, *İslamiyet'in Güney Arabistan'da Yayılışı*, Ankara 1982, s. 16-19.

Yemen’de ki siyasi mücadeleler ve yapılan savaşlar neticesinde ortaya çıkan yabancı devletlerin tahakkümü, daimi bir kargaşa ortamının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yerli halk, siyasi bir güce sahip olmadığından, bir taraftan yabancıların baskıları altında ezilmişti. Siyasi, iktisadi çatışmalar yanında bölgedeki dini çatışmalar da ihtilaf ve kargaşayı iyice körüklemiş siyasi birlik ve huzuru olumsuz yönde etkilemiştir.⁵⁹ Bu nedenle Yemen’i günümüz Irak devletine benzetebiliriz. Zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen Irak da dini, siyasi, ekonomik çatışmalardan ve kargaşa ortamından dolayı gelişmemiş ve küçük bölgelere ayrılmıştır. İşte Yemen de kendi hâkimiyetlerini kuran gruplar ve kabilelerin varlığı, ileride değineceğimiz Hz. Peygamber’in oraya birden fazla görevli (vali- kâdî) gönderme sebeplerinden biridir.

Cahiliye döneminde Yemen dâhil Arap Yarımadası’nın birçok yerinde panayırlar kurulurdu.⁶⁰ Nitekim Hz. Peygamber’in 16- 17 yaşlarında iken Zübeyr veya Abbas ile Yemen’e daha sonra Hz. Hatice’ye ait bir kervan ile Tihame’deki Hubaşe panayırına⁶¹ ve iki defa da Yemen’in Cüreş şehrine⁶² gittiği rivayet edilmektedir.

Yemenlilerle genç yaşta tanışan Hz. Peygamber daha sonraki tarihlerde onları şöyle övmüştür: “*Size Yemenliler geldi. İnce ruhlu ve yufka yürekli insanlardır. İman Yemenlidir, Hikmet de Yemenlidir. Küfrün başı şark cihetindedir. Böbürlenme ve kibirlenme deve besleyenlerdedir. Sükûnet ve vakar koyun besleyenlerdedir.*”⁶³ Biz buradan Hz. Peygamberin panayırlar ya da ticari ilişkilerle Yemen halkını yakından tanıma imkânı bulduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Yemenliler daha sonra Sasani Hükümdarı Anuşervan-ı Adil zamanında İranlıların hâkimiyeti altına girdiler. İran’ın son Yemen valisi Bâzân, (7/629)’da İslamiyet’i kabul etmesiyle Yemendeki Sasani hâkimiyeti de sona erdi. Bâzân’ın Müslüman olma hikâyesi şöyledir; Rasûlullah, Kisra’ya mektup göndererek onu İslâm’a davet eder, Kisra bu mektupta Peygamberin adının kendi adından önce

⁵⁹ Fayda, *a.g.e.*, s. 22.

⁶⁰ Fayda, *a.g.e.*, s. 14-15.

⁶¹ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1993, c. I, s. 30, 57; Fayda, *a.g.e.*, s. 15.

⁶² Hamidullah, *a.g.e.*, c. I, s. 57; Fayda, *a.g.e.*, s. 15.

⁶³ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 1992, c. XIII, s. 210.

yazılmasına hiddetlenip mektubu yırtar. Yemen’de bulunan valisi Bâzân’a, onu yakalayıp huzuruna getirmesini söyler. Bâzân da Hz. Muhammed’i getirmek için iki pehlivanı Medine’ye gönderir. Elçiler Hz. Peygamber’in yanına varır, Rasûlullah onların niyetlerini anlar ve onlara “Arkadaşınıza gidin ve onun efendisinin benim Rabbim tarafından bu gece öldürüldüğünü haber verin” der. Elçiler gidip durumu anlattıklarında Bâzân: “O günün tarihini yazın, eğer doğruysa o gerçekten bir peygamberdir.”der. Araştırma neticesinde Kısra’nın o tarihte öldüğü anlaşılır. Bunun üzerine Bâzân Müslüman olur. Yemen halkı da ona uyarak Müslüman olur. Hz. Peygamber onu Yemen valisi olarak görevinde bırakır. Bâzân da ölünceye kadar görevinde kalır.⁶⁴

1.5.4.2 Himyer Melikleri Elçilerinin Rasûlullah’a Gelişleri

Hz. Peygamber Hudeybiye antlaşmasından sonra mektuplar yazarak devletleri ve kavimleri İslâm’a çağırmıştır. Davet mektuplarının birini de Yemen’e göndermiştir. İşte bu davet mektuplarının bir semeresi olarak, Hz. Peygamber’in Tebûk Seferi dönüşünde h. 9. yılında Ramazan ayında *Himyer Melikleri*’nin elçileri Medine’ye gelerek Müslüman olduklarını ve Hz. Peygamber’e bîat ettiklerini bildirmişlerdir.⁶⁵ Bu melikler Haris b. Abdi Külal, Nuaym b. Abdi Külal, Nu’man Kayle zi Ruayn’dirlir.⁶⁶ Onların İslamiyet’i seçmelerinin ardından Hz. Peygamber (s.a.s), onlara Muâz b. Cebel’i gönderdiğini ve ona iyi davranılmasını emrettiği şu mektubu yollamıştır.

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla,

Allah Rasûlü Muhammed’den, Haris b. Abdi Külal ve Nuaym b. Abdi Külal ve Nu’man’a Zî Ruayn, Meafir ve Hemdan’ın yardımcı meliklerine!

Ben kendisinden başka ibadete layık olmayan Allah’a hamd ederim. Bilesiniz ki, Rum diyarından dönüşümüzde elçiniz bize geldi. Medine’de görüştük, onunla gönderdiğiniz mektubu ilettiler ve durumlarınızı anlattı. Müslüman olduğunuzu ve müşrikleri öldürdüğünüzü haber verdi. Eğer islah olur, Allah ve Rasûlü’ne itaat

⁶⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. VI, s. 307.

⁶⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 122.

⁶⁶ Yakubî, *a.g.e.*, c. II, s. 79.

eder, namazı kılar, zekâtı verir ve ganimetlerin beşte birini ve Rasûl'ün payını, O'nun kendisi için seçtiği elçilere(safiy) verirsiniz, Allah sizi hidayetiyle hidayet etmiş demektir. Mü'minler akardan elde ettikleri ürünün akarsuları ve yağmur suyuyla sulananından onda bir zekât vereceklerdir. Kova ile sulanan üründen ise onda birinin yarısını (yani yirmide bir) zekât vereceklerdir. Kırk deveye üç yaşına girmiş dişi deve yavrusu vermek lazım gelir. Develerden otuz tanesinde iki yaşına girmiş erkek deve yavrusu verilmelidir. Her beş deveye bir koyun vermek lazım gelir.

Her on deveye iki koyun, her kırk sığırdan üç yaşına girmiş bir sığır, her otuz sığırdan iki yaşına girmiş bir erkek buzağı, her kırk koyundan bir koyun vermek lazım gelir. Bu hayvanların sadece saime olanından yanı senenin yarısından fazlası dışarıda otlayanından vermek lazım gelir. Bunlar Allah'ın farizalarıdır ki, Allah zekât olarak müminlerin üzerine farz kılmuştur. Kim daha fazlasını verirse bu onun için daha hayırlı olur. Kim bunu edâ eder ve müslüman olduğunu isbat eder, müşriklere karşı mü'minlere yardım ederse, o mü'minlerdendir. Onlarla aynı haklara sahip olur. Onun için, Allah'ın Rasulünün ahd ve antlaşması vardır. Yahudi veya hıristiyanlardan kim müslüman olursa, o mü'minlerdendir. Onlarla aynı haklara sahiptir ve aynı yükümlülüklerle tabidir.

Kim yahudilik veya hıristiyanlık üzere olursa o, dininden zorla çevrilmez. Ancak cizye vermekle yükümlü olur. Erkek olsun kadın olsun, hür olsun köle olsun, buluğ çağına ermiş her bir şahıs, meâfir (Yemen elbiselerinden bir çeşit elbisedir.) kıymetinden tam bir dinar veya elbise yönünden onun karşılığını vermekle yükümlü olur. Kim bunları Rasûlullah (s.a.s.)'a öderse, onun için Allah'ın ve Rasûlü'nün ahdi vardır. Kim vermezse o, Allah ve Rasûlü'nün düşmanıdır.

Muhammed Rasûlullah, Zür'atü Zî Yezen'e haber gönderiyor. Benim elçilerim size geldikleri zaman onlara iyi davranmanızı tavsiye ederim. Bu elçilerim: Muâz b. Cebel, Abdullah b. Zeyd, Malik b. Ubade, Ukbe b. Nemr, Malik b. Mürre ve arkadaşlarıdır. Sizin yanınızdaki zekâtı ve şehirlerinizden aldığınız cizyeyi elçilerime veriniz. Onların emîri, Muâz b. Cebel'dir. Bunlar mutlaka memnun olarak geri dönsünler. Muhammed şahadet eder ki, Allah'tan başka ibadete layık hiçbir Ma'bud yoktur. Ve Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.

Malik b. Mürre er-Rehâvî, bana haber verdi ki, sen, Himyer'in ilk Müslüman'ı olmuşsun ve müşrikleri öldürmüşsün. Hayır ile müjdelen! Himyer'e iyi davranmanı sana emrediyorum. Hıyanet etmeyin. Birbirinizi yardımsız bırakmayın. Allah Rasûlü sizin zengininiz ve fakirinizin velisidir. Zekât ne Muhammed'e, ne de O'nun ehl-i Beyt'ine helaldir. O ancak bir zekât olup müslümanların fakirlerine ve yolculara verilir. Malik bize haberi ulaştırmış ve sırrı gizlenmiştir. Muâz bana mensup olanların salihlerinden ve dindarlarından bir kimsedir. Ona iyi davranmanızı emrediyorum. Çünkü sözü dinlenen bir kimsedir. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.”⁶⁷

Allah'a inanan ve O'na teslim olan bu elçiler Hz. Peygamber'den bir muallim istediler ve Allah'ın Rasûlü'de mektupta belirtildiği üzere onlara Muâz b. Cebel'i göndererek, ona iyi davranılmasını emretti.

1.5.4.3 Yemen'e Gönderiliş Sebebi

Muâz'ın Yemen'e gönderilmek için seçilmesiyle ilgili şu rivayetler zikredilmektedir: Cabir (r.a)'den: Muâz b. Cebel, insanların en güzel yüzlülerinden, en iyi huylularından ve eli en açık olanlarındandır. Bu yüzden çok borç altına girdi ve alacaklıları peşini bırakmaz oldular. Bunun için kendisi birkaç gün evinden çıkmadı. Nihayet alacaklıları onu Rasûlullah'a şikâyet ettiler. Rasûlullah da haber gönderip onu yanına çağırttı. Muâz, Hz. Peygamber'in yanına gelirken alacaklıları da beraberinde gelip haklarını ondan almasını istediler. Rasûlullah da: Kim ona bağışta bulunursa, Allah o kimseden razı olsun, diye dua etti; Bunun üzerine kimisi ona hakkını helal etti, kimi ısrarla haklarını istediler. Bunun üzerine Rasûlullah ona: “Çare yok fakirliğe sabredeceksin” diyerek onu bütün mallarından sıyırıp onlara teslim etti. Onlar da Muâz'ın mallarını aralarında bölüştükten sonra herkes ancak hakkının yedide birine kavuşmuş olduğundan, Rasûlullah'a onu köle olarak satıp parasını kendilerine taksim etmesini istedilerse de, Hz. Peygamber buna izin vermedi. Bundan sonra Muâz, kabilesi olan Seleme Oğulları yanına döndü. Yakınları ona: Ya Eba Abdurrahman, sen yardıma muhtaç bir duruma düşmüş bulunuyorsun.

⁶⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 122; Belâzürî, *a.g.e.*, s. 101.

Rasûlullah'dan niçin yardım isteğinde bulunmadın? dediler. O da bunu yapamayacağını söyledi. Birkaç gün sonra Rasûlullah ona haber gönderip yanına çağırtdı ve: Ben seni Yemen'e gönderdim. Cenab-ı Allah belki bu sayede kaybettiğin malların yerini doldurur da borçlarını ödersin, dedi. O da Yemen'e gidip Rasûlullah vefat edinceye kadar Yemen'de kaldı.⁶⁸

Başka bir rivayette ise şöyledir: İbn Ömer'in bildirdiğine göre (9/630) yılında Yemen'den gelen bir heyetin muallim istemesi üzerine Hz. Peygamber bir gün sabah namazını kıldırdıktan sonra cemaate dönüp: "Ey Muhacir ve Ensâr cemaati, hanginiz Yemen'e hazırlanıp gider?" diye sordu. Önce Hz. Ebûbekir sonra da Hz. Ömer kalkıp gitmek istediklerini söyledilerse de Hz. Peygamber bu iki sahabiye olumlu cevap vermeyip tekrar sordu. Bunun üzerine Muâz b. Cebel kalkıp; "Ben giderim Ya Rasûlullah!" dedi. Peygamberimiz de "Ey Muâz! Bu vazife senindir. " buyurdu.⁶⁹

Yemenliler'in İslam'ı anlatacak bir muallim talep etmeleri sonucunda, Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilmesindeki sebepleri şöyle sıralayabiliriz. Muâz'ın Kur'an'ı iyi bilmesi, bu işi yapabilecek liyakat sahibi olması, yüzünün güzelliği, mâli olarak zor durumda olması ve durumunun iyileştirilmesi ki; rivayetlerde Hz. Peygamber ona hediye alabileceğini söylemiştir.⁷⁰

1.5.4.4. Yemen'e Gidişi

Yemen'e, Hz. Peygamber tarafından gönderilen Muâz'ın hangi tarihte gönderildiği kaynaklar da farklı geçmektedir. O bu işe seçildiğinde otuz yaşından küçüktü.⁷¹ Bir rivayete göre de yirmi dört yaşında idi.⁷² Bir rivayette Hz. Peygamber, hicretin 9. yılı Rebûlâhîrinde⁷³, diğer bir rivayette vedâ haccından önce⁷⁴, diğer bir rivayette de *Mekke*'nin fethedildiği yılda göndermiştir.⁷⁵ Yemen'de

⁶⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 587.

⁶⁹ Diyarbekrî, *Târihu'l-Hamîs*, c. II, s. 142.'den naklen Köksal, *a.g.e.*, c. VII, s. 512-513.

⁷⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. III, s. 427.

⁷¹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/889), *Uyûnu'l-Ahbâr*, Kahire 1930, c. I, s. 230.

⁷² Hamîdullah, *a.g.e.*, c. II, s. 184.

⁷³ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, c. III, s. 6.

⁷⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. V, s. 199.

⁷⁵ el-Kettâni, Muhammed Abdülhay, *Nizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebeviyye (et-Terâtîbu'l-İdâriyye)*, (çev. Ahmet Özel), İstanbul 1990, c. I, s. 125.

(11/632) yılına kadar kalmıştır. Muâz'ın da bazı rivayetlerde tek başına bazı rivayetlerde de Ebû Mûsâ el-Eşârî ile birlikte gönderildiği zikredilmektedir.⁷⁶

Bu dönemde Hz. Peygamber'in sâdece Yemen'e değil, Arap Yarımadası'nın değişik yerlerine de pek çok kişiyi vâli, muallim veya zekât memuru olarak gönderdiği bilinmektedir. Yemen'in geniş bir bölge olması dolayısıyla orada birden fazla kişiyi Hz. Peygamber görevlendirmiştir. Halid b. Said, San'a'ya; Muhacir b. Ümeyye, Kinde'ye; Ziyâd b. Lebîd, Hadramut'a; Ebû Mûsâ el-Eş'ari, Zebid'e ve Muâz b. Cebel de Cened'e gönderildiler. Yemen'e gönderilenlerin başkanı ise Muâz b. Cebel oldu.⁷⁷

Cened bölgesi Yemen'in üç bölgesinden ve en büyük valiliklerinden biridir. Diğer bölgelerden San'â, valiliklerin ortancası idi. En küçük valilik ise Hadramevt valiliği idi. Cened'e Cened ismi, Meâfirlenden Cened b. Şehran'dan dolayı verilmişti.⁷⁸

Gönderildiğinden bahsedilen kaynaklarda onun görevinden bahsedilmemektedir. Bu yüzden Muâz'ın Yemen'e hangi konumda hangi görevle gittiği hususundan da görüş ayrılığı sonucunu doğurmuştur. İbn Abdilber kesin bir ifadeyle kâdî olduğunu söylerken, Gassani ise vâli olduğunu söyler.⁷⁹ Nesâi ise vâli olarak görevlendirildiğini söylemiştir.⁸⁰ Buhârî *Tecrid-i Sarih*'te yer alan bilgiye göre Muâz b. Cebel, Yemen'e vâli, kâdî ve zekât mallarını kabz altına alma görevleriyle görevlendirilmiştir. Ve bu dönemde aslında yönetim, yargı, maliye ve din eğitimi alanındaki işlerin tümünün valiler tarafından idare edilip yerine getirildiği belirtiliyor.⁸¹

Miras ile ilgili hadiste onun emir ve muallim olarak Yemen'e geldiği zikredilmektedir.⁸² Yine zekât memurlarına verilen isimlerden olan "Sâî" ifadesinin

⁷⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. V, s. 99.

⁷⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 122.

⁷⁸ Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddin Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah (ö. 626/1228), *Mu'cemu'l Büldân*, Beyrut 1957, c. II, s. 169.

⁷⁹ Kettâni, *a.g.e.*, c. II, s. 22.

⁸⁰ Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 130.

⁸¹ Buhârî, *Tecrid-i Sarih*, c. V, s. 7.

⁸² Ebu Davud, Feraiz 4

her ne kadar çoğunlukla zekât toplama görevi için kullanılsa da mutlak anlamda yöneticiliği ifade ettiğini bildirmektedir.⁸³

Zikredilenler ve Yemen’de vazifeli Eş’arî ile ilgili rivayeti⁸⁴ bize onun yetkili birisi olduğu izlenimini vermektedir. Önce kâdî olarak gönderildiğini düşünsek bile Sonra “Ansi” isyanında Muâz b. Cebel’in etrafında halkın toplanması olayında onu siyasi bir lider olarak görmekteyiz.⁸⁵ Sonra Hz. Muâz’ın Kur’an’ı çok iyi bilmesi, muhakeme gücünün kuvvetli olması dolayısıyla onların kendisine danıştığı Rasulullah’ın naibi, ya da umumi maarif işleri genel müfettişi⁸⁶ olarak valiler üstü makamda da düşünebiliriz. Nitekim onun Yemen’e gönderilişi ile ilgili rivayetler onu yalnız bir zekât memuru, bir muallim olarak ya da bir kâdî olarak düşünmemizi olanaksız kılmaktadır.

1.5.4.5. Hz. Peygamber’in (s.a.s) Muâz b. Cebel’e Özel Tavsiyeleri

Hz. Peygamber Muâz’ı Yemen’e göndereceği zaman Muâz’a bineğini hazırlamasını, onu Yemen’e göndereceğini söylemişti. Muâz bineğini hazırladıktan sonra Hz. Peygamber’in yanına gelmiş, Rasûlullah onun elinden tutarak şöyle buyurmuştu: *“Muâz, sana Allah’a karşı müttaki olmanı, doğru söylemeni, verdiğin sözde durmanı, emaneti sahibine vermeni, hıyanet etmemeni, yetime şefkati, komşu hakkını gözetmeni, öfkeni yenmeni, mütevâzi olmanı, selamı yaymanı, yumuşak sözlü olmanı, İmanda sabit olmanı, Kur’ân’da fakih olmanı, Ahiret’e sevgi beslemeni, hesaptan korkmanı, emelini kısa tutmanı ve iyi ameli tavsiye ederim. Bir müslüman’ı tahkir etmekten (sebbetmekten), doğruyu söyleyeni yalanlamaktan veya yalan söyleyeni tasdik etmekten, âdil bir imama isyan etmekten de seni nehyederim. Her taşın ve ağacın yanında (her zaman) Allah’ı an. Yaptığın her kötülükten sonra tövbe et. Gizli işlediğinde gizli, açık işlediğinde açık.”*⁸⁷

⁸³ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 410.

⁸⁴ Buhârî, Megâzî 60, İcâre 8, İstîtâbe 2, Ahkâm 7, 12; Müslim, Cihâd 7, (1733), Eşribe 71; Ebû Dâvud, Hudud 1; Nesâî, Tahâret 4, (1, 10). Müsned, 22015.

⁸⁵ *D. G. B. İ. T.*, c. II, s. 42.

⁸⁶ Hamidullah, *a.g.e.*, c. II, s. 627.

⁸⁷ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, c. I, s. 241.

Diğer bir rivayette ise: “*Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Sana cennete götüren şeyi soracaklar. Deki, Allah’tan başka ilah olmayıp O’nun ortağı bulunmadığına şehadet etmektir.*”⁸⁸

Hiz. Peygamberin Muâz b. Cebel’e başka bir tavsiyesi tebliğ yaparken, bir konuyu insanlara öğretirken yöntem hususunda günümüze ışık tutacak şu rivayettir: “*Sen, Ehl-i Kitap olan bir kavme gidiyorsun. Onları Allah’tan başka ilah olmadığına, benim de Rasûlullah olduğuma şehadet getirmeye davet et! Eğer bu hususta sana itaat ederlerse, kendilerine bildir ki, Allah onlara her gün ve gecede beş vakit namazı farz kılmıştır. Eğer sana bu hususta da itaat ederlerse, onlara bildir ki, Allah kendilerine zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek bir zekâtı farz kılmıştır. Eğer sana bu hususta da itaat ederlerse, sakın mallarının en kıymetlilerini alma! Mazlumun duasından sakın! Çünkü bu dua ile Yüce Allah arasında perde yoktur!*” buyurdu.⁸⁹

İslâm’a davette de Hiz. Peygamber Muâz’a kolaylaştırmasını ve nefret ettirmemesini tavsiye etmiştir.⁹⁰

İbn Ömer’in haber verdiği göre: Rasûlullah (s.a.s) Muâz’ı Yemen’e göndermek istediği zaman Muâz bineğine bindi ve Rasûlullah yanında yürüyor ve ona öğütte bulunuyordu: “*Muâz şefkatli bir kardeş olarak sana vasiyet ediyorum. Allah’a karşı takvâli ol.*”

Hüküm verme konusunda Hiz Peygamber Muâz’a şu soruyu sormuştur:

- Bir mesele ile karşılaşırsan ne yaparsın?*
- Allah’ın kitabındaki hükümlere bakarak hüküm veririm.*
- Ya bu meselenin cevabı Allah’ın kitabında yoksa ne yaparsın?*
- O zaman Rasûlullah’ın sünnetine bakarak hüküm veririm.*
- Ya bu meselenin cevabı, Rasûlullah’ın sünnetinde de yoksa ne yaparsın?*
- Hiç tereddüt etmeden içtihad ederim.*

⁸⁸ İbn Hişam, *a.g.e.*, c. IV, s. 237.

⁸⁹ İbn Hişam, *a.g.e.*, c. IV, s. 237; Belâzurî, *a.g.e.*, s. 104.

⁹⁰ ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 449; İbn Hişam, *a.g.e.*, c. IV, s. 237.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) Muâz'ın göğsüne vurdu. Sonra dedi ki: *“Allah Rasûlünüün elçisini, Rasûlullah'ın razı olacağı işe muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.”*⁹¹

Rasûlullah Ensâr ve Muhacirlerden oluşan bir grupla birlikte Muâz'ı Yemen'e göndereceği zaman yaya olarak onu uğurladı. Rasûlullah Muâz'a: *“Muâz ihtimaldir ki beni bu yıldan sonra göremeyeceksin. Muhtemelen gelip kabrimi ve mescidimi ziyaret edeceksin.”* Dedi. Muâz'da (r.a) Rasûlullah'tan ayrılacağına üzülerek ağlamaya başladı. Rasûlullah: *“Ağlama! Ağlamak şeytandandır.”*⁹²

Başka bir rivayette Muâz b. Cebel şöyle diyor: *“Rasûlullah beni Yemen'e gönderirken ben ata binmiş bir vaziyette idim. Kendisi yaya olarak beni uğurlamaya gelmişti. Uğurlama işi tamamlandığında şöyle dedi: “Ey Muâz! Belki bu seneden sonra beni göremeyeceksin. Belki de şu mescidime ve mezarıma uğrayacaksın.”* Rasûlullah'ın böyle demesi üzerine Muâz b. Cebel, Rasûlullah'tan ayrılacağı korkusuyla ağlamaya başladı. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.s) gözünü Medine'ye çevirerek şöyle dedi: *“Şüphesiz bana en yakın olan insanlar, her kim olursa olsunlar, takva sahibi kimselerdir.”*⁹³

Diğer bir rivayette de Muâz b. Cebel şöyle diyor: *“Rasûlullah beni Yemen'e gönderdi. Gönderirken şöyle dedi: “Muhtemelen artık benim mezarıma ve mescidime uğrayacaksın. Seni yufka yürekli bir kavme gönderiyorum. Onlar, hak üzerine iki kez kendileriyle savaşmış olan kimselerdir. Onlardan sana itaat eden kimseleri yanına alarak âsilerle savaş. Sonra İslâm'a döneceklerdir. Öyle ki kadın kocasını, çocuk babasını, kardeşle kardeşini acele ile İslâm'a getirecekler. Sen Sekiün ve Sekasik denen iki kabilenin arasına in.”*⁹⁴

Onu Hz. Peygamber şu dua ile onu yolcu etmiştir. *“Allah önünden ve arkandan seni korusun, insanların ve cinlerin şerlerini senden uzaklaştırsın.”*⁹⁵

⁹¹ Tirmizi, Ahkam 3; Ebu Davud, Akdiyye 11; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 230, 236, 242; İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 584.

⁹² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235; ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 20–21.

⁹³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235; İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. V, s. 99–101.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235; İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. V, s. 99–101.

⁹⁵ ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 448.

1.5.4.6. Yemen’de Yaptığı Çalışmalar

Muâz b. Cebel’in Yemen’deki çalışmalarını genel olarak şöyle sıralayabiliriz.

- a. Umran / Mimari hizmetleri
- b. Tebliğ ve irşad / Eğitim hizmetleri
- c. Yalancı Peygamber *Esved el-Ansî* ’nin ortadan kaldırılması

a) Umran / Mimari hizmetleri

Muâz, Yemen’de *Cened* şehrine yerleşmiş, orada iki- iki buçuk yıl civarı kalmıştır. Orayı çalışma ve faaliyetleri için merkez yapıp orada bir mescid yaptırdı. Bu mescidin kendisinden sonra inşâ edildiği de söylenir.⁹⁶ Cened Muâz b. Cebel’in orada yerleşmesinden sonra meşhur olmuş Yemen’deki dini ve ilmi açıdan en önemli merkezlerden biri olmuştur.⁹⁷ Muâz faaliyetleri sadece Cened ile sınırlı olmayıp diğer yerlere de gitmiştir.⁹⁸

b) Tebliğ ve İrşad / Eğitim hizmetleri

Yemen de irşad faaliyetleriyle meşgul olan Muâz, insanlara namaz kıldırırken ayağını uzattı, insanlarda uzattılar. Namazı bitirince onlara dedi ki; “Güzel, ancak bunu tekrar etmeyin. Çünkü benim ayağım rahatsız olduğundan onu namazda uzattım.”⁹⁹

Muâz, kendisine emredilenleri yerine getiriyor emredilmeyen şeylerden uzak duruyordu. Bir defasında kendisine, sığır ile balın iki nisap arasındaki miktarın zekâtı getirilince: “Ben bunların zekatını almakla emrolunmadım” diyerek reddetmiştir.¹⁰⁰

Yemen’de, Muâz b. Cebel’in irşad faaliyetleri meyvesini vermiş ve bunun bir numunesi olarak kendisine bîat eden iki yüz kişi Rasûlullah’a gitmişlerdi ki Hz. Peygamber’e gelen bu elçiler, en son elçilerdi. (11/632) yılında Muharrem ayının

⁹⁶ Yâkût el-Hamevî, *a.g.e.*, c. II, s. 169; İbnu’l-İmâd, *a.g.e.*, s. 29–30.

⁹⁷ Tahmâz, Abdülhamîd Mahmûd, *Muâz b. Cebel*, 3. Baskı, Daru’l-Kalem, Dimaşk 1991, s. 63.

⁹⁸ İbnu’l-Cevzî, *a.g.e.*, c. III, s. 6; Hamidullah, *a.g.e.*, c. II, s. 627.

⁹⁹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 585.

¹⁰⁰ Belâzurî, *a.g.e.*, s. 104.

yarısında Yemen’den geldiler. Remle bnt. Haris’in evinde konakladılar. Sonra Peygamber’e geldiler ve Müslüman olduklarını ifade ettiler.¹⁰¹

c) Yalancı Peygamber Ansi’nin ortadan kaldırılması

Hz Peygamberin vefatına yakın Yemen de Yalancı peygamberlik iddia eden *Esved el-Ansî* çıktı ve insanların bir kısmı dinlerini değiştirdi. Bir kısmı da müslümanlığını gizlemek zorunda kaldı. Esved Yemen’de birçok yeri ele geçirdi. Rasûlullah (s.a.s.), Esved el-Ansî’nin durumundan haberdar olunca, *Vebr b. Yuhannis ed-Deylemi* adındaki bir adamla Yemenliler’e bir mektup göndererek Esved’i en kısa zamanda ortadan kaldıracak bir çare bulmalarını istedi. Mektup şöyle idi: “Allah’ın Rasûlu Muhammed’den Yuhannis oğlu Vebr eliyle San’a halkına: Dininiz olan İslâm’a sımsıkı sarılın. Esved’i en kısa zamanda ortadan kaldırın. İster alenen, ister gizlice öldürün. Bu mesajımı dinine bağlı bütün müslümanlara bildirin.”¹⁰² Muâz b. Cebel, bu mektuptaki emri harfîyyen yerine getirdi. O, *Sekün* şehrinde *Ramle* adında bir kadınla evli idi. Bu belalara sabredip tahammül ettiği için Sekün şehri adeta başına yıkılmış gibiydi. Sekünlüler, Rasûlullah’ın emrini yerine getirmek için, Muâz b. Cebel ile birlikte ayaklandılar ve Rasûlullah’ın bu mektubunu oradaki Müslüman valilere ve Müslümanlardan da ulaştırabildikleri herkese ulaştırdılar. Nihayet *Feyruz* adındaki bir çocuk Esved’e suikast gerçekleştirdi. Esved’in ölümüyle insanlar inançlarında serbest kaldı. İslamiyet güçlendi. İnsanlar Muâz’ı kendilerine imam seçtiler. Muâz durumu Hz. Peygamber’e haber verdi Ancak bu mesaj, Medine’ye Hz. Peygamber’in irtihal ettiği günün sabahı ulaşabildi.¹⁰³

Rasûlünü Allah olaydan haberdar etmişti. Seyf b. Ömer et-Temimî, İbn-i Ömer’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Esved’in öldürüldüğü gecede bize müjde vermesi için peygambere gökten haber geldi. Haberi alan Hz. Peygamber şöyle dedi:

—Dün gece Ansî öldürüldü. Onu mübarek bir aileden mübarek bir adam öldürdü.

—O kimdir ya Rasûlallah? diye sorulunca:

¹⁰¹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. I, s. 364; İbnü’l Cevzî, *a.g.e.*, c. III, s. 14.

¹⁰² *D.G.B. İ. T.*, c. II, s. 42.

¹⁰³ *D. G. B. İ. T.*, c. II, s. 42.

—Feyruz'dur. Feyruz, diye cevap verdi.

—Hz Muâz Hz. Peygamber'in vefatından bir süre sonra Medine'ye döndü. (632) yılında Yemende ki görevini tamamladı.

1.6. Hz Ebubekir Döneminde Muâz b. Cebel

1.6.1 Hz. Ebubekir Dönemi

Hz. Peygamberin vefatından sonra kendisine biat edilen Hz. Ebubekir onun yerine geçerek halife oldu. Hz. Peygamber'in vefat etmesinden sonra İslamiyet'in tam yerleşmediği bölgelerde yalancı peygamberler zuhur etti. Bazı insanlar kazandığı malların zekâtını vermeyi reddederek devletten ayrılmak istediler. Hz. Ebubekir Yalancı peygamberler sorununu çözmek amacıyla, *Halid b. Velid* komutasında bir orduyu Yemen'e göndermiş, yalancı peygamberler ortadan kaldırılmıştır. Ayaklanmalar ve zekât vermeme sorunu çözüme kavuşturulmuştur.

Bu dönemde de fetihler devam etmiş *Usame b. Zeyd*'i Suriye'ye göndermiş yeni yerler kazanılmıştır. Hafızların şehit olması ve Kur'an'ın unutulma ihtimaline karşı, yine bu dönemde içinde Muâz b. Cebel'inde bulunduğu altı kişilik bir komisyon oluşturularak yazılı sahifeler birleştirilmiş Kur'an kitap haline getirilmiştir.¹⁰⁴

Hz. Ebûbekir halife olduğunda Rasûlullah'ın atadığı, çeşitli bölgelere gönderdiği elçileri, valileri yerinde bıraktı. Hz. Peygamber'in orduya komutan tayin ettiği kişileri bile değiştirmemiştir. *Usame*'yi ordunun başında Suriye'ye göndermesi gibi. O Hz. Peygamber'in sünnetini en güzel şekilde takip etmiştir. İşi, liyakatli ehil insanlara vermiştir.

Hz. Ebûbekir'in halifeliğinin ilk zamanlarında Muâz Yemen'in *Cened* bölgesinde görevli olarak bulunuyordu.¹⁰⁵

Muâz Medine'ye dönüp Hz. Ebûbekir'in yanına geldiğinde, Hz. Ebûbekir ondan hesabını takdim etmesini istediğinde; "İki Hesap mı? Bir hesap Allah'tan bir

¹⁰⁴ Belâzurî, *a.g.e.*, s. 719.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 585; Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 246.

hesapta sizden mi? Hayır, Allah’a yemin ederim ki bir daha asla sizin bir işinizi yüklenmem”¹⁰⁶ diyerek bir daha görev almayacağını ifade etmiştir.

1.6.2. Muâz’ın Yaptığı çalışmalar

Hz. Ebûbekir’in hilafeti süresince Medine’de ikamet eden Muâz, Hz.Ömer Hz. Osman, Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf, Übey b. Kâb, Zeyd.b. Sabit gibi halifeye danışmanlık yapmış, insanları bilgisiyle aydınlatmış, insanların sorularına cevaplar bulmuştur.¹⁰⁷

Medine’de Müslümanların onun bilgisine olan ihtiyacını onun önemini gösteren rivayet şöyledir. Hz. Ömer anlatıyor: “Muâz b. Cebel, Şam seferine çıktı ve onun çıkması ile Medine ve Medine halkı fıkıh bilgisinden yoksun kaldılar. Zira Medine halkının fıkıh sorularına cevap veren yegâne kişi o idi. Bunun için kendisi daha çıkmadan Ebûbekir’e: “Halkın Muâz’a ihtiyacı vardır, diyerek ona izin vermemesini rica ettim. Ebûbekir: “Şehitlik isteyen bir kimseyi ben alıkoyamam” dedi. Ben de: Vallahi adam evinde ve yatağı içinde de ölse yine Allah ona şehitlik mertebesini verir. Çünkü bütün belde halkı ona muhtaçtır” dedim.¹⁰⁸

Medine de Muâz’ın en önemli işi, Kur’ân’ı kitap haline getirmek için yaptığı çalışma olduğunu söyleyebiliriz. “Kıyamet günü âlimler bir araya geldiğinde Muâz bir taş atımı kadar uzaklıkta onların önünde yer alacak denilen¹⁰⁹ ve Hz. Peygamberin hayatında Kur’an’ı hıfz etmiş¹¹⁰ biri olan Muâz, Kur’ân’ı toplayan altı kişilik ekibin içinde yer aldı. Özellikle *Yemâme* savaşından sonra hafızların şehit olması Hz. Ömer’de endişeye sebep oldu. Ve duyduğu endişeyi ve yapılması gerekeni aşağıdaki rivayette olduğu gibi Hz. Ebûbekir’e anlattı.

“Zeyd b. Sâbit dedi ki: Ebu Bekir *Yemâme*’de şehit olanların ölümünü müteakip, beni çağırttı. Ömer b. el-Hattab onun yanında idi. Ebu Bekir (bana şu sözleri) söyledi: “Ömer bana gelerek, *Yemâme* gününün şiddeti sırasında Kur’ân

¹⁰⁶ İbn Kuteybe, *Uyunu’l-Ahbar*, c. I, s. 60.

¹⁰⁷ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. II, s. 350.

¹⁰⁸ ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 452.

¹⁰⁹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 590.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. VII, s. 95.

hafızlarının çoğunun şehit olduklarını, diğer yerlerde de hafızların aynı hâlde uğramalarıyla Kur'ân'dan birçoğunun zayi olmasından endişe ettiğini söyleyerek, Kur'ân'ın toplanmasını emretmem gerektiğini tavsiye etti". Ömer'e "Rasûl'i Ekrem'in yapmadığı bir işi nasıl yaparsın? dedim. Ömer yemin ederek, bunun hayırlı bir iş olduğunu söyledi ve bana müracaata devam etti. Nihayet Cenâb-ı Hak, benim bu işe aklımı yatırdı, göğsüme ferahlık verdi. Ben de Ömer'in fikrine iştirak ettim. Zeyd: "Ebûbekir dedi ki: Sen genç ve akıllı bir adamsın, senin aleyhinde hiçbir şey söyleyemeyiz. Sen, Rasûlullah'a vahyi yazıyordun, Kur'ân'ı incele ve topla dedi. (Zeyd devam etti) Allah'a yemin ederim ki, bana bir dağı taşımayı teklif etselerdi, Kur'ân'ın toplanması hususundaki (bu iş) onun bana emrettiğinden daha ağır gelmezdi. (Onlara) Rasûlullah'(s.a.s) ın yapmadığı bir şeyi siz nasıl yapıyorsunuz?" dedim. (Ebu Bekir) "Vallahi bu bir hayırdır." dedi. Ebu Bekir bana ısrar etmeye devam etti. Cenâb-ı Hak, Ebu Bekir ile Ömer'in aklımı yatırdığı ve göğsünü ferahlattığı gibi, benim de aklımı açtı ve göğsümü ferahlandırdı. Ben de Kur'ân'ı inceledim, (yazılı bulunduğu) hurma dallarından, beyaz ince taşlardan ve hafızların hafızalarından topladım. Hatta *et-Tevbe* suresinin son iki ayetini yalnız Huzeymetü'l-Ensâri'nin¹¹¹ yanında buldum. (Toplanan bu sayfalar) vefat edinceye kadar Ebu Bekir'in yanında idi. Sonra hayatı boyunca Ömer'in yanında, daha sonra da Ömer'in kızı (Rasûlullah'ın zevcesi) Hafsa'nın yanında kaldı.¹¹²

Cihat meydanında savaşmak isteyen Muâz Şam fetihlerine katıldı. Muâz Hz. Ebubekir'in Şam'a gönderdiği orduya katılmak istediğini Halifeye söylediğinde Hz.

¹¹¹ Ebû Umâre Huzeyme b. Sabit b. el-Fâkih el-Ensârî el-Hatmî (ö. 37 /657) Züşşehâdeteyn diye tanınan sahâbîdir. Evs kabilesinin Hatmoğulları koluna mensuptur. Annesi, Resûlullah'a biat eden kadın sahâbîlerden Kebşe (Kübeyşe) bint Evs'tir. İlk müslümanlardan olan Huzeyme'nin Umeyr b. Adî ile birlikte kabilesinin putlarını kırdığı bilinmektedir. Uhud Gazvesi ile sonraki savaşların hepsine katılmış, Mekke'nin fethinde kabilesinin sancağını taşımıştır. Bazı rivayetlerde Bedir Gazvesi'ne katıldığı da zikredilmiştir. Hz. Ebû Bekir tarafından Kur'an'ın cem'i ile görevlendirilen Zeyd b. Sabit, *Tevbe* sûresinin son iki âyetiyle *Ahzâb* sûresinin 23. âyetini yazılı olarak sadece Huzeyme'nin getirdiğini ve ikinci bir şahide gerek görmeden bu âyetleri mushafa aldığını belirtmiştir. Zeyd b. Sabit'in böyle hareket etmesinin dayanağı. Hz. Peygamberin borcunu ödeyip ödemediği hususunda bir alacaklısıyla aralarında çıkan anlaşmazlıkta bu borcun ödendiğini görmediği halde Huzeyme'nin, "Biz seni vahiy gibi daha önemli bir konuda tasdik ediyoruz" diyerek şahitlik etmesidir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ona "*şehâdeti iki şahit yerine geçen kimse*" anlamında "züşşehâdeteyn" lakabını vermiştir. O günden sonra bu lakapla tanınan Huzeyme hakkında Hz. Peygamber ayrıca, "Herhangi bir kimsenin lehine veya aleyhine Huzeyme'nin şahitlik etmesi yeterlidir" demiş, Evs kabilesi onun bu özelliğini Hazrec kabilesine karşı iftihar vesilesi yapmıştır. (Bu bilgiler için bkz. Çubukçu, Asri, *Huzeyme b. Sabit, DİA*, İstanbul 1998, c. XVIII, s. 436)

¹¹² Karaçam, İsmail, *Kur'ân'ı Kerim'in Faziletleri*, 6. Basım, İstanbul 1996, s. 43.

Ömer halifeye izin vermemesini söyleyerek onun savaşa katılmasına karşı çıktı. Çünkü Medine halkının dinin öğrenilmesinde ona ihtiyacı vardı. Ancak Hz. Ebûbekir: “Şehitlik isteyen bir kimseyi ben alıkoyamam” diyerek Şam¹¹³ seferine katılmasına izin vermişti.¹¹⁴

1.7. Hz. Ömer Döneminde Muâz b. Cebel

Hz. Ebubekir'den sonra halife olan Hz. Ömer döneminde Muâz b. Cebel fetihlere katılmış, genişleyen İslam coğrafyasında irşat ve tebliğ hizmetine devam etmiştir. Hz. Ömer Muâz b. Cebel'in ilminden faydalanmış, işlerinde ona danışmıştır. Muâz b. Cebel'in bu dönemde yaptığı işleri başlıklar halinde inceleyecek olursak;

1.7.1. Danışmanlık Yapması ve Fetva vermesi

Muâz, Hz. Ömer'in danıştığı sahabilerdendir.¹¹⁵ Halife önceden olduğu gibi kendi döneminde de Muâz'a önem vermiş ve onu şu sözlerle övmüştür. “Şayet Muâz b. Cebel'i yerime halife tayin etsem ve Rabbim bana onu niçin seçtiğimi sorsa: Peygamberinden “*Âlimler kıyamet günü Rablerinin huzuruna vardıklarında Muâz bir taş atımı kadar onların önlerinde olur.*” dediğini duydum derim. diyerek dile getiriyordu.¹¹⁶

Yeri geldiğinde Muâz, Halifeyi uyarılmış ve tavsiyelerde bulunmuştur. Halife de onun uyarılarını her zaman dikkate almıştır. Bunlardan biri şöyledir.

Adamın biri, iki sene eşinden uzakta ayrı yaşadı. Döndüğünde karısını hamile buldu. Adam durumu Ömer'e bildirdi. Ömer kadının recmedilmesine karar verdi. Muâz ona: “Kadını öldürmeye hakkı varsa da kadının karnındaki bebeği öldürmeye

¹¹³ Şam, Arap dilinde eskiden beri Suriye denilen geniş bölgenin ismi olup, merkezi olan şehrin ismi ise Dimaşk'tır. Şam umumi bir isim olup Filistin bölgesini dahi kapsamaktadır. Kuzeyde Anadolu, Doğuda “Ceziret-ü eyle ve Berru'ş-Şam” denilen çöller, Güneyde Arap Yarımadası ve Kızıldeniz ile batıda Mısır ve Akdeniz ile çevrilidir. Bu bilgiler için bkz. (Sami, Şemseddin, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1306, c. V, s. 2824.)

¹¹⁴ ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 452

¹¹⁵ Kandehlevî, *a.g.e.*, c. II, s. 46.

¹¹⁶ ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 446.

hakkının olmadığını söyledi. Ömer kadını serbest bıraktı. Kadın doğurdu. Çocuğun ön dişleri çıkınca babasına benzediği ortaya çıktı. Adam dedi ki:

—Bu oğlumdur.

—Bunun üzerine Ömer: Kadınlar Muâz gibisini doğurmaktan âciz kaldılar. Muâz olmasaydı Ömer helak olmuştu.¹¹⁷

Diğer bir örnekte şöyledir: “Hz. Ömer *el-Câbiye*’ye geldi ve savaşla fethedildiğinden dolayı, toprakları müslümanlar arasında taksim etmek istedi. Muâz b. Cebel kendisine şunları söyledi: “Allah’a yemin ederim ki, eğer sen bu toprakları taksim edersen, bizim beğenmediğimiz durum ortaya çıkar; çok şey, belirli kimselerin eline geçer, onlar öldükten sonra, bu mallar bir kişide kalır. Onlardan sonra başka bir zümre gelir ve bunlar İslâmiyet’i iyi bir şekilde muhafaza ederler; fakat hiçbir mal bulamazlar. Bundan dolayı sen, öncekilerin de sonrakilerin de faydalanacağı bir şekilde karar ver. ” Hz. Ömer Muâz b. Cebel’in sözüne göre hareket etti, toprakları taksim etmedi.¹¹⁸

Diğer bir örnekte şöyledir: “Hz. Ömer Şam’da bulunduğu bir sırada Avf b. Malik el-Eşcaî gayri müslimlerden bir adamı vurup başını yarıdı. Adam Ömer’e gelip:

—Ya Emîre’l-Mü’minîn, halimi görüyorsun, Müslümanlardan biri beni bu hale soktu, dedi.

Hz. Ömer çok kızdı ve Suheyb’e :

—Git araştır bu adamın başını kim yarmış ise onu bul bana getir, dedi. Suheyb de gidip araştırdı ve Avf b. Malik el-Eşcaî olduğunu öğrenip ona: Gel, Emîre’l-Mü’minîn seni istiyor. Fakat sana çok kızmıştır. Bari önce Muâz b. Cebel’e git o seninle beraber gelip Hz. Ömer ile konuşsun. Yoksa halin yamandır. Korkarım ki aceleye gelip sana ağır bir ceza verir dedi.

Ömer namazdan sonra:

—Hani Suheyb nerede dedi? Suheyb: Ben burdayım deyince de:

¹¹⁷ ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 452.

¹¹⁸ Belâzurî, *a.g.e.*, s. 216.

—Adamı bulup getirdin mi? diye sordu. Suheyb:

—Evet, dedi.

Avf b. Malik Muâz'ı görüp ona meseleyi anlatmış ve onu beraberinde oraya getirmişti. Muâz kalkıp:

—Ya Emire'l-Müminin, yahudinin başını yaran Avf b. Maliktir. Fakat acele etme, ifadesini al, ondan sonra hükmünü ver, dedi. Bunun üzerine Ömer, Avf'e:

—Aranızda ne var, niçin onu dövdün? diye sordu.

Avf:

—Ya Emire'l-Müminin, Müslüman bir kadın merkebe binmişti. Bir yahudi de arkadan merkebi sürüyordu. Bir ara kadın düşsün diye merkebi dürttü. Kadın düşmedi. Bu sefer kadını bizzat itip merkebin sırtından yere düşürdü ve hemen kadının üstüne çullanıp kaldı, dedi.

—Kadını getir bakayım seni doğrular mı? dedi. Bunun üzerine Avf b. Malik kalkıp kadının evine gitti. Kadının babası ile kocası ona:

—Bizimkinden ne istiyorsun? Sen bizi rezil ettin dediler. Kadın:

—İmkan yok, vallahi ben onunla gideceğim, dedi. Kadının kocası ve babası da:

—Onun yerine biz gelip durumu Ömer'e söyleriz dediler, ve birlikte gelip Avf'ı doğruladılar. Bunun üzerine Ömer yahudiye;

—İslâm kadınları ile zina edesiniz diye sizinle teminat vermedik, dedi. Ve emredip yahudiyi astırdı. Ondan sonra: "Ey insanlar! Muhammed'in teminatına saygılı olun. Fakat böyle yapan bir gayrı müslim için teminat yoktur." dedi. Süveyd: "İslâm tarihinde ilk asılan Yahudi budur."¹¹⁹

¹¹⁹ Kandehlevî, *a.g.e. c. II, s. 106.*

1.7.2. Zekât Memuru Olarak Görevlendirilmesi

Hız. Ömer, Muâz b. Cebel'i Kilaboğulları kabilesinin zekâtlarını tahsil etmekle görevlendirdi. Muâz onlardan topladığı zekâtların hepsini aynı kabilenin yoksulları arasında dağıttıktan sonra evine döndü. Hatta devesinin semeri altındaki keçeyi omzunda taşıyarak geldi. Karısı ona memurlar görevden döndükleri zaman, beraberlerinde bir takım hediyeler getirdiklerini kendisinin niçin bir şey getirmediğini sormuş. Muâz, beraberinde kendisini kontrol eden bir kimse bulunduğu için bir şey getirmeye imkân bulamadığını ifade etmişti. Bunun üzerine karısı:

—Sen Rasûlullah ile Ebû Bekir tarafından emîn bilinen bir kimse idin. Onların sana güveni sonsuzdu. Nasıl olur ki Ömer, seni kontrol eden bir başkasını seninle beraber gönderir? demiş, sağda solda Ömer'den yakınlığını ifade eden cümleler kullanmıştı. Bunu işiten Ömer, Muâz b. Cebel'e haber göndererek: “Ben ne zaman seninle beraber seni kontrol eden birisini gönderdim ki, karına böyle söylemişsin? diye sormuş, Muâz da: “Ben ne yapayım? Yakamı elinden kurtarmak için ona öyle söylemek zorunda kaldım.” diye cevap vermiş, bunun üzerine Ömer gülmüş ve Muâz'a, karısına verip onu sevindirmesi için ikramda bulunmuştu.

Muâz b. Cebel “Benimle beraber beni kontrol eden birisi vardı” sözü ile Cenab-ı Allah'ı kasetmiştir.¹²⁰

1.7.3. Şam'a Gönderilmesi

Hız. Ömer devri fetihlerin artmasıyla birlikte İslam coğrafyası genişledi. Ve fethedilen yöredeki halka dini anlatma ihtiyacı hasıl oldu. Bu yüzden idareciler halifeye durumu arz etmişlerdir.

Ömer'in devri geldiği zaman Ebü Süfyân oğlu Yezid Şam'dan ona: “Burada nüfus çoğalmış, Şam'ın bütün kentleri insanlarla hınca hınç dolmuştur. Bunun için kendilerine Kur'ân-ı Kerim'i ve dinin ahkâmını öğretecek kimselere muhtaçtırlar. Bana bu alanda yardımcı olacak bir kimseyi gönder.” diye yazdı.

¹²⁰ Kandehlevî, *a.g.e.*, c. III, s. 32.

Hız. Ömer yanına Ensardan Kuran'ı toplayan Muâz b. Cebel, Ubâde b. Samit, Übey b. Ka'b, Ebû Eyyûb ve Ebûdderdâ'yı çağırarak:

—Şam'daki din kardeşleriniz, kendilerine Kur'ân ve din ahkâmını öğretecek birkaç kişiyi göndermem için istekte bulunuyorlar. Allah sizden razı olsun. Sizde aranızda bu iş için üç kişiyi seçin ve bu konuda bana yardımcı olun. İsterseniz aranızda kur'a çekin, isterseniz sizden üç kişi bu işi kur'a çekmeden üzerine alsın, dedi.

Onlar da:

—Biz kur'a çekmeyiz. Ve Ebû Eyyüb'ü kastederek bu ihtiyardır. Übey b. Ka'b'ı da kastederek bu da hastadır, diyerek Muâz b. Cebel, Ubâde b. Samit ve Ebûdderdâ Şam'a gitmek üzere yola çıktılar. Ömer onlara:

—Önce Humus'a gidin. Çünkü siz orada çeşitli kimseler göreceksiniz. Kimisi çabuk anlar. Böyle bir kimseyi gördüğünüzde, önce ona öğretin. Ondan sonra halkın bir kısmını ona teslim edin. Humus'ta işinizi tamamladığınıza kanaat getirdikten sonra biriniz orada kalsın. Biriniz Dimaşk'a, biriniz de Filistine gidin. Muâz, Ubâde ve Ebûdderdâ Humus'a vardıkları zaman her üçü de işlerini bitirdiklerine kanaat getirinceye kadar Humus'ta kaldılar. Ondan sonra Ubade orada kaldı. Ebûdderdâ Dimaşk'a ve Muâz Filistin'e döndü. Muâz, Amvâs vebası sırasında vefat etti. Ubade de, sonradan Filistin'e gelip orada vefat etti. Ebûdderdâ ise, vefat edinceye kadar Dimaşk'tan ayrılmadı.¹²¹

1.7.4. Fetihlere Katılması ve Halifeye Mektup Göndermesi

Muâz b. Cebel Hız. Ömer zamanında Ubeyde b. Cerrah komutası altında ordunun sağ kanadına komutanlık yaparak Rumlara karşı savaşmıştır.¹²²

Muâz b. Cebel, insanlara her zaman tavsiyelerde bulunduğu gibi hiç çekinmeden savaş esnasında bile halifeye nasihat etmiştir. Ebu Ubeyde ile birlikte

¹²¹ Kandehlevî, *a.g.e.* c. III, s. 221.

¹²² Yakubî, *a.g.e.* c. II, s. 141.

halifeye bir mektup göndermiştir: “Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ile Muâz b. Cebel’den Ömer b. Hattab’a:

“Selam sana! Senin, kendi nefsinin ıslah konusunda gereken hassasiyeti göstermeni bilmemize rağmen sana bazı tavsiyelerde bulunacağız. Gerek siyah ırktan gerek esmer ırktan olsun, bu ümmetin tümünün idaresini uhdene aldın. Huzurunda soylular da oturuyor, aşağı statüden kimseler de. Düşmanın da var dostun da. Herkes senin adaletini bekliyor. Binaenaleyh Ey Ömer! Âdilane hareket edip etmediğini gözden geçir. Biz sana başkalarının eğileceği, yüreklerin duracağı, Allah-u Teâlâ’nın delilleri önünde başka hüccetlerin etkisiz kalacağı günü hatırlıdan çıkarmamanı tavsiye ederiz. O, öyle bir gün ki, o gün Allah herkesi ceberutu ile kahredecek, bütün yaratıklar onun huzurunda boyun eğecek, rahmetini umacak, azabından korkacaklar. Ey Ömer! Bizler aramızda “Bir zaman gelecek ki bu ümmetin fertleri, zahiren dost görünecek, fakat sinelerinde birbirlerine düşmanlık besleyecekler.” diye konuşurduk. Şu mektubumuzun gönlümüzde taşıdıklarımızdan başka şekilde yorumlanmasından Allah’a sığınırız. Bunu, sırf sana nasihat için yazdık. Selam sana”

Hz. Ömer de şu cevabı gönderdi:

“Hattaboğlu Ömer’den Ebû Ubeyde ile Muâz’a,

Selam size! Mektubunuzu aldım. Nefsimin ıslahı hususunda elimden geleni yaptığımı bilmenize rağmen bana nasihatte bulunacağınızı, bu ümmetin siyahının ve esmerin idaresini uhdeme aldığımı, huzurumda hem soyluların hem de aşağı statüden kimselerin oturduğunu, dostumun ve düşmanımın bulunduğunu, herkese adil davranmam gerektiğini, adil davranıp davranmadığımı gözden geçirmemi yazıyorsunuz. Size şunu söyleyeyim ki: Ömer’in elinde hiç bir güç yoktur. O, ancak Allah’ın verdiği kuvvetle işlerini yürütüyor. Bizden önceki toplumların uğradıkları âkıbete, uğramamız için dikkatimi çekiyorsunuz. Öteden beri, gece ile gündüzün birbirini takip etmesi insanların ömürlerini tüketmekte, her uzak olanı yakınlaştırmakta, her yeniye eskitmekte, Va’d edilen her şeyi getirmekte. İnsanlar cennet veya cehennemdeki yerlerini alıncaya kadar bu böyle sürüp gidecek! Sonra bu ümmetin fertlerinin son zamanlara doğru birbirlerine dost görüneceklerini, fakat

sinelerinde birbirlerine karşı düşmanlık besleyeceklerini yazıyor, beni ihtiyatlı olmaya çağırıyorsunuz. Sizler o kimseler değilsiniz, bu zaman da o zaman değildir. O, dünyaya rağbetin çoğaldığı, insanların birbirlerinden korktuğu, dünyalarını yoluna koymak için birbirlerine iltifat ettikleri bir dönemdir!

Mektubunuzun, gönüllerinizde taşıdıklarınız dışında yorumlanmasından Allah'a sığınıyorsunuz. Mektubunuzu sırf bana öğüt vermek için yazdığınızı biliyor ve sizi tasdik ediyorum. Mektubunuzu kesmeyin, nasihatlerinize ihtiyacım var. Selam size!”¹²³

Buradan anlaşılacağı üzere Muâz b. Cebel, vefatına kadar Halifeye danışmanlık yapmış, hiç korkmadan çekinmeden ona nasihat etmiş, mektupla bile olsa son yaşadığı yer olan Şam bölgesinden onu uyarmıştır.

1.8. Muâz b. Cebel'in Vefatı

Hz Ömer'in hilafeti zamanında 639 yılında Şam bölgesinde *Amvas* ismiyle anılan tâûn meydana geldi. Muhtemelen *Amvas* şehrinde çıktığı için Tauna böyle bir isim konulmuş olabilir. Bu Tâun sadece *Amvas* da değil Şam bölgesinde de çok şiddetli etkisini göstermiş, aralarında başta Suriye orduları başkumandanı Ebû Ubeyde olmak üzere Muâz b. Cebel, Şürahbil b.Hasene, Süheyl b. Amr, Fazl b. Abbas ve Yezid b. Ebû Süfyân gibi bir çok sahabi dahil 25.000'e yakın insan ölmüştür.¹²⁴

Muâz'dan önce Taun hastalığına yakalanan Ebu Ubeyde, namazı kıldıramayacak hale gelince, Muâz'a halka namaz kıldırmasını istemiş ve Muâz namaz kıldırırken Ebu Ubeyde vefat etmiştir.¹²⁵ Bunun üzerine Muâz: “Arkadaşlar! Günahlarınızdan ciddi ve içtenlikle tövbe ediniz. Zira Allah'ın kulu, günahlarından tövbe ettiği halde Allah'a mülâki olursa Allah o kulun günahlarını affetmeyi tekeffül etmiştir. Arkadaşlar! Kaybettiğiniz bu adam kadar -Allah'a yemin ederim- ne kısa ömürlü ne temiz kalpli, kimseye zararı dokunmayan, ne işlerin iyi netice vermesini

¹²³ Ebû Nuaym, *a.g.e.* c. I, s. 238.

¹²⁴ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 194.

¹²⁵ Belâzürî, *a.g.e.*, s. 92.

seven ve ne de herkes hakkında hayırhah olan bir kimse gördüm diyemem. Ona Allah'tan mağfiret dileyin, sonra namazını kılmak üzere sahraya çıkın. Allah'a yemin ederim ki, başınızda onun gibi bir adamı artık bulamayacaksınız, demiştir. ”

Bundan sonra halk toplanmış ve Ebû Ubeyde'nin cenazesi getirilip, namazı Muâz tarafından kıldırıldıktan sonra¹²⁶ Muâz, Amr b. Âs ve Dahhak b. Kays tarafından kabre indirilmiştir. Kabre indirilip üzerine toprak atıldıktan sonra Muâz:

—Ya Ebâ Ubeyde! Ben seni öveceğim. Fakat senin hakkında: Allah'ın hoşuna gitmeyen yalan bir şey söylemeyeceğim. Seni tanıdığımdan beri sen, Allah'ı çok zikreden, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen sana beyinsizler hoş gitmeyen laf attığı zaman “Selametle“ deyip geçen, harcama yaptığın zaman ne israf ne de cimrilik yapmayan, ikisi arası ortalama olanlardandın. Allah'a yemin ederim ki sen, yetim ve düşkünlere acıyan, hâin ve mağrurları sevmeyen mütevazı ve alçak gönüllülerdendin.” demiştir.¹²⁷

Ebû Ubeyde vefat etmeden yerine Muâz b. Cebel'i tayin etmişti. Muâz b. Cebel ondan sonra kalkıp şu konuşmayı yapmıştı: ”Ey insanlar! Bu hastalık Rabbinizin rahmeti, peygamberinizin duası ve sizden öncekilerin ölüm sebebidir. Ben Muâz ailesine de bu hastalıktan paylarımı vermesini Allah'tan dilerim.

Daha sonra bu hastalıktan ölen iki kızından sonra hastalanan oğlu Abdurrahman'a:

—Kendini nasıl buluyorsun? diye sormuş. Abdurrahman;

—Babacığım, ölüm Allah'ın emridir. Bundan şüphe edenlerden olma, demiş,

Muâz:

—Sen beni, Allah'ın izniyle sabredenlerden bulacaksın, demiş ve oğlunun cenazesini o gece yanında alıkoymuş, ertesi gün sabahleyin defnetmişti.¹²⁸

Muâz da çok geçmeden bu hastalıktan nasibini almış ve hastalık belirtileri ellerinin içinde gözükmüştür. Avucunu öper, sonra şöyle derdi: “Sendeki bu rahatsızlığa karşılık dünyadaki hiçbir şeyi tercih edip kabul edemem.” Başka bir

¹²⁶ ez-Zehebî, *a.g.e.*, s. 174.

¹²⁷ Kandehlevî, *a.g.e.*, c. I, s. 28.

¹²⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. VI, s. 203

rivayette: “Nazarımda bu, kızıl develere sahip olmamdan daha makbuldür” derdi.¹²⁹ Muâz’ın can çekişmesi artınca “Bu ölümle çekişmektir, hiç kimse böyle çekişmemiş.” derdi. Ara sıra bayılır, baygınlıktan her ayıldığında gözünü açar ve “Ey Rabbim, sen boğazımı sık, canımı al. Kudretine yemin ederim ki kalbimin seni sevdiğini biliyorsun.” derdi.¹³⁰

Muâz b. Cebel vefat etmeden önce yerine Amr b. el-As’ı bırakmıştır.

Ölüm tarihi: 38 yaşında¹³¹ (18/639) yılında Ürdün’e yakın bir yerde vefat etmiştir.

Kaynaklarda ölüm tarihi ile ilgili çeşitli tarihler mevcuttur. Makdisi’nin 68 yaşında¹³² vefat etmiştir demesi tarihi bulgulara ters düşmektedir. Bazı kaynaklarda ise onun ölüm tarihi 30,¹³³ 33,¹³⁴ 34,¹³⁵ 36,¹³⁶ yaş olarak geçmektedir.

1.9. İlmî Yönü ve Kişiliği

1.9.1. İslami İlimlerdeki Yetkinliği

Genç yaşta Allah’a teslim olan Muâz Allah’ın kelamını gönlüne nakşetmiş, nefes aldığı her an Rasûlullah’a itaat etmiştir. O’nun Vahyi ezberlemesi, Hz. Peygamber’in yanından hiç ayrılmayışı, zekâsının ve muhâkeme gücünün kuvvetli olması onu diğer sahabilerin yanında farklı bir konuma getirmiştir. O bu sayede Kur’ân ve Sünnet’te derin bir bilgiye ulaşmış, Hz. Peygamber’in övgüsüne mazhar olmuş bir âlim fakihtir.

Muâz, Rasûlullah’ın vahiy kâtipliğini yapan, Rasûlullah zamanında Kur’an’ı ezberleyen dört Hazrecli’den biridir. Bunlar: Ubey b. Ka’b, Zeyd b. Sâbit, Muâz b. Cebel ve Enes b. Malik’tir.¹³⁷ Başka bir rivayette “Rasûlullah zamanında şu altı kişi

¹²⁹ İbn Kesîr *a.g.e.*, c. VI, s. 203.

¹³⁰ İbn Kesîr *a.g.e.*, c. VI, s. 203.

¹³¹ İbn Sa’d, c. III, s. 590; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 111; Belâzûri, *a.g.e.*, s. 92; İbnu’l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 196-197; İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. VII, s. 95.

¹³² el-Makdisî, *a.g.e.*, c. V, s. 186.

¹³³ ez-Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, s. 177.

¹³⁴ İbn Abdilberr, *a.g.e.*, s. 1404-1405; Hamidullah, *a.g.e.*, c. II, s. 78.

¹³⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. III, s. 427.

¹³⁶ İbnu’l İmâd, *a.g.e.*, s. 29-30.

¹³⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. VII, s. 95.

Kur'ân'ı Kerîm'i ezberlemiştir. Ubey b. Ka'b, Ebûdderda, Zeyd b. Sabit, Sa'd, Ebû Zeyd, ve Muâz b. Cebel."¹³⁸ Abdullah b. Amr ve Mesruk'tan gelen bir rivayette Peygamberimiz (s.a.s) Kur'an'ı dört kişiden alınız deyip Muâz'ı da bu dört kişi içinde zikretmiştir.¹³⁹

Rasûlullah (s.a.s) onu şu sözlerle övmüştür. “*Kıyamet günü âlimler bir araya geldiğinde Muâz bir taş atımı kadar uzaklıkta onların önünde olacaktır.*”¹⁴⁰ “*Peygamberlerden sonra gelmiş geçmiş bütün insanların en bilgisi Muâz b. Cebel'dir. Muhakkak ki Yüce Allah onunla meleklerle karşı övünür.*”¹⁴¹ Yine Peygamberimiz bir gün sahabilerin meziyetini sıralarken Muâz b. Cebel'i “*Ümmetimin helal ve haramı en iyi bilen*” olarak tanıtmıştır.¹⁴²

H. Ömer de “Muâz olmasaydı, Ömer helak olurdu.” diyerek onun ilmini övmüştür.¹⁴³ Yine H. Ömer bir hutbesinde “Kur'ân'ı öğrenmek isteyen Übeyy b. Ka'b'ın yanına, Ferâizi bilmek isteyen Zeyd b. Sabit'in yanına, fikhî öğrenmek isteyen Muâz b. Cebel'in yanına gitsin. Mal isteyende yanına gelsin. Çünkü Allah beni mala bir bekçi ve onu insanlara dağıtıcı kıldı”¹⁴⁴

Yine H. Ebu Bekir zamanında Şam tarafına giderek cihada katılan Muâz'a saygı gösterilmesini ve işlerde ona danışılmasını Suriye bölgesi komutanı Yezid b. Ebi Süfyan'a emreden halife Ebu Bekir'in bu davranışı Muâz'ın engin görüşünün ilminin değerini göstermektedir.¹⁴⁵ Şam seferlerine gitmeden önce H. Ömer'in Muâz'ın cihada gitmesini engellemek istemesi O'nun şehit olması ile ilminin de kaybolacağından endişe etmesi sebebiyledir.

Muâz b. Cebel vefat etmek üzereyken yanındakiler ağladılar. Muâz niçin ağladıklarını sordu. Yanındakiler,

¹³⁸ ez-Ziriklî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 166.

¹³⁹ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 14, 16.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 590

¹⁴¹ eş-Şevkânî, Muhammed Ali es-San'ânî, *Dürrü's-Sahabe fî Menakibi'l Karâbeti ve's-Sahabe*, thk: Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, Dimeşk 1984, s. 386.

¹⁴² İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 347; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. 3, s. 427 Ebû Ali Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübarek (h. 1353), *Tuhfetu'l-Ahvezî Şerh Cami'ut-Tirmizi*, Medine 1967, c. X, s. 3879.

¹⁴³ Ziriklî, *el-A'lam*, c. VIII, s. 166.

¹⁴⁴ ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Hüffâz*, c. I, s. 20

¹⁴⁵ Kandehlevî, *a.g.e.*, c. II, s. 117

—Senin ölümün ile ilmin sonu geleceği için ağlıyoruz, dediler. Muâz:

—İlim ile imanın sonu gelmez. Bunlar kıyamete kadar yerlerinde sabittirler. Onları arayan kimse mutlaka bulur. Onlar Allah'ın kitabı ile Allah'ın sünnetidir. Bir sözün doğru olup olmadığını öğrenmek istediğinizde Allah'ın kitabına başvurun. Allah kitabının doğruluğunu öğrenmek içinse hiçbir söze başvurmayın. İlimi de Ömer, Osman ve Ali'de arayın. Şayet bunları yitirirseniz, ilmi Uveymir, İbn Mesud Selman ve Yahudilikten dönme Abdullah b. Selam'da arayın. Ben Hz. Peygamber'den “*Abdullah b. Selâm cennete girenlerin onuncusudur.*” diye buyurduğunu işittim. Âlimin ayak kaymasından da sakının ve ilmi kim size verirse ondan alın. Batıl ise kimden gelirse gelsin onu reddedin.” dedi.¹⁴⁶

Muâz b. Cebel Kur'an'ın yanında Sünnet'i de çok iyi biliyordu. Nitekim hadis rivayeti konusunda kendisinden az hadis rivayet edilse de Hz. Muâz hadis ilminde önemli bir yere sahiptir. İmam-ı Şafiî de Muâz'ın hadis ilmindeki yerini şöyle dile getirmiştir.” Ferâizle ilgili bir konuda, birbirine zıt iki haber (rivayet) olsa, bunlardan Zeyd'in görüşüne uygun olanı tercih edilir. Bu konuda onun bir görüşü yoksa Muâz'ın görüşüne uygun olanı, onun da bu konuda bir görüşü yoksa Hz. Ali'nin görüşüne uygun olanı tercih edilir. Ferâiz dışında bir konuda, birbirine zıt iki haberden ise Muâz'ın görüşüne uygun olanı, bu konuda onun bir görüşü yoksa Hz. Ali'nin görüşüne uygun olanı tercih edilir.¹⁴⁷ İkinci bölümde bu konuyu uzun bir şekilde ele alacağımız ve burada tekrar olmaması için kısa geçiyoruz.

1.9.2. Eğitimci Yönü

Medine'nin ilk muallimi Musab b. Umeyr'in öğrencisi olan Muâz b Cebel de, hocasının yolundan gitmiş hayatını ilme ve öğrendiklerini anlatmaya adanmış ve bu uğurda şehit düşmüştür.

Allah'ın Rasûlü her zaman vereceği görevlerde liyâkatlı ehil insanları seçmiştir. Vermiş olduğu görevlerde Hz. Muâz'ı seçmiş olması, onun donanımlı iyi

¹⁴⁶ Ebû Nuaym, *a.g.e.* c. I, s. 234.

¹⁴⁷ el-Kettâni, *a.g.e.*, c. III, s. 149.

bir öğretici olduğunu bizlere göstermektedir. Bu eğitim amaçlı görevleri belirtecek olursak;

Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber, Uttab b. Üseydi şehrin valisi tayin ederken, Muâz b. Cebel'i de halka Kur'an ve dinin hükümlerini öğretici muallim olarak görevlendirmişti.¹⁴⁸ Muâz'ın Hz. Peygamber'in arkasında namaz kıldıktan sonra kavmine dönüp imam olması halkı eğitmek irşad etmek amaçlı görevlerdir. Yine Hz. Peygamber'in bir gün Ashabına kimin Yemen'e gitmek istediğini sorunca, önce Hz. Ebu Bekir bu vazifeyi istemiş, Allah Rasûlü sükut etmiş ve aynı soruyu bir kez daha sormuş ve bu kez Hz. Ömer talip olmuş ancak Allah Rasûlü ona da cevap vermemiş ve Muâz'ı Yemen'e göndermek isteğini ifade ederek onu Yemen'e göndermesi ve orada halkı irşad etmesi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Medine de ve Şam da halka dersler vermesi vb. onun hayatını İslam'ı öğretmeye adanmış olduğunu görmekteyiz.

Muâz'ı, ilim meclislerinde yaşlı da olsa herkes onu dinler, insanlar ihtilaf ettikleri meseleleri ona sorarlardı. Bu konuyu Ebû İdris el-Havlanî şöyle anlatıyor: Dımaşk mescidine girdim, baktım ki orda ön dişleri parlak bir genç var. Etrafında sahâbenin yaşlılarından otuz kadar kişi bulunuyor. Bir konu hakkında ihtilaf ettikleri zaman konuyu ona sorarlar ve onun görüşünü kabul ederler. Bu gencin kim olduğunu sordum? Muâz b. Cebel olduğunu söylediler. Ertesi gün onu, camide namaz kılarken gördüm. Namazını bitirinceye kadar bekledim. Sonra onun yanına giderek selam verdim. Ona seni Allah rızası için seviyorum dediğimde, Allah için mi? diye sordu. Dedim ki evet, Allah için dedim. Beni elbisemden kendisine doğru çekti ve dedi ki: Sana müjde ben Rasûlullah'ın şöyle dediğini iştim. *“Cenab-ı Allah buyuruyor ki: Benim için birbirini seven, benim için beraber olan, benim için hediyeleşen ve benim için birbirini ziyaret edene rahmetim vacib olmuştur.”*¹⁴⁹

Muâz, insanları ilim öğrenmeye teşvik ederdi ve şöyle derdi: “İlim öğrenin. Çünkü Allah rızası için ilim öğrenmek, Allah'tan korkmaktır. İlim öğreniminde bulunmak, Allah'a kulluk yapmaktır. İlim meselelerini tartışmak, Allah'ı yüceltmektir. İlmi araştırmalarda bulunmak Allah yolunda cihad etmektir.

¹⁴⁸ Zehebi, *a.g.e.*, c. III, s. 447.

¹⁴⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, s. 586; Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 20.

Bilmeyenlere bilmediklerini öğretmek, yoksula yardım elini uzatmaktır, hayır ve ecir kazanmaktır. Çünkü ilim, iyi ile kötüyü bildiren bir rehberdir, cennet yolunu gösteren bir kılavuzdur. İlim sen yalnızken sana arkadaşdır, yabancı iken sana yoldaştır, kederli iken seni eğlendiren kardeşdir, sevinç ve üzüntülerde senin elinden tutan bir dosttur. Düşmanlara karşı silahındır, dostlarına karşı zinet ve süsüdür. Cenâb-ı Allah ilim vasıtası ile birtakım kimseleri yüceltir, onları insanlara rehber ve önder kılar. Eserlerinden istifade edilir, görüş ve davranışlarına uyulur. Melekler onlarla arkadaşlık etmek ister ve kanatlarını onlara sürerler. Kuru, yaş, ne varsa hatta denizdeki balık ve sürüngenler, karadaki davar ve canavarlar bile onlara Allah'tan rahmet dilerler. Çünkü ilim yolu ile ölü kalpler dirilir, görmeyen gözler aydınlanır. Kişi ancak ilimle iyilerin mertebesine ve dünya ile ahirette en yüksek kemâle erer. tefekkür oruç tutmaya ve ilmi tartışma gece kalkıp namaz kılmaya sevap yönünden denktir. İlim ile yakınların hakkı gözetilir ve kötü iyiden ayırt edilir. İlim amelin önderidir. Amel de ilmin takipçisidir. İlim ancak mutlu kişiye nasip olur. Şaki ve bahtı kara kimseler ilimden yoksun kalır.¹⁵⁰

Hiz. Muâz'ın Yemen'de ki irşad faaliyetleri sırasında Müslüman olan ve ona olan muhabbetinden dolayı yanından ayrılmayarak ilminden istifade eden Amr b. Meymun anlatıyor: Hiz Muâz Şam'da iken yanındayım. Vebaya yakalanmıştı. Öleceğini anlayınca, ağlamaya başladım. Bana niçin ağlıyorsun deyince, seninle birlikte yok olup gidecek ilme ağlıyorum cevabını verdim. Bunun üzerine, İlim ve İman kıyamete kadar kaybolmazlar dedi.¹⁵¹

Buna benzer bir rivayette Abdullah b. Seleme'den başka bir rivayette şöyledir: “Muâz b. Cebel hasta iken kendisine uğrayan bir adam ona baktıkça ağlıyordu. Muâz niçin ağladığını sorunca adam: Vallahi aramızda bulunan yakınlıktan ötürü veyahut senden bir dünya menfaati gördüğüm için ağlamıyorum. Ancak ben, senden ilim öğreniyordum. Korkarım ki benim bu isteğim yarıda kalmış olur, demiş; Muâz da onu şöyle teselli etmişti: Ağlama, zira ilim ve iman isteyen

¹⁵⁰ Ebû Nuaym, *a.g.e.* c. I, s. 239.

¹⁵¹ Kandehlevi, *a.g.e.*, c. III, s. 174.

kimseye, Cenâb-ı Allah verir. Nitekim Hz. İbrahim (a.s) zamanında yeryüzünde ne ilim ve ne de iman olduğu halde Cenab-ı Allah, ona bu iki hasleti de verdi.¹⁵²

Muâz b. Cebel Yemen’de çok öğrenci yetiştirmiş, etrafında kendisinden Kur’ân’ı, dini hükümleri, helal ve haramı öğrenen bir öğrenci halkası oluşmuştur. Bunlar: Esved b. Yezid, Alkame b. Kays, Şureyh b. el-Haris el-Kadi, Mesruk b. el-Ecda’, Amr b. Meymun el-Evdî ve Amr b. el-Şurahbil. Bunlardan Amr b. Meymun el-Evdi diyor ki: Muâz b. Cebel, Rasûlullah’ın yanından deniz yolu ile Yemen’e geldi. Sesini yükselterek tekbir getiriyordu. Güzel sese sahip bir insandı. Ona sevgi duymaya başladım ve ondan Şam’da kendisi ölünceye kadar ayrıldım. Abdullah b. Mes’ud’un Kufe’deki kendisinden fıkıh öğrenen Yemen’li bütün talebeler, Yemen’de Muâz b.Cebel’in yetiştirdiği talebelerdir.¹⁵³

1.9.3. Kişiliği ve Takvâsı

Uzun boylu, beyaz tenli, güzel dişli, ön dişleri parlak, gözleri iri ve sürmeli, kaşları bitişik, kısa ve kıvrıkcık saçlı, sesi güzel, güzel bir yüze sahip, yiğit¹⁵⁴ ve kavminin gençleri arasında en yakışıklılarından birisi olan¹⁵⁵ Muâz, cömert, iyi huylu, tatlı dilli, yiğit, adalet sahibi, müttaki¹⁵⁶ ve zeki bir mümtaz şahsiyetti.

Şu rivayetler Muâz’ın cömertliğine delil teşkil eder: “Hz. Ömer bir gün 400 dinarı bir keseye koyup kölesine der ki: “Bunu Ubeyde b. Cerrah’a ötür, sonra onun evinde biraz dur bak ne yapacak?” Kölesi onu alarak Ubeyde b.Cerrah’a verir. Ubeyde cariyesine çağırır ve parayı dağıtır. Köle durumu Ömer’e bildirir. Bu sıra Ömer bir benzeri keseyi hazırlar ve bu sefer bunu Muâz’a yollar yine kölesine “bak bakalım Muâz paraya ne yapacak?” der. Köle keseyi Muâz’a götürür ve ona: “Mü’minlerin emiri bunları bazı ihtiyaçlarına harcama için gönderdi” der. Muâz da cariyesini çağırarak parayı dağıtır. Bu durumu gören hanımı itiraz ederek “vallahı bizde muhtacız bize de ver.” der. O da kesede kalan son iki dirhemi

¹⁵² Ebû Nuaym, *a.g.e.*, c. I, s. 234.

¹⁵³ Razî, Ahmed b. Abdullah b. Muhammed (ö. 460/1068), *Tarihu Medinetü San’a*, (thk: Hüseyin b.Abdullah el-Amri), 1981, s. 249

¹⁵⁴ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 590; İbnu’l-Cevzî, *a.g.e.*, c. IV, s. 264.

¹⁵⁵ İbn Abdilberr, *a.g.e.* s. 1404–1405.

¹⁵⁶ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. III, s. 587; Ebû Nuaym, *a.g.e.*, c. I, s. 234–235.

hanımına verir. Köle geri dönerek durumu Ömer'e haber verince Ömer bununla mutlu olur ve: “Bunlar kardeşirler biri diğerindedir (aynıdırlar) diyerek memnuniyetini ifade eder”¹⁵⁷

Muâz b. Cebel Kilâboğulları kabilesinde topladığı zekâtları fakirlere dağıttıktan sonra eli boş bir şekilde Medine'ye dönmüştü. Hanımı, beyinin eve boş olarak döndüğünü görünce, “memurlar gittikleri yerlerden hediyeler getirirdi.” dedi. Muâz da ona “yanımda, beni kontrol eden bir görevli vardı. Bu yüzden bir şey getiremedim.” Cevabını verdi. Hanımı, “Sen, Allah Rasulü ve Ebu Bekir'in yanında güvenilir bir kimse olarak biliniyordun. Nasıl olur da, Ömer seni kontrol için yanına birini görevlendiriyor.” Dedi ve gidip durumu halifeye anlattı. O da Muâz'ı çağırarak “Seni kontrol için ne zaman yanına bir memur tayin ettim? Diye sorunca, Ya emirel müminin! Hanımımı ikna edecek başka bir çare bulamadım” cevabını verdi. Bu manzara karşısında Hz. Ömer, gülererek ona bazı şeyler verip “ Bunlarla hanımının gönlünü al!” dedi.¹⁵⁸

Muâz b. Cebel çok cömert idi. Kendinde bir şey yoksa dahi borç bulur, mutlaka ihtiyaç sahibine bir şeyler verirdi. Bu yüzden, biriken borçlarını ödemek için Sahip oldukları mallar kâfi gelmemişti. Alacaklılar efendimizin huzuruna gelerek durumu arz ettiklerinde, efendimiz “Muâz'a sadaka olarak alacağını bağışlayandan, Allah razı olsun” buyurdular. Bunun üzerine, onlardan bir kısmı alacağından vazgeçti. Kalan borçlarına karşılık Allah Rasulü, Hz. Muâz ın bütün mallarını sattırıp borcunu ödedi. Hz Muâz'ın hiçbir şeyi kalmamıştı. Birkaç gün sonrada Efendimiz, onu Yemen'e gönderirken, “İnşaallah, Yüce Allah, giden mallarını doldurur...” buyurdular.¹⁵⁹

Amr b. El-Cemuh'un putunu kırıp putların aciz olduğunu ona göstermesi ve onun Müslüman olmasına vesile olması Muâz'ın zekâsını açık bir şekilde bizlere göstermektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 456.

¹⁵⁸ Kandehlevi, *a.g.e.*, c. III, s. 30.

¹⁵⁹ İbnü'l- Esir, *a.g.e* c. IV, s. 402.

¹⁶⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.*, c. II, s. 95- 96.

Ka'b b. Malik ile ilgili rivayette "Tebûk Seferinde Rasûlullah Ka'b b. Malik'i sormuştu. "Onu savaştan geri bırakan nedir?" demişti. Selemeoğullarından biri onun hakkında: Ya Rasûlallah! Ka'b'ın ağır kumaştan olan iki takım elbisesi ve iki tarafına kibir ve gururlu bakması kendisini Medine'de alıkoydu, demiş. Muâz: "Söylediğin ne kadar da kötü. Vallahi ya Rasûlullah biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz"¹⁶¹

Bununla ilgili başka bir rivayette, Benu Seleme'den bazı adamlar bana bir özür uydurmamı tavsiye ettiler. Neredeyse Hz. Peygamber'e dönecektim. Yolda Muâz b. Cebel ve Ebû Katade'yi gördüm. Bana: "Arkadaşlarının sözüne uyma ve doğrulukta devam et. Muhakkak ki Allah sana bir kurtuluş yolu ihsan edecektir inşaallah. Özür sahipleri doğru söylüyor iseler Allah onlardan razı olacak ve Peygamberine bildirecek. Eğer yalan söylüyorlarsa onları çok kötü bir şekilde kötülecek ve sözlerini yalanlayacak dediler."¹⁶²

Muâz b. Cebel'in adalet konusundaki titizliğini şu rivâyetler sergilemektedir: Muâz b. Cebel'in iki eşi vardı. Sıra kimde ise abdestini onun evinde alır, diğerinde almazdı. Sıra kimde ise diğerinin evinden su bile içmezdi Şam'daki hastalık sırasında vefat ettiklerinde aynı çukura konacaklardı. Hangisini önce indirecek diye aralarında kura çekti.¹⁶³

Muâz yaşayışında zühd ve takvaya büyük önem verirdi. Geceleri teheccüd namazı kılar ve namaz sonunda derdi ki: "Allah'ım şu anda gözler uykuda ve gökte yıldızlar parlamış durumda. Sen ise diri ve her an yarattıklarını gözetip duransın. Allah'ım cenneti gevşek istiyor, cehennemden yavaş kaçıyorum. Allah'ım bana yanında beni doğruya ulaştıracak bir yol kıl. Şüphesiz sen va'dinden dönmezsın."¹⁶⁴

Yine Muâz'ın oğluna yaptığı şu tavsiye onun yaşantısını yaptığı ibadetleri bizlere göstermesi açısından önemlidir. "Yavrucuğum namaz kıldığında namazını

¹⁶¹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, c. IV, s. 177.

¹⁶² el-Vâkidî, *a.g.e.*, c. III, s. 1050.

¹⁶³ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, c. I, s. 234.

¹⁶⁴ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 196.

veda edenin namazı gibi, kesinlikle bir daha kılamayacak gibi kıl. Bil ki yavrucuğum mümin iki hasene arasında ölür. Biri yaptığı diğeri ertelediği”¹⁶⁵

Hz Ömer’den rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Ömer, Muâz’ı (r.a) Rasûlullah’ın (s.a.s) mübarek kabrinin dibinde ağlarken gördü ve niçin ağladığını sordu. Muâz “Rasûlullah’dan işitmiş olduğum bir hadis sebebiyle” dedi ve Allah’ın Rasûlü’nün hadisini okudu. “Şurası muhakkak ki riyanın azı dahi şirktir. Kim Allah’ın velisine düşmanlık yaparsa şüphesiz Yüce Allah ile savaşmaya çıkmış olur. Allah itaatkâr, takva sahibi ve halktan uzak duran kullarını gerçekten sever ki, onlar görünmedikleri zaman aranmazlar. Hazır buldukları zaman çağrılmazlar, tanınmazlar. Onların kalpleri pırıl pırıl hidayet kandilleridir.”¹⁶⁶

1.9.4. Uyarıları ve Nasihatleri

Adamın biri iki sene eşinden uzakta ayrı yaşadı. Döndüğünde karısını hamile buldu. Adam durumu Ömer’e bildirdi. Ömer kadının recmedilmesine karar verdi. Muâz ona: “Kadını öldürmeye hakkı varsa da kadının karnındaki bebeği öldürmeye hakkının olmadığını söyledi. Ömer kadını serbest bıraktı. Kadın doğurdu. Çocuğun ön dişleri çıkınca babasına benzediği ortaya çıktı. Adam dedi ki:

—Bu oğlumdur.

—Bunun üzerine Ömer: Kadınlar Muâz gibisini doğurmaktan âciz kaldılar. Muâz olmasaydı Ömer helak olmuştu.”¹⁶⁷

Diğer bir örnekte şöyledir: “Hz. Ömer el-Cabiye’ye geldi ve savaşla fethedildiğinden dolayı, toprakları Müslümanlar arasında taksim etmek istedi. Muâz b. Cebel kendisine şunları söyledi: “Allah’a yemin ederim ki, eğer sen bu toprakları taksim edersen, bizim beğenmediğimiz durum ortaya çıkar; çok şey, belirli kimselerin eline geçer, onlar öldükten sonra, bu mallar bir kişide kalır. Onlardan sonra başka bir zümre gelir ve bunlar İslâmiyet’i iyi bir şekilde muhafaza ederler; fakat hiçbir mal bulamazlar. Bundan dolayı sen, öncekilerinde sonrakilerinde

¹⁶⁵ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, c. I, s. 234.

¹⁶⁶ İbn Mâce, Fiten 16.

¹⁶⁷ ez-Zehebî, *a.g.e.*, c. I, s. 452.

faydalanacağı bir şekilde karar ver. ” Hz. Ömer Muâz b. Cebel’in sözüne göre hareket etti, toprakları taksim etmedi.¹⁶⁸

“Ey İnsanlar, meydana gelmedikçe imtihan (bela, deneme) konusunda acele etmeyin, aksi halde şurada burada yok olup gidersiniz. Eğer meydana gelmeden önce acele etmezseniz, Müslümanlar kendisine sorulduğunda cevap verecek birinin içlerinde bulunmasından mahrum kalmazlar”¹⁶⁹

“Allah’a güvende kavuşmak isteyen kişi ezan okunduğunda beş vakit namazını kılsın. Çünkü onlar hidayetin yollarındandır. Ve peygamberinizin size açtığı yollardandır. Bana: “Benim evimde namazgâhım var, orada namaz kılıyorum.”demesin. Çünkü eğer siz böyle yaparsanız peygamberinizin yolunu terk etmiş olursunuz. Şayet peygamberinizin sünnetini terk ederseniz dalalete saparsınız.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Belâzurî, *a.g.e.*, s. 216.

¹⁶⁹ el-Kettâni , *a.g.e.*, c. III, s. 172.

¹⁷⁰ Kandehlevî, *a.g.e.*, c. IV, s. 216.

II. BÖLÜM

MUÂZ B. CEBEL'İN HADİS RİVÂYETİNDEKİ YERİ

Kur'an ve Hz. Peygamber et-tırnak gibi birbirine öylesine bağlıdır ki, bunları birbirinden ayırsak, ne dinin gerçek anlamını kavrayabilir, ne de doğru yolu bulabiliriz. Kur'an'ı Allah'ın Rasûlü'nden ayırdınız mı, bir yere varamazsınız. Kitap Nebi olmadıktan sonra kürekçisi olmayan bir kayak gibidir. Bu kayıkla acemi yolcular hayat denizinde ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, gitmek istedikleri yere varamazlar. ¹

Şüphesiz sağlıklı, tutarlı ve doğru bir İslam anlayışı, onun temel kaynaklarının doğru anlaşılmasına bağlıdır. İnsanların anlama kabiliyetleri ve anlama yöntemleri neticesinde elde ettikleri bu farklı anlayışların sağlamlarını yapmak için de, elbette yine Kur'an ve Sünnetin yanı sıra, ilk Müslüman nesle sahabeye başvurmamız en doğru yol olacaktır.²

Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinde yetişen, vahyin nüzulüne ve onun Hz. Peygamber'in şahsında yaşanan bir hayata dönüşmesine şahit olan Sahabe-i Kirâm, (Sünnet'in) önemini kavramışlar ve bu bilinçle Allah Rasûlü'nün hayatını, detay diyebileceğimiz inceliklere varıncaya kadar eksiksiz tespit etmişler, sonraki nesillere Hadis/Sünnet olarak nakletmişlerdir. Tarihte Hz. Peygamber kadar, mercek altına alınmış orduya komuta edişinden, mescitte ki imametine; yiyip içmesinden, oturup kalkmasına; gözünün renginden, sakalındaki ak tüylerin sayısına varıncaya kadar bütün incelikleri tesbit edilmiş ikinci bir insana rastlamak mümkün değildir. Zira O'na sahabe olma şerefine ermiş bu insanlar (sahabe nesli) O'nun Allah'ın Rasûlü olduğunun farkındaydılar ve bu bilinçle O'nun her davranışını büyük bir dikkatle izliyorlardı. İşte bu titizlikle tespit edilen güzide hayat, rivâyetler yoluyla sonraki nesillere intikal etmiştir.³ Bu güzide hayatın rivâyetler yoluyla günümüze ulaşmasın

---

¹ Çelik, Ali, *Sünnetin Aktüel Değeri*, Kitap Neşriyat Dağıtım, Ankara 2008, s. 39.

² Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, T.D.V. Yay, 4.baskı, Ankara 2007, Giriş Bölümü s. XVII.

³ Çelik, a.g.e., s. 44.

da Muâz b. Cebel'in ne kadar katkısı olmuş, onun kanalıyla hangi rivâyetler günümüze ulaşmış gibi soruların cevapları bu bölümün içinde yer bulacaktır.

2.1. Râvi Olma Cihetiyle Muâz b. Cebel

Hadis ilminde *İsnad*⁴ diye isimlendirilen *râviler*⁵ zincirinin ilk halkası sahabedir. Hz. Peygamber'in arkadaşları olan Sahabe genel olarak muhaddislerin hadisin sıhhatini tespit için yürüttükleri cerh ve ta'dil⁶ faaliyetinin dışında tutulmuş özellikle adalet (dinî güvenilirlik) açısından güvenilir kabul edilmişlerdir. İslam'ın bu ilk müntesipleri için yalan söylemek ve söylenen yalanları Hz. Peygamber'e isnad etmek söz konusu değildir. Hepsinde udûl ve rivâyetlerinde sadûkturlar ki; Onlar ilk vahyin gelişinden itibaren hudutsuz bir imanla Hz. Peygamber'in etrafında toplanmağa başlamışlar ve dinin emirlerini tam bir teslimiyetle yerine getirmişlerdir. Onları bu yola sevkeden bir tehdit, bir korku veya bir dış baskı mevcut değildir.⁷

Udûl olan sahabe de mizaç, zeka, bilgi, anlayış yönünden insanın doğası gereği birbirinden farklılık arz ediyordu. Nitekim Peygamberimiz “*Ümmetim içerisinde, ümmetime karşı en merhametlisi Ebû Bekir'dir. Allah'ın emirlerinde titizlikte en şiddetlisi Ömer'dir. Hayâ bakımından en ileri olanı Osman b. Affan'dır. En isabetli hüküm vereni Ali'dir. Helâl ve haramı en iyi bilen Muâz b. Cebel'dir. Ferâizi en iyi bilen Zeyd b. Sâbit'tir. Kur'an okumasını en iyi bilen Übey b. Ka'b'dır. Her ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır. Ebû Zerr'den daha doğru sözlü olan birini ne gök gölgeledi, ne de yer*

⁴ Bir hadisi nakleden râvi onu kimden işittiğini veya kimden aldığını, aldığı kimsenin kimden naklettiğini bazı özel tabirler kullanarak muhakkak belirtir. Böylece hadisin ilk kaynağı olan Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar kesiksiz bir isnad zinciri kurulur. Böyle bir nakil zinciri kurmaya *İsnad* denir. Bu bilgiler için bkz. (Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 165.)

⁵ Lügat olarak bir haberi anlatan, nakleden, getiren kimseye denir. Hadis ilminde, sünneti âdâbına göre nakleden kimseye denir. Âdab'tan maksat senetli olarak demektir. Bu bilgiler için bkz. (Canan, *a.g.e.*, c. I, s. 513.)

⁶ Cerh ve tadil ilmi râvileri adalet ve zabt yönleriyle inceleyen bir ilimdir. Cerh, kelime olarak, yaralamak, ta'dil de adalet'i beyan etmek manasına gelir. Ancak hadis istilâhı olarak cerh, râvinin adalet ve zabt yönünden eksikliklerini, zaaflarını söylemektir, râviyi, rivâyetin sıhhat ve değerine te'sir edecek noksan sıfatlara nisbet etmektir. Ta'dil ise râvini adalet ve zabt sıfatlarını taşıdığını ifade etmektir. “Cerh yerine *ta'n*, *taz'if*, *tez'yif* gibi Tadil yerine *tevsik*, *tezkiye* gibi başka kelimelerde kullanılmıştır. Bu bilgiler için bkz. (Canan, *a.g.e.*, c. II, s. 5.)

⁷ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, T.D.V, Ankara 1998, 2.baskı, s. 79.

taşıdı. O,verâda Hz. İsa gibiydi”⁸ “Kur’ân’ı şu dört kişiden alın! Abdullah b. Mes’ûd, Sâlim, Muâz b.Cebel ve Übey b. Ka’b”⁹

Bu ve buna benzer hadislerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber, sahabilerinin en önemli haiz oldukları vasıfları belirtmiş, Nübüvveti boyunca da bu vasıflara göre onlara önemli görevler vermiştir. Rasûlullah, (s.a.s) sesi güzel olana münadilik görevini vermesi gibi kim hangi işte liyakat sahibi ise görevi ona veriyordu. Bazen bir arkadaşının öne çıkan güzel hasletlerini, meziyetlerini de dile getiriyordu.

Hz. Peygamber’in “...ümmetim içerisinde helâl ve haramı en iyi bilen Muâz b. Cebel’dir...”¹⁰ sözü, Hz. Ömer’in Câbiye’de¹¹ halka hitap ederken, Kur’ân’dan sormak isteyen Übey b. Ka’b’a, ferâizden sormak isteyen Zeyd b. Sâbit’e, fıkihtan sormak isteyen de Muâz b. Cebel’e sormasını tavsiye etmesi,¹² Muâz’ın fetvâ veren sahâbe arasında yer alması,¹³ onun bu yönde şöhret olduğunu gösterir.

Bu da fıkıh bilgisiyle şöhret bulmuş¹⁴ olan Muâz b. Cebel’i hem sahabe arasında hem de hadis ilminde *fâkih* râvi olarak öne çıkarmıştır. Hadis ilminde, fazilet açısından değişik kategorilerde sınıflandırılan sahabiler de râvi cihetiyle kendi aralarında sınıflandırılmışlardır. Mesela Serahsî (ö. 483/1090) ve Pezdevî (ö. 493/1100), râvileri genel olarak *ma’ruf* ve *meçhul* olmak üzere iki grupta sınıflandırmıştır.¹⁵ Serahsî, ma’ruf olanları da icthâdında fıkıh ve re’y sâhibi olarak

⁸ Buhârî, Fezâilü’l-Ashâb 26; Tirmizî, Menâkıb 50; İbn Mâce, Mukaddime 11.

⁹ Buhârî, Menâkıbu’l-Ensâr 14, 16.

¹⁰ Buhârî, Fezâilü’l-Ashâb 26.

¹¹ Suriye’de Hz. Ömer’in ziyaretiyle meşhur olan ordugâh şehri. Dımaşk’ın 80 km. kadar güneybatısında Havran bölgesindeki Cevlân’da, bugünkü Nevâ’ya çok yakın bir yerde kurulmuş bir şehirdi. Câbiyetülcevlan veya Cahiliye döneminde Gassâniler’in idari merkezlerinden biri olduğu için cabiyetülmüluk diye de meşhurdur. Dımaşk’ın güneybatı tarafındaki kapısına bugün de Babülcabiye denilmektedir. Cabiye, Hz. Ebu Bekir devrinde Suriye’de ilk fethedilen yerler arasında zikredilir. İslam fetihleriyle birlikte önemi artan Cabiye Dımaşk askeri bölgesinin (cünd) merkezi oldu. Ve burada bir cami ile minber yapıldı. Abbasiler zamanında hemen hiçbir önemi kalmayan Câbiye Dımaşk’a bağlı küçük bir yerleşim merkezi haline geldi. Bu bilgiler için bkz. (Fayda, Mustafa, “Cabiye”, DİA, İstanbul 1998, c. VI, s. 538.)

¹² Hîndî, *Kenzü’l-ummâl*, c. IV, s. 556; İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. II, s. 348.

¹³ İbn Sa’d, *a.g.e.*, c. II, s. 350.

¹⁴ Ebû’l-Hasan Ebû’l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevî, *Usûlu’l-Pezdevî*, (Birlikte: *Keşfü’l-esrar an usûli fahru’l-İslam el-Pezdevî*, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî), Dârü’l-Kütübi’l-Arabiyye, 3. Baskı, Beyrut 1997, c. II, s. 697.

¹⁵ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebu’s-Sehl, *Usûlu’l-Fıkh*, Beyrut tsz., c. I, s. 338; Pezdevî, *a.g.e.*, c. II, s. 697.

bilinen râviler, adâlet ve zabt yönleri tamam olduğu halde fikhî az olanlar,” olarak ikiye ayırmıştır.¹⁶

Pezdevî ise râvilerin ma'ruf ve meçhul şeklindeki ayrımından sonra ma'ruf olanları da ikiye ayırmıştır. Ona göre fikhî ve içtihadıyla meşhur olanlar ve rivâyeti ile meşhur olup fikhî ve fetvasıyla meşhur olmayanlar olarak ma'rufu taksim etmiştir.¹⁷ Fakih râvi kabul ettiği isimlere de birçok örnek verir. Ona göre fakih râviler Hulefâ-i Râşidîn, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sabit, Muaz b. Cebel, Ebû Musa el-Eş'ari, Hz. Aişe ve bunlar gibi fikhî ve içtihadı ile meşhur olan sahabîlerdir.¹⁸ Bütün bunlar göz önüne alındığında Muâz b. Cebel'i, sahabe fakihleri arasında olduğunun bilindiğini göstermektedir.

Hadislerin rivâyeti ile birlikte doğru olarak anlaşılıp, zabt edilmesi de şüphesiz önem arz etmektedir. Muâz b. Cebel'in hadisleri zabt metodlarından biri olan yazma (kitâbet) işlemini yapıp yapmadığını bilmemekle beraber Ahmet b. Hanbel'in Müsned'in de geçen zekâtla ilgili bir hadiste¹⁹ *عِنْدَنَا كِتَابٌ مُعَاذٍ* ifadesi geçmektedir ki bu ifade onun Hz. Peygamberden duyduğu sözü yazdığı, ya da Hz. Peygamberden yazılı talimat aldığı izlenimini vermektedir. Kaynaklarda bununla ilgili bir bilgiye rastlamamakla beraber bir zekât memurunun elinde yazılı bir belge olduğu rivâyet olunmuştur.

Süveyde b. Gafle anlattı ki; Rasûlullah (s.a.s)'in zekât memuru bize geldi. Onun elindekini okudum. Belgede şu bilgiler vardı: “Bir arada bulunan mallar (zekât) korkusuyla alınmasın, ayrı olanlar (zekât almak için) bir araya getirilmesin!” Bir adam kendisine büyük bir dişi deve getirdi, onu almaktan çekindi, sonra bir başkası, ondan daha küçük bir deve getirdi, onu almayı da kabul etti. Sonra şöyle

¹⁶ Koçkuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara 1988, s. 235.

¹⁷ Pezdevî, *a.g.e.*, c. II, s. 697.

¹⁸ Pezdevî, *a.g.e.*, c. II, s. 698.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, Riyad 1998, c. V, s. 228,

dedi: “Bir Müslüman’ın malının en iyisini almış olarak Rasûlullah (s.a.s)’e varırsam, hangi gök beni gölgesinde barındırır ve hangi yer beni üzerinde taşır.”²⁰

2.2. Az Hadis Rivâyet Etmesinin Sebepleri

Hadis ilminde hadis rivâyet edenler, rivâyetlerinin miktarı yönünden iki gruba ayrılırlar. Bu gruplandırma da ölçü olarak hadis sayısının azlık veya çokluğu için 1000 rakamı ölçü alınmış, bu sayı ve üstündeki hadisler “çok”, bu sayıdan daha az hadisler ise “az” olarak kabul edilmiştir. Bu gruplandırma esas alınarak, kendilerinden rivâyet edilen hadis sayısı 1000’in üzerinde olan sahâbîlere “*muksirûn*” (*çok hadis rivâyet etmiş sahâbîler*); daha az olan sahâbîlere de “*mukillûn*” (*az hadis rivâyet etmiş sahâbîler*) denilmiştir.²¹ Rivâyet ettiği 157 hadis²² ile Muâz b. Cebel de “*mukillûn*” dediğimiz kategoride yer almaktadır.

Muâz b. Cebel’in genç yaşta vefat etmesi ve aldığı görevler sebebiyle olacak ki o, fazla hadis rivâyet edememiştir ya da etmemiştir. Genç yaşta diyebileceğimiz Muâz b. Cebel, İslam’ı kabul etmesiyle birlikte Hz. Peygamber’in yanından ayrılmamış O’nun sözlerini, Kur’an’ı hafızasına nakşettiği gibi nakşetmiştir. Kuran hafızı ve genç bir beyin olan Muâz’ın o dönemde neden az hadis rivâyet ettiği hususunda aklımıza sorular gelebilir.

Öncelikle Rasûlullah’ın “*kim benim adıma kasten yalan uydurursa ateşteki yerini hazırlasın*”²³ sözünü dikkate alan her sahâbi gibi²⁴ Hz. Muâz da, fazla rivâyette bulunmamış az hadis rivâyet etmeye önem göstermiştir. Bununla birlikte ömrünün savaş meydanlarında geçmesi ve genç yaşta vefat etmesi de az hadis rivâyet etmesinin nedenlerinden olarak gösterilebilir. Muâz b. Cebel’in hadis rivâyet etmede dikkatli davrandığını gösteren şu hadisede olay şöyle anlatılıyor.

Ebu Saîd-i Himyerî’den rivâyet edildiğine göre şöyle söylemiştir: Muâz b. Cebel, Rasûlullah (s.a.s)’in diğer sahâbîlerin işitmediği hadisleri rivâyet ederdi ve

²⁰ Kettâni, *Nizâmü’l- Hükümeti’n-Nebeviyye el-Müsemma et-Terâtibü’l- İdâriyye*, Beyrut, Tsz., c. 1, s. 398.

²¹ Koçyigit, *a.g.e.*, s. 76-77; Uğur, *a.g.e.*, s. 150-151, 268.

²² Ziriklî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 166.

²³ Buhari, Menâkıb 5; Buhari İlim 38.

²⁴ Bilgi için bkz. (Canan, *a.g.e.*, c. I, s. 23, 54-55.)

sahabilerin işitmiş oldukları hadislerden söz etmezdi. Onun rivâyet ettiği hadisler bir ara Abdullah b. Amr b. el-As'a ulaştı. Bunun üzerine Abdullah bin Amr: "Vallahi, Rasûlullah (s.a.s)'den bu hadisleri ben (şahsen) işitmedim. Büyük abdest yapma hususunda Muâz sizi güçlüğe ve zahmete sokmaktadır" dedi. Bu söz, Muâz'a ulaştı. Daha sonra Muâz ona rastladı ve: "Ey Abdullah bin Amr! Rasûlullah (s.a.s)'den yalan hadis bile bile rivâyet etmek münafıklıktır, (münafıkların şanıdır.) Vebali de uydurana aittir. Şüphesiz ben Rasûlullah (s.a.s)'den şöyle buyurduğunu işittim" dedi: *Lanete sebep olan (şu) üç şeyden sakınınız: Su kaynaklarında, gölgelikte ve yol üstünde abdest bozmak.*"²⁵

Muâz b. Cebel, Hz. Peygamber'den işitmiş olduğu hadisleri, hayatın hemen her alanında yeri geldikçe insanlara rivâyet ettiği hadislerden anlaşılmaktadır. Muâz, Hz. Peygamber'den işitmiş olduğu her sözü değil, insanların Hz. Peygamber'den duymadığı bilmediği sözleri yeri geldiğinde aktarmış o sözlerle hüküm vermiştir. Bu durum bazen bir ilim meclisinde insanlara dini anlatırken veya insanları cihâda teşvik ettiği bir savaş meydanında olabildiği gibi evde herhangi bir konuda âile fertleriyle konuşurken, sağlıklıyken ya da hasta yatağında yatarken veya insanlara çeşitli uyarı ve nasihatlerde bulunduğu bir hitab esnâsında da olabilmektedir.

2.3. Rivâyet Ettiği Hadislerin Sayısı ve Tablosu

Muâz b. Cebel'in 157 hadis rivâyet ettiği nakledilmiştir.²⁶

Mükerrerleri ile birlikte Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 146 hadis mevcuttur. *Kütüb-i Sitte*'de ise 83 hadis zikredilmektedir. Gerek Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki hadisler gerekse *Kütüb-i Sitte*'de bulunan hadislerin konularına göre dağılımı bir tablo halinde aşağıda gösterilmiştir.

²⁵ İbn Mâce, Taharet 21.

²⁶ Ziriklî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 166.

	Muâz b. Cebel'in Rivâyet Ettiği Hadislerin <i>Kütüb-i Sitte</i> de Konularına Göre Dağılımı					
	Buhari	Müslim	Tirmizi	Ebû Dâvûd	Nesai	İbn Mâce
Fıkıh	1	3	8	18	9	11
İtikad	5	3	1	1		2
Terğib ve Terhib			5	3	1	2
İstikbal			2	2		3
Tefsir, Kıraat			3			
Toplam	6	6	19	24	10	18
Genel Toplam	83					
Ahmed b. Hanbel'in <i>Müsned</i>'inde Muâz b. Cebel'in Rivâyet Ettiği Hadislerin Konularına Göre Dağılım						
Fıkıh	48					
İtikad	24					
Tefsir	2					
Terğib ve Terhib	52					
İstikbal	8					
Diğer	12					
Toplam	146					

2.4. Rivâyet Ettiği Hadislerin Konuları

Tezimizin bu kısmında farklı kaynaklarda dağınık halde bulunan rivâyetleri, çeşitli başlıklar altında ele alarak, bir bütün halinde görme imkânını elde edeceğiz. Yapacağımız çalışma Musannef türü eserlerde ki tasnife benzese de biz burada tek bir râvinin, Muâz b. Cebel'in, rivâyetleri çerçevesinde bir tasnifi gerçekleştireceğiz. Hadisleri konularına göre ayırdıktan sonra rivâyet ettiği benzer hadislerin muhteva yönünden en genişini alıp anlamını vermek suretiyle bir hadisi ön plana çıkartmış olacağız.

2.4.1. Fıkıh Konularda Muâz b. Cebel'den Nakledilen Rivâyetler

2.4.1.1. Usul Alanında Kullanılan Muâz Hadisi

Hz. Peygamber Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken hüküm verme konusunda Muâz'a şu soruyu sormuştur:

—*Sana bir mesele arz olduğunda nasıl hüküm verirsin?*

—*Allah'ın kitabıyla hüküm veririm.*

—*Ya bu meselenin cevabı Allah'ın kitabında yoksa ne yaparsın?*

—*O zaman Rasûlullah'ın sünnetine bakarak hüküm veririm.*

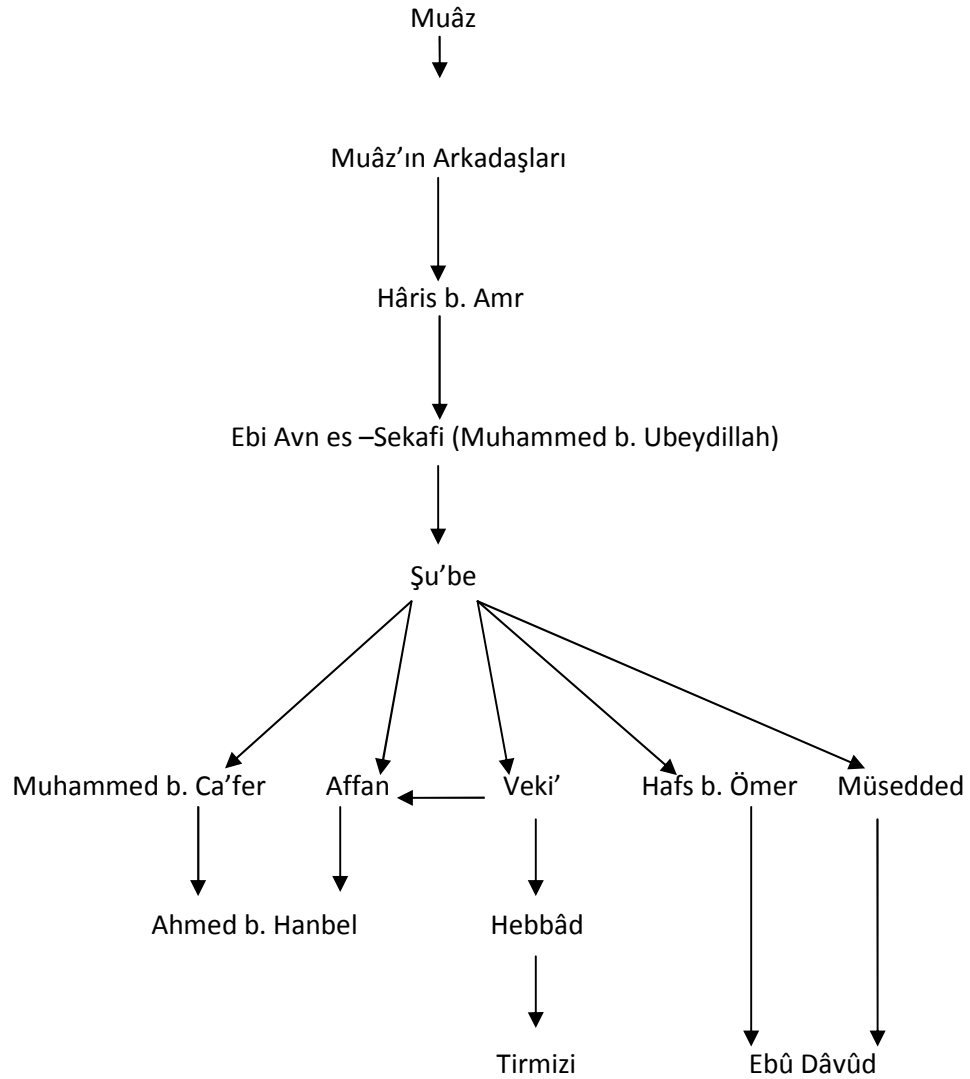
—*Ya bu meselenin cevabı, Rasûlullah'ın sünnetinde de yoksa ne yaparsın?*

—*Kendi görüşümle içtihat ederim.*

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) Muâz'ın göğsüne vurdu. Sonra dedi ki: *“Allah Rasûlü'nün elçisini, Rasûlullah'ın razı olacağı işe muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.”*²⁷

²⁷ Ebû Dâvûd, Akdiyye 11; Tirmizi, Ahkâm 3; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 230, 236, 242

Bu hadis Fıkıh Usulü kitaplarında sıkça zikredilen ve usul alanında kaynak olarak kullanılan bir hadistir. Bu rivâyet, her ne kadar icmâ delilini içermeyip rivâyette kıyas geçmese de, kıyasın da nihayetinde bir içtihat faaliyeti olarak kabul edilmesiyle *edille-i erba'a* olarak bilinen *Kitap, Sünnet, İcmâ* ve *Kıyas* şeklindeki klasik dörtlü hiyerarşinin delili olarak zikredilir. Muâz'ın rivâyet ettiği hadis İslam Dini'nin kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'ten sonra özellikle kıyas için bir delil olma niteliğine sahiptir. Bazılarına göre ise bu hadis delil niteliği taşımamaktadır. Çünkü hadis sorunludur. Bu yüzden hadisin isnadını şema halinde görüp hadis hakkında yapılan değerlendirmelere bakacak olursak;

Hadisin isnadı hakkında olumsuz görüşler:

Yukarıda gösterilen şemada da görüleceği gibi hadis tekniği açısından baktığımızda Şube b. Haccac'a kadar tek kanaldan gelen ve problemlili gözükken bu hadis, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'in de yer almakla beraber Buhârî ve Müslim'in sahih hadisler kategorisine sokmadığı bir hadistir. Yine bu konu ile ilgili rivâyetleri, Tirmizi **عَنْ رَجَالٍ مِنْ** , **عَنْ نَاسٍ مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذٍ مِنْ أَهْلِ حِمَصَ** Tirmizi **عَنْ رَجَالٍ مِنْ** **عَنْ نَاسٍ مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذٍ مِنْ أَهْلِ حِمَصَ** iki ayrı senetle vermiş ve senedin muttasıl olmadığını belirtmiştir.²⁸ Senette böyle bir ifadenin olması, râvilerin belli olmaması yüzünden İbn Hazm bu hadisi mevzu saymaktadır.

İrâkî (ö. 806/1403) “bu rivâyetin üç illeti olduğunu söylemiştir: Mürsel, Muâz'ın ashâbının ve el-Hâris b. Amr'ın meçhul olması”. Dârekutnî (ö. 385/995), “mürsel olduğu daha doğrudur” demektedir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), “Bazen Muâz'ın ashâbından bazen de Muâz'dan nakledilmektedir” diyor. Abdü'l-Hak, “müsned değildir, sahih bir yolla gelmemektedir” demekte. İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1200), fakihlerin tamamı, kitaplarında zikretseler ve bu habere dayansalar bile, manası sahih olsa bile, bu haber sahih değildir' demektedir.²⁹

İbn Hazm (ö. 465/1072)³⁰ mevzu saydığı bu haber için³¹: Bu sâkıt bir haberdir, bu tarikten başka bir tarikle rivâyet edilmemiştir. Sükûtunun ilk delili ismi belli olmayan meçhul bir kavimden nakledilmesidir, kim olduğu belli olmayanın rivâyeti hüccet olmaz ve bu haberde el-Hâris b. Amr vardır ki kim olduğu bilinmeyen meçhul bir kimsedir. Bu tarikten başka kesinlikle gelmemiştir. Buhârî bu hadis için el-Hâris b. Amr bu rivâyetten başka bilinmeyen bir kişidir, bu haber sahih olamaz demiştir.³²

²⁸ Tirmîzî, Ahkâm 3.

²⁹ el-Elbânî, Muhammed Nâsuri'd-Din, *Silsiletü Ehâdîsi'd-Daîfe ve'l-Mevzûa' ve Eseruhe's-Seyyiu fi'l-Ümme*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1992, c. I, s. 273–276, 881.

³⁰ Kurtuba'da Hicrî (384/994) yılında doğdu. Mâlikî ve Şâfiî mezheplerini öğrendikten sonra Dâvûd ez-Zâhiri'nin (ö. 270/883) mezhebine meylettirse de öyle bir cedel ve münazaracı idi ki Zâhiriye mezhebine muhalif görüşleri olduğundan görüşleri 'el- Hazmiyye' diye adlandırılır oldu. İlminin çoğunu İbnu'l-Cesurdan almıştır. 400 cilt civarında te'lifâtı vardır. (ö. 465/1072) yılında vefat etmiştir. Bu bilgiler için bkz. (İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, c. I, s. 6–14, Kahire 1997, Muhakkik Mahmûd Hamîd Osman'ın mukaddime sunusundan naklen.)

³¹ İbn Hazm, *a.g.e.*, c. VII, s. 417–418.

³² İbn Hazm, *a.g.e.*, c. VII, s. 1257.

Kısaca Yukarıda da ifade edildiği gibi Muâz hadisini, hadis tekniği açısından sorunlu görenler şu noktalara dikkat etmişlerdir. Râvilerin meçhul olması ve râvilerin tek kalması gibi sebepler yüzünden bazı muhaddisler bu hadisi sahih kategorisinde görmemişlerdir.

Hadisin isnadı hakkında olumlu görüş bildirenler

Bu *Muâz Hadisi*'nde râvilerin tek kalması ve meçhul râviler olmasına rağmen sıhhati konusunda Beyhaki *Sünen*'inde Hz. Ebubekir Hz. Ömer, İbn Mes'ud, Zeyd b. Sabit, İbn Abbas'ın uygulamalarını, hadisi destekleyen şahitler olarak zikretmiştir.³³

İbn Kayyim ise özetle şunları söyler. Muâz'ın ashabından yapılan bir rivâyet bilakis hadisin meşhur olduğuna delâlet eder. Çünkü bu, Muâz'dan bir kişi değil çok kişinin rivâyette bulunması anlamına gelmektedir ki bu tek kişinin isminin zikredilmesinden sonra gelen şöhretten daha belîğdir. Bunun yanında Muâz'ın ashabının kizb ya da cerh ile itham edildiği de bilinmemektedir. Ayrıca o bazı muhaddislerin, “*bir senedde Şu'be'nin adı geçiyorsa o hadise sımsıkı sarılın*” dediğini söylemektedir.³⁴

Gazzâlî (ö. 505/1111)³⁵ de aynı rivâyet için, “*Bu hadis ümmetin kabulüne mazhar olmuş ve hiç kimse bu hadisle ilgili bir kusur ve inkâr göstermemiştir. Bu mertebedeki hadislerin mürsel olması hadise zarar vermez*” demiştir.³⁶

Bâcî (ö. 474/1081) ise bu hadis hakkında şöyle demektedir. Eğer bu haber (Muâz Hadisi) âhâd haberlerdendir, asıllardan bir aslı ispat etmede nasıl kullanılabilir? Derlerse şöyle cevap veririz: Bu haber âhâd, munkatı ve râvileri meçhul bir haber de olsa ümmet bu haberle ameli kabul etmiştir. Kimse bu haberle mücadele ederek bu haber âhâd haberdur diyerek inkâr etmemiş, bu haber âhâd

³³ Beyhaki, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübra ve fi Zeylihi Ca'feru'n-Nakî*, Daru'l Marife, Beyrut tsz., c. X, s. 115-116.

³⁴ İbn Kayyim, *el-Cevziyye, I'lâmu'l-Muvakkûn*, I-IV, Darul Kütübil İlmiyye, Beyrut 1991, c. I, s. 154- 155.

³⁵ İmam Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî et-Tûsî'dir. Gazâlî ismiyle ma'ruf olmuştur. Tûs beldesinde 450/1058 yılında doğmuştur. Gazâlî mi Gazzâlî mi tartışmasında, Gazâlî, Tûs beldesinin köylerinden birine nisbet edilmiş; Gazzâlî de, babasının yün eğermesinden dolayı verilmiştir. Tûs beldesinde ilim tahsil etmeye başlamış ve büyük âlim Cüveynî'den (ö. 478/1085) de ilim tahsil etmiştir. Gazâlî Tus şehrinde (ö. 505/1111) yılında vefat etmiştir. Bu bilgiler için bkz. (Ebû Hâmid el-Gazâlî, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, c. I, s. 7-12, Beyrût 1997, Muhakkik Muhammed Süleyman el-Esğar'ın “Mukaddime” sunusundan naklen.)

³⁶ Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 293.

haberdir hüccet olmaz dememiştir. Eğer birileri bu haberi karalaysaydı bu duyulurdu. Rivayetlerinin bu durumunu bilince, ümmetin bu haberi kabul ettiğini öğrenince isnadını kılı kırk yararcasına incelemeye gerek kalmaz, istenmez, râvîlerinin bilinmemesi eleştirilmez.”³⁷

Muâz hadisinin usulde delil olarak kullanıldığı yerler

Kur’an-ı Kerim, Şeriatın esası ve dayanağı, Sünnet ise onun açıklayıcısı ve yorumlayıcısıdır. Bunun için ona, İslam’ın ikinci kaynağı olarak itibar edilmiştir. Sünnetin mertebesi, Kur’an’ın mertebesinden sonra gelir. Çünkü açıklamanın mertebesi, açıklanandan sonradır. Bir başka sebep de, Kur’an’ın hepsi, hiç şüphe edilmeyecek kesinlikle tevatür ile sabit olmuştur. Sünnet ise böyle değildir. Zira onun bir kısmı tevatür ile büyük çoğunluğu ise ahad haberlerle sabit olmuştur. Gerek Muâz hadisi ve gerekse Raşid halifelerin uygulamaları göstermektedir ki herhangi şer’i bir hüküm önce *Kur’an* da aranır, şayet onda bulunmazsa bu defa sünnete bakılır.³⁸ *Sünnet*’te hüküm bulunmazsa *İcma* incelenir. *İcma*’da yoksa *kıyas*’a başvurulur. Muâz b. Cebelin rivâyet ettiği bu hadis bu sıralamanın doğruluğunu göstermektedir.³⁹

Bu hadis *İcma*’nın, İslam kaynakları arasında olamayacağına dair delil olarak da kullanılmıştır. Nazzam (ö. 231/845) ve onun görüşünde olan bir azınlık, meşhur Muâz hadisi başta olmak üzere başka delilleri *İcma*’nın kaynak sayılamayacağını göstermek için delil olarak kullanmışlardır. Nazzam ve onun görüşünde olanlara göre Muâz b. Cebel’e hüküm verirken hangi kaynaklara dayanacağını sorduğunda, *İcma*’yı zikretmemiş, Hz. Peygamber de onun söylediklerini olduğu şekliyle tasvip etmiştir. Şayet Şer’i hükümleri verirken, *İcma* kendisine dayanılabilecek bir kaynak olsaydı, yargı görevi yapan kişi için çok önem taşıdığı halde Hz. Peygamberin o kaynağa işaret etmeksizin onun söylediğini olduğu şekliyle tasvip etmesi doğru olmazdı. Bu istidlalin zayıf olduğu açıktır. Zira Muâz, O sırada başvurulması mümkün olan ve Hz. Peygamberin sağlığında kaynak sayılan delilleri saymıştı ve Hz.

³⁷ Bâcî, Ebû’l-Velîd , *İhkâmu’l-Fusûl fî Ahkâmi’l-Usûl*, (Tahk. Abdu’l-Mecîd et-Turkî), Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1995, c. II, s. 586.

³⁸ Yusuf el-Karadavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (çev. Bünyamin Erül), Nida Yay, İstanbul 2009, s. 84.

³⁹ Zekiyüddin Şa’ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulül-Fıkh)*, (trc. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara 2004. s. 39.

Peygamber bu yüzden onun söylediklerini tasvip etmişti. İcma Hz Peygamber hayatta iken bir kaynak değildi ki Muâz hüküm verirken dayanacağı deliller arasında onu zikretsin.⁴⁰

Ebû Ya'lâ'(ö. 458/1066)⁴¹da "Bu rivâyet meçhuller tarafından nakledildiği için bu hadisle amel sahih olmaz" derlerse "bu hadisi Ebû Dâvûd, Ebû Ubeyd ve İbnu'l-Münzir'in (ö. 318/930) naklettiklerini ve Hims ahâlisi tarafından nakledilmesi ise hadisin şöhretini gösterir deriz". Bu rivâyeti delil göstererek Muâz'ın İcma'yı zikretmediğini dile getirerek İcma'nın delil olmadığını söyleyenlere deriz ki: Bu iddia doğru değildir. Zira İcma delili Rasûlullah'dan (s.a.s) sonra uygulanacağı, Rasûlullah hayatta iken İcma değil Kur'ân ve Sünnet'ten başka hiç bir delile ihtiyâç olmadığını belirtiriz. Rasûlullah'ın sözü varken başka sözlere gerek yoktur."⁴²

Bu hadisin Kıyas için bir delil teşkil edip etmediği hususundaki görüşleri de verecek olursak; Bâcî (ö. 474/1081) "Ümmetin ve daha sonraki dönemlerdeki âlimlerin ameli kabul ettiği ve kıyâs'ı ispat ederken kullandıkları hadislerden biri de meşhur Muâz hadisidir."⁴³ Demesi bu konudaki görüşünü açıkça belli etmiş ve Muâz hadisinin kabul gören bir hadis olduğunu söylemiştir.⁴⁴

Ebû Ya'lâ ise "Muâz'ın arkadaşlarından insanlar" lafzı, hadisin şöhretini ve râvîlerinin çokluğunu, râvîlerinin dininin bilindiği, dindar, sika, zâhid ve sâlih insanlar olduğunu göstermektedir. Onlardan sika olmasıyla bilinen Ubâde b. Nusâ'nın Abdurrahmân b. Ganm'den o'nun da Muâz b. Cebel'den naklettiği rivayettir ki Abdurrahmân b. Ganm meşhur sika bir râvîdir. Eğer bu âhâd haberlerden olduğu için aslı ispat olan bu meselede kullanılamaz derlerse, onlara denir ki: Bu haber muhâlifin İcma'da kullandığı "ümmetim dalâlette birleşmez" haberinden daha evlâdır. Ayrıca, eğer âhâd haberlerle, helâl ve haramlar; îcâb ve

⁴⁰ Şa'ban, *a.g.e.*, s. 96.

⁴¹ Bağdat'ta (380/990) yılında doğdu. Asrının büyük ilim adamlarından ilim telakki etti. Ve özellikle de Hanbelilerin imamı es-Şeyh ibn Hâmi'den ders aldı. İlim elde etmek için yolculuklar yaptı. İbn Ukayl ve Hatîbu'l-Bagdâdî (ö. 463/1070) gibi âlimler ona öğrencilik yapmışlardı. Hanbelî mezhebine müntesiptir ve bu mezhep usûlüyle eserler yazmıştır. Kadı Ebû Ya'lâ (ö. 458/1066) yılında vefat etmiştir. Bu bilgiler için bkz. (Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el- Hüseyin, *el-Udde fî Usûli'l-Fıkh*, c. I, s. 3-13, Beyrût 2002, Tahk. Muhammed Abdu'l-Kâdir Ahmed Atâ'nın mukaddime sunusundan naklen.)

⁴² Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, c. II, s. 289, 290.

⁴³ Bâcî, *a.g.e.*, c. II, s. 585.

⁴⁴ Bu bilgiler için bkz. (Bâcî, *a.g.e.*, c. II, s. 586).

iskât; tashîh ve ibtâl; dövme, kesme ve öldürme gibi hak ve hadleri ikâme; evliliğin helâllîği gibi şerî hükümlerde ihticâc yapılabiliyorsa, kıyâs'ı ispat etmede kullanılması daha evlâdır. Çünkü kıyâs bu hükümlere götüren bir usûldür, asıl maksat hükümlerdir. Eğer, “ rey'imle içtihat ederim lafzının manası, mesele ile ilgili hükmü buluncaya kadar Kur'ân ve Sünnet'ten ararım anlamındadır, zira bu iki nâstaki hükümlere ancak araştırarak ulaşılır” derlerse, deriz ki: Kur'ân ve Sünnet'e rucû etmeye içtihat denmez, Kıyâs içtihat diye isimlendirilir. Ayrıca Muâz bunu tertîb etmiş, hükmün çıkarılacağı nasları sıralamıştır, her biri yerinde değerlendirilir.⁴⁵

Ebû'l-Hüseyin (ö. 436-1044)⁴⁶: “Bu habere mürsel deseler bile, Muâz'ın bildiği Hıms ehlinden bir cemaat tarafından nakledilmiştir, kabul görmüş bir rivâyettir. Bu haberde insanlar iki gruba ayrılmışlardır. Birisi, hüccet olarak kabul ediyor; diğeri de te'vîl ediyor. Hüccet olarak kabul edilmesinin sebebi, Muâz'ın (r.a.) Kur'ân ve Sünnet'i zikrettikten sonra içtihat edeceğim demesi ve Rasûlullah'ın tasdik etmesi. Eğer, içtihad'dan maksat, Kur'ân ve Sünnet naslarından gizli kalabilecekleri açığa çıkartma gayretidir derlerse, ‘Kitap ve Sünnet'te bulamadığın zaman’ diye açıkça belirtilmiştir, kim gizli şeyleri istidlâl edip araştırırsa kimse buna içtihat ediyor demez. Eğer bu haberin subûtunun sahih olduğunu mu düşünüyorsunuz derlerse? Hayır, ümmetin bazısının ihticâc etmesi, bazısının te'vîl etmesi, sıhhatinde ittifak olmadığını göstermektedir. Ümmet bu haberin batıl olduğunu bilmediği için reddetmemiştir, fikhî haberler de böyledir. Eğer bu haberle amel sahih midir? derlerse sahihtir deriz. Zira şeriâtın diğeri amelî meselelerinde âhâd haberle ihticâc yapmak ile kıyâsı ispatta amel etmek arasında fark yoktur.⁴⁷

Mesalihi Mürsele'yi hüccet kabul edenlerin sunduğu deliller arasında da bu hadisi görmekteyiz. Hadis de Hz. Peygamber Muâz'ın bu tutumunu yani Kur'an ve Sünnet'te doğrudan hüküm bulunmaması halinde rey'ine göre içtihad etmesini tasvip

⁴⁵ Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, c. II, s. 290, 291.

⁴⁶ Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. Et-Tayyip el-Basrî el-Mu'tezîlî, aslen Basralıdır. Bağdat'da yaşamış ve Hilal b. Muhammed b. Ehî Hilalu'r-Ra'y'den ilim öğrendi. Abdullah b. Adî el-Cürcânî de ondan ilim öğrendi. (ö. 436/1044) yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Bu bilgiler için bkz. (Ebû'l-Hüseyin el-Basrî, *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh*, c. I, s. 7-9, Beyrût tsz., Düzenleyen Halîl el-Meys'in mukaddimesinden naklen.)

⁴⁷ Ebû'l-Hüseyin, *a.g.e.*, c. II, s. 222, 223.

eylemiştir. Rey'e göre içtihad ise, benzeri benzere kıyas etmek suretiyle olabileceği gibi İslam hukukunun prensiplerini uygulama ve İslam hukuku hükümlerinin genel gayelerinden faydalanma yoluyla da olabilir. Mesalihi Mürsele'ye göre hüküm vermek de bu çerçevenin dışında değildir. Çünkü Mesalihi Mürsele'ye göre hüküm vermek insanların genel maslahatını gerçekleştiren hükmü koymak demektir. Şâri'in hüküm koymadaki esas gayesi de Mesalih'in gerçekleştirilmesidir.⁴⁸

İbn Teymiyye de Kur'an'ın doğru tefsir edilme yollarını beş kısımda mütalaa ederken, Kur'an'ın Sünnet'le tefsir edilmesi gerektiğini âyetler ile izâh edip, hadis olarak da Muâz Hadisi'ni delil olarak kullanmıştır.⁴⁹ Yine İbn Teymiyye, Kuran'ın "rey'e" dayanmak suretiyle yapılan tefsirinin de haram olduğunu söylemektedir.⁵⁰ Bize göre, Kur'an'ın Sünnet'le tefsir edilmesi gerektiğini söyleyip, kaynak gösterdiği Muâz hadisi ile Kur'an'ın "rey"'e dayanılarak yapılan tefsirin haram olduğunu söylemesi bir çelişki gibi gözükse de onun "rey"den kastettiği bugün anladığımız kıyâs ve içtihad olmayıp, Kur'an ve Sünnet'e başvurmaksızın salt akılla Kur'an'ın tefsir edilmesidir. İşte İbn Teymiyye de buna haram demektedir.

İbn Teymiyye'nin naslar tam olarak araştırılmadan kıyasa başvurmak caiz midir? Sorusuna verdiği cevap şöyledir: "Bu meselenin üç sekli vardır. Birincisi: var olan ve bilinen naslara başvurmadan kıyasa gitmek ki, bu tereddütsüz caiz değildir. İkicisi: Aradığı takdirde bulması muhtemel olduğu ama var olduğunu bilmediği durumda kıyas yapmak ki, bu da Hanefilerin yöntemidir ve caiz olması gerekir. Safi'ye, Ahmed'e ve hadisçi fakihlere göre caiz değildir. Onlar kıyası teyemmüm konumunda değerlendirmişlerdir. Teyemmüme de ancak suyun yokluğu zannı kesinleştiğinde cevaz vermişlerdir."⁵¹

Bu meşhur hadisin yanında İbn Mâce tarafından rivâyet edilen Muâz b. Cebel'den gelen başka bir rivâyet daha vardır. "Abdurrahmân b. Ganm'ın Muâz b. Cebel'den naklettiğine göre Muâz şöyle dedi: 'Rasûlullah (s.a.s) beni Yemen'e görevli gönderdiğinde bana söyle buyurdu: Ancak bildiğin meselelerde hükmet ve

⁴⁸ Şa'ban, *a.g.e.*, s. 153.

⁴⁹ İbn Teymiyye, *Tefsir üzerine*, (çev. Harun Ünal), Pınar Yay. İstanbul 1985, s. 119- 120.

⁵⁰ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s. 136.

⁵¹ İbn Teymiyye, *el-Müsevvedetü Fi Usûli'l-Fıkıh*, (Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid) Matbatü'l-Medenî, s. 330.

karar ver. Eğer bir şey sana karışık gelir de içinden çıkamazsan ya meseleyi çözene kadar hüküm verme, ya da bana yaz.”⁵²

İbn Mâce rivâyet ettiği bu haberde tek kalmıştır. Bâcî derki: “Eğer Kur’anda veya Rasûlü’nün Sünnet’inde hükmü olmayan bir mesele gelirse bana bunu yaz ki ben de sana (cevabını) yazayım” rivâyetini delil getirirlerse (ve Rasûlullah’ın Muâz’dan içtihat etmesini istemeyip, kendisine yazmasını istediğini söylerlerse) şöyle deriz. Bu rivâyet *Muâz hadisi* kadar bilinip meşhur olmamıştır ki tercih noktasında aralarında karşılaştırma yapalım. Selef, Muâz hadisini kabul etmiş ve amel etmiş, bu rivâyeti ise kabul etmemiş ve atmıştır. Ayrıca “...Ya Rasûlullah, senden duymadığım ve Allah’ın Kitab’ında da bulamadığım bir mesele ile davalayı bana başvururlarsa (ne yapayım?)...” rivâyeti “...bana bunu yaz ki ben de sana (cevabını) yazayım...” rivâyetinin tefsîr’i mesâbesindedir. Ma’nâsı ise, eğer çözemediğin, içinden çıkamadığın mesele olursa bana yaz anlamındadır, Kiyâs’a (aykırı) bir yönü yoktur.⁵³

2.4.1.2. Namaz ve Oruç

a) **Namazların cemi** ile ilgili Muâz b. Cebel’den rivâyet olduğuna göre; Rasûlullah (s.a.s) Tebûk gazvesinde iken (konaklama yerlerinden) yola çıkmadan önce güneş (batıya) kayarsa öğleyle ikindiye birleştirerek kılardı. Eğer güneş (batıya) kaymadan önce yola çıkacak olursa ikindiye kılmak üzere (bir yerde) konaklayıncaya kadar öğleyi geciktirirdi. Akşamleyin de aynı şekilde (hareket ederdi). Eğer yola çıkmadan önce güneş batmışsa, akşamla yatsıyı birleştirerek kılardı. Eğer güneş batmadan yola çıkmışsa, akşam namazını yatsıyı kılmak için (bir yerde) konaklayıncaya kadar geciktirirdi. Sonra ikisini birleştirerek kılardı.⁵⁴ Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Kuteybe’den başka hiçbir kimse rivâyet etmedi.⁵⁵

Ebû Dâvûd’un, hadisin sonuna ilâve ettiği ta’likten maksadı, hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmektir. Çünkü bu hadisi “el-Leys”den rivâyet eden güvenilir

⁵² Bu rivâyet İbn Mâce’nin fert kaldığı rivâyetlerdendir. Bu bilgi için bkz. (İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/886), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Mukaddime 8.)

⁵³ Bâcî, *a.g.e.*, c. II. s. 587.

⁵⁴ Ebû Dâvûd, Sefer 5; Tirmîzî, Cum’â 42.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, Sefer 5.

râvilerin hiçbirisi Hz. Peygamber'in, "ikindiyi vaktinden öne alarak öğleyle beraber kıldığından" bahsetmemişlerdir. Bu fazlalık sadece Kuteybe'nin el-Leys'den rivâyet ettiği bu hadiste bulunmaktadır. Diğer râvilerin de bu hadisi el-Leys'den aldıkları düşünülürse, Kuteybe'nin bu rivâyetinin şâz olduğu anlaşılır.⁵⁶

Başka bir hadiste Muâz şöyle dedi: Tebûk gazası yılında Rasûlullah (s.a.s)'le birlikte yola çıktık. Namazları cem ediyordu. Öğle ile ikindiyi beraberce, akşamla yatsıyı beraberce kıldı. Bir gün olunca namazı geciktirdi. Sonra çıkarak öğle ile ikindiyi beraber kıldı. Sonra içeri girdi. Biraz sonra çıkarak akşamla yatsıyı beraberce kıldı. Sonra şöyle buyurdu; "Siz yarın inşaallah Tebûk kaynağına varacaksınız. Siz ona kuşluk zamanı olmadan varmayacaksınız. Ona sizden kim varırsa ben gelinceye kadar suyundan hiç bir şeye dokunmayın!" Derken biz kaynağa vardık. Bizden önce ona iki adam varmış. Kaynaktan çok az su akıyordu. Rasûlullah (s.a.s) o iki adama: "Bunun suyundan bir şeye dokundunuz mu?" diye sordu.

— Evet! Cevabını verdiler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) onlara sitem etti. Onlara Allah'ın dilediği kadar söz söyledi. Sonra cemâat elleriyle kaynaktan azar azar su aldılar. Hatta bir şeyin içinde su toplandı. Rasûlullah (s.a.s) onun içinde ellerini ve yüzünü yıkadı. Sonra suyu kaynağa iade etti. Hemen kaynak şarıl şarıl su akıttı. Yahut bol su akıttı.

— Râvi Ebû Ali bu iki kelimedenden hangisini söylediğinde şekketmiştir.

— Hatta cemâat su aldılar. Sonra: "Ya Muâz! Ömrün vefa ederse burasının bahçelerle dolduğunu görmeyi yakındır." Buyurdular.⁵⁷

Namazın cem'i/birleştirilmesi ile ilgili bu hadis cem hususunda görüş ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. Fakihler Arafat'ta öğle ile ikindi namazlarını öğle namazı vaktinde ve Müzdelife'de de akşam ile yatsı namazlarını yatsı vaktinde birlikte kılmanın sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir. Zaten bununla Arafat ve Müzdelife de cem etme ilgili birçok hadis⁵⁸ vardır ve bu konuda ihtilaf yoktur.⁵⁹

⁵⁶ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as b. es-Sicistani, *Sünen-i Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi*, (çev. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar), Şamil Yay, İstanbul 1992, c. IV, s. 408- 409.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 237, 229.

⁵⁸ Buhârî, Hac, 83, 93, 96, 97, 99, 146; Menâkîb, 23; Müslim, Salât, 249, 252; Hac, 285- 288, 290, 292.

Fakat bu iki yer dışında iki namazı birlikte kılmanın cevazında ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafın sebebi, cem'in cevazına dair hadislerden bir kısmının tefsirinde, bir kısmının sıhhatinde ve bu meselede kıyas etmenin cevazında ihtilâf etmeleridir. Kıyas etmenin cevazındaki ihtilafa gelince: Sâlim b. Abdullah (ö. 106/724) Arafat ve Müzdelife'deki namazlara kıyas etmenin caiz olduğu görüşündedir. Cumhur ise, bu kıyası caiz görmemiştir. Zira Kıyas'ta ortak sebep aranır. İbadetlerin çoğu ise, sebebi bilinmeyen birer taabbüddür. Bunun için ibadetler arasında kıyas yapmak zayıf bir yoldur.⁶⁰

Namazın cem'i ile ilgili ilk verdiğimiz hadis, yolculukta namazın vaktinden önce cem'i takdîm (öne alınarak birleştirme) şeklinde kılınacağına delâlet eder ve bu konuda bu hadisten başka açık hadis yoktur. Tirmizî bu hadîsin "garîb" olduğunu söylemiştir. Çünkü muhaddislerce Mâruf olan rivâyet Ebu'z-Zübeyr'in Ebu't-Tufeyl tarikiyle Muâz'dan rivâyet ettiği şu hadistir: Rasûlullah (s.a.s) Tebûk Gazvesinde öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı bir arada kıldı...⁶¹ Gerçekten burada ikindinin öne alınarak öğle ile birlikte kılındığından bahsedilmiyor. Bu hadis Tirmizî'ye göre, Hasen-Garib, İbn Hibbân'a göre Mahfûz, Ebû Dâvud'a göre Münker, İbn Hazm'a göre Munkatı, Hâkim'e göre Mevzû'dur.⁶²

Hiç şüphe yok ki diğer hadislerde geçtiği üzere Rasûlullah (s.a.s) "Allah'ın en çok sevdiği amel hangisidir?" sorusuna, "Vaktinde kılınan namaz."⁶³ "Amellerin en üstünü hangisidir?" sorusuna ise, "İlk vaktinde kılınan namaz."⁶⁴ buyurmuşlardır. Nebi (s.a.s), bir başka hadislerinde ise, Ne yemek ne de başka bir şey için namazı geciktirmeyin.⁶⁵ Namazın vaktinin geçmesi, kişinin ailesi ve malını kaybetmesinden daha kötüdür."⁶⁶ Buyurarak, namazı vaktinde kılmanın dünya nimetlerinden ve dünya içerisinde bulunan her türlü şeyden daha fazla önemli olduğunu vurgulamıştır.

⁵⁹ İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed İbn Ahmed el-Hafid (ö. 520/1126) *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid*, Matbaatü'l-İstikâme, Mısır tsz., c. I, s. 319.

⁶⁰ İbn Rüşd, *a.g.e.*, c. I, s. 319- 321; Karagöz, İsmail, "Namazların Birleştirilerek Kılınması Meselesi" Hakses Dergisi Aylık Mecmua, Türkiye Hayrat Hademeleri Yardımlaşma Dernekleri Federasyonu, Ankara 1998, c. IV, s. 9.

⁶¹ Ebû Dâvûd, Sefer 5; İbn Mâce, Namaz 74.

⁶² Şevkânî, *a.g.e.*, c. III, s. 262.

⁶³ Buhârî, Mevâkît 5; Nesâî, Mevâkît 51; Dârimî, Salât 24.

⁶⁴ Müslim, İmân 36; Dârimî, Salât 24; Ebû Dâvûd, Salât 9; Tirmizî, Salât 13; Buhârî, Mevâkît 5.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Ed'ime 10.

⁶⁶ Mâlik, Muvatta, Vukût 23.

b) Kıldığı namazı bir de cemaate kıldırması ile ilgili Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Muâz b. Cebel önce Rasûlullah (s.a.s) ile yatsıyı kılar, sonra kavmine gelip bu namazı (bir de) onlara kıldırdı.⁶⁷ Bu hadis-i Şerifin sahihliğinde şüphe yoksa da yorumunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda merhum Aynî şunları söylemektedir: İmam Şafîî, Muâz'ın Rasûlullah (s.a.s) ile kıldığı birinci namazda farza niyet ettiği, kavmine kıldırdığı ikinci namazda ise nafîleye niyet ettiği görüşünden hareketle nafîle namaz kılan kimsenin arkasında farz namazın kılınabileceğini söylemiştir. Bir rivâyete göre İmam Ahmed de bu görüştedir. İbn Münzir, Atâ, Tâvûs, Süleyman b. Harb ve Dâvud (Zahirî) de aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Hanefî âlimleri ise, farz kılmakta olan kimsenin nafîle kılacak kimse arkasında namaza duramayacağını söylerler. İmam Mâlik ve bir rivâyete göre Ahmed b. Hanbel'in görüşü de böyledir.⁶⁸

İbn Arabî der ki; “Bu Hadis-i şerifin değerlendirilmesinde beş farklı izah tarzı ortaya çıkmıştır:

— Farz kılacak olan nafîle kılana uyabilir. İmam Şafîî bu görüştedir. İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe bu görüşe katılmamışlardır.

— Muâz (r.a.) Hz. Peygamber'le (s.a.s) namazı gündüz kılmıştır. Kavmiyle de gece namazı kılmıştır. Yani Hz. Muâz ile kavminin kıldığı namaz ayrı namazdır.

— Cabir hadisi keyfiyeti iyice anlaşılmayan bir hâdiseyi anlatmaktadır. Bu bakımdan bu hadisle amel edilemez.⁶⁹

c) Muâz'ın namazdaki içtihadı ile ilgili rivâyet şöyledir: Hz. Peygamber zamanında insanlar şöyle yapıyorlardı: Onlardan biri namazın bir kısmını kaçırıp, (imama uyacağı) zaman namazdakilere sorardı. Onlar da ona, ne kadarını kaçırdığını işaret ederlerdi. O da kaçırdığı kısmını kılar sonra onlarla beraber namaza girerdi. (Bir namaz vakti) Muâz Mescide geldi. Cemaatin namazda oturur olduğunu görünce o da, onlarla beraber oturdu. Hz. Peygamber namazı bitirip, selam verince Muâz ayağa kalkıp geçirdiği kısmı tamamladı. Bunun üzerine Rasûlullah buyurdu ki: “ *siz*

⁶⁷ Buhari, Ezan 60; Müslim, Salât 178; Ebû Dâvûd, Namaz 67; Tirmizi, Salât 410.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, c. II, s. 447- 448.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, c. II, s. 447- 448.

de Muâz'ın yaptığı gibi yapın.”⁷⁰

Bundan sonra da Sahabeler Muâz'ın bu uygulamasını devam ettirdiler. Bu hadis bize Muâz'ın düşünebilme gücünü zekâsını gösterme açısından da önemlidir. Nitekim Hz. Peygamber onun uygulamasını beğenmiş ve Muâz'ın yaptığı gibi yapılmasını tavsiye buyurmuşlardır.

Bu hadis, Rasûlullah (s.a.s) dışında Sahabe'nin de sünnet kılma yetkisine sahip olup olmadığı hususunda tartışılan bir hadis olmuştur. Bu konuda Cessâs: “Bu hadis de Rasûlullah haricindeki insanların Sünnet ortaya koyabileceğini ispat etmektedir”⁷¹ demiştir. Nihayetinde bu hadiste Muâz b. Cebel güzel düşünmüş ve Rasûlullah bunu tasdik etmiştir. Yani son sözü Hz. Peygamber söylemiştir.

d) Muâz b. Cebel'den Namazın farziyeti hakkında geçirdiği üç hali anlatan rivâyette namazın durumu üç kere değişti ve orucun durumu da üç kere değişti. Namazın değişen durumlarına gelince: **(Birincisi)** Rasûlullah (s.a.s) Medine'ye geldi ve on yedi ay Mescid-i Aksâ'ya dönerek namaz kılmaya devam etti. Sonra Allah şu âyeti indirdi: “*Biz senin bakışını (sürekli) gökyüzüne çevirdiğini görüyoruz ve seni hoşnut olduğun kibleye dönmeni emredeceğiz. İşte (şimdi) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Sizler de (ey mü'minler!) nerede olursanız olun yüzünüzü o tarafa çevirin.*” Râvi dedi ki: Allah onu bu şekilde Mekke'ye döndürdü ki işte bu, değişikliklerden birisidir.

(İkincisi) Müslümanlar namaz için toplanıyorlar ve bunu birbirlerine haber veriyorlardı. Hatta bu iş neredeyse bir çana vurarak çağırma kadar gitti. Sonra Abdullah b. Zeyd isimli Ensar'dan birisi Rasûlullah'a (s.a.s) geldi Ve dedi ki:

Ey Allah'ın Rasûlü! Ben uyuyan kişinin (rüyada) gördüğünü gördüm. Uykuda değildim desem de doğru söylemiş olurum. Zira onu uyku ile uyanıklık arasında gördüm; Üzerinde iki yeşil elbise bulunan kişi gördüm, kibleye döndü ve dedi ki: Allahü Ekber, Allahü Ekber, Eşhedü En Lâ İlahe İllallah, Eşhedü En Lâ İlahe İllallah... (Bunları ikişer kere okudu,) ezanı bitirdi, sonra bir müddet durdu. Sonra tekrar aynı sözleri tekrarlardı, ayrıca: Kad Kameti's-salâh, Kad Kameti's-salâh

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 233; Tirmizi, Sefer 414.

⁷¹ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (ö. 370/980), *el-Fusûl Fi'l-Usûl*, (Düzenleyen: Muhammed Muhammed Tâmir.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, c. II, s. 64.

sözlerini ekledi. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: “Bunları Bilâl’e öğret de ezan okusun (çağrıda bulunsun)!” Böylece Bilâl bu kelimelerle ilk ezan okuyan kişi oldu. Sonra Hz. Ömer geldi ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasûlü! Ona gelen bana da geldi, görüldü, ancak o benden erken davrandı.”⁷² İşte bunlar değişen iki durumdur.

(**Üçüncüsü**) Müslümanlar namaza geliyor, (bakıyorlar ki) Rasûlullah (s.a.s) gelenlerin bir kısmı ile namaza başlamış. Biri geldiğinde (diğerine kaç rekât kıldığını soruyor), cemaatteki kişi de (eliyle) işaret ederek; bir ya da iki rekât olduğunu belirtiyor, yeni gelen önce (kaçırdığı rekâtları) kılıyor, sonra da cemaatle namaza katılıyordu. Sonra Muâz b. Cebel geldi ve dedi ki: “Hangi hâlde onu (Rasûlullah’ı) bulursam hemen ona uyuyor, geçen (rekâtları da) sonra kaza ediyordum.” Muâz tekrar geldi ve Rasûlullah yine namaza bir kısmıyla başlamıştı, Muâz namaza onunla hemen devam etti, Rasûlullah (s.a.s) namazı bitirince kalktı ve kalanını kaza etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) şöyle dedi: “Muâz size güzel bir sünnet (yöntem) geliştirdi, (artık) bu şekilde yapın!” İşte bunlar değişen üç durumdur.

Orucun farziyeti hakkında geçirdiği üç duruma gelince... (hadisin kalanını zikretti.) Allah’ın Rasulü her ayın üç gününde ve bir de Aşure Gününde oruç tutardı. Sonra Allahu Teala: “Üzerlerinize oruç yazıldı. Nitekim sizden evvelkilere de yazılmıştır” (ayet-i kerimesini) “Miskin doyumu fidye” ifadesinin yer aldığı kısma kadar indirdi. Artık oruç tutmak isteyen tutuyor, oruç yemek isteyen de her gün (için) bir fakir doyuruyordu. Bu doyurma orucun yerini tutuyordu. Bu (oruçta bir) değişikliktir. Sonra da yüce Allah: “Ramazan Ayı ki, Kur’ân onda indirildi” âyetini indirdi. Böylece, oruç bu aya erişen herkese farz oldu. Şu kadar var ki, yolcular için (yolculuk esnasında oruç tutmayıp sonra) kaza etmeleri, oruca güçleri yetmeyen ihtiyar kadın ve erkekler için de (fakir) doyurmaları izni geçerliliğini sürdürdü.⁷³

Başlangıçta müslümanlar iftar vaktinden sonra uyudular mı bir daha uyandıktan sonra yemek yiyemez, su içemez, orucu bozacak bir davranışta

⁷² Buna benzer rivâyette Ensar’dan bir kişi Rasûlullah’a (s.a.s) geldi ve şöyle dedi: Uykumda bir şey gördüm, sanki uyanmış gibiydim; Üzerinde iki yeşil elbise olduğu hâlde gökten inen bir kişi gördüm, Medine’deki bahçenin bir kenarına indi. İkişer ikişer olmak üzere ezan okudu, sonra oturdu. Ardından kamet etti ve ikişer ikişer okudu. Rasûlullah şöyle dedi: “Gördüğün şey ne güzel! O ezanı Bilâl’e öğret!” Hz. Ömer (r.a) şöyle dedi: “Ben de benzerini gördüm, ancak o benden önce davrandı.” (Bu bilgiler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 232.)

⁷³ Ebû Dâvûd, Namaz 28; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 245.

bulunamazlardı. Nihayet hadiste anlatıldığı gibi Hz. Ömer'in ve Ensardan bir kimsenin başlarına gelen hâdiseler üzerine “*Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı*”⁷⁴ âyet-i kerimesi nazil oldu. Artık bundan sonra müslümanların daha önceki sünnete istinad eden uygulamaları neshedildi. Ramazan geceleri mü'minlerin iftar vaktinden itibaren, şafak sökünceye, tan yeri ağarınca kadar yiyip içmelerine ve ailelerine yaklaşmalarına izin verildi. “*Sizden her kim bu ayda şuhudda (yani hazarda) ise onu tutsun.*”⁷⁵ âyetiyle de daha evvelki oruç tutmakla fidye vermek arasındaki muhayyerlik kaldırılmıştır. Her müslümanın mutlak surette oruç tutması emrolunmuştur. Hasta ve misafirlere sonradan tutmaları şartı ile izin verilmiştir⁷⁶

Oruçla ilgili başka bir hadiste Rasûlullah (s.a.s) “Oruç bir kalkandır”⁷⁷ buyurmuşlardır.

e) Yatsı namazının geciktirilmesi ile ilgili rivâyette yatsı namazında Rasûlullah'ı (s.a.s) gözledik, meşgul edildi, (gelemedi ve öyle) gecikti ki gelmeyeceğini zannettik. Bizden biri; (Herhalde) Rasûlullah namazı kıldı ve namaz kılmaya çıkmayacak dedi. (Bir müddet sonra) Rasûlullah çıkageldi. Kendisine dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Senin gelmeyeceğini zannettik, (hatta) biri; (herhalde) Rasûlullah namazı kıldı ve gelmeyecek dedi. Rasûlullah şöyle buyurdu: “Bu namazı gece karanlığında kılın (geciktirin)! Bu namaz nedeniyle diğer ümmetlere üstün kılındınız, sizden önce bunu hiçbir ümmet kılmadı.”⁷⁸

Amr b. Meymûn el-Evdî şöyle demiştir: Muâz b. Cebel bize (Yemen'e) Rasûlullah (s.a.s)'in elçisi olarak geldi. Fecirle birlikte onun tekbirini işittim. Kalın sesli biri idi. Onu sevdim. Artık onun cenazesini Şam'da defnedinceye kadar bir daha yanından ayrılmadım. Ondan sonra insanların en bilginini aradım ve İbn Mes'ûd'a gelip ölünceye kadar onun peşine takıldım. (Bir keresinde) İbn Mes'ûd şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.s) bana: “Size namazı (efdal) vakti dışında kılan emirler geldiği zaman hâliniz ne olur, (Ne yaparsınız)” dedi. Ben de: Bu benim başıma gelirse ne

⁷⁴ 2. Bakara, 187.

⁷⁵ 2. Bakara, 185.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, c. II, s. 305- 306.

⁷⁷ Nesâî, Oruç 43.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, Namaz 7; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 237.

yapmamı emredersin Ya Rasûlallah? dedim. “Namazı vaktinde kıl, sonra onlarla birlikte nafîle olarak tekrar kıl” buyurdu.⁷⁹

Hız. Peygamber (s.a.s) namazların vaktinde kılınmasını emir buyurmuştur. Ancak şartlara göre mesela sıcak havada, saf tutan cemaatin sıcaktan etkilenmemesi için öğle namazını Hız. Peygamber geciktirmiştir. Yine Yatsı namazını bir önceki hadiste geçtiği üzere zaman zaman geciktirmiştir. Ancak Hız Aişe'nin naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.s) ölünceye kadar, hiçbir namazı son vaktinde iki kere kılmış değildir.⁸⁰ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere Hız. Peygamber devamlı surette namazları te'hir etmemiştir. Hız. Ömer'den nakledilen bir hadiste namazın ilk vaktinde Allah'ın rızası vardır. Son vaktinde de affı vardır.⁸¹

f) Vitr namazının vücubiyeti ile ilgili rivâyette⁸² Muâz b. Cebel Şam'a geldi ve Şam ehli vitir namazı kılmıyordu. Muâz Muaviye'ye dedi ki “gördüğüm kadarıyla Şam halkı vitir namazı kılmıyor” deyince Muaviye “onların üzerine de bu namaz vacib midir? Gerekli midir?” Muâz “evet Rasûlullah'dan işittim. Rabbim bana bir namaz ziyade etti o da vitir namazıdır. Onun vaktide yatsı namazı ile fecrin doğumuna kadar olan vakittir.”

g) Korku namazı⁸³ ile ilgili rivâyette Muâz b. Cebel anlatıyor: “Bir gün, Rasûlullah (s.a.s), bir namaz kılmış ve namazı çok uzatmıştı. Namazdan çıkınca biz: “Ey Allah'ın Rasûlü! Bugün namazı çok uzattınız!” dedik. Şu açıklamayı yaptılar: “Ben bugün, korku namazı kıldım. Ben (namazda) aziz ve celil olan Allah'tan

⁷⁹ Ebû Dâvûd, Namaz 10; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 231.

⁸⁰ Tirmizi, Salât 127.

⁸¹ Tirmizi, Salât 127.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 241.

⁸³ Korku namazının diğer adı *Salat-ı Havf* dır. Bu düşman, sel, yangın, büyük bir canavar gibi ciddi bir tehlike karşısında bulunan Müslüman bir cemaatin, farz namazlarını başlarındaki idareci altında nöbetle kılmalarıdır. Bu namaz, korkulu anlarda kılınan müstakil bir namaz çeşidi değildir. Farz olan beş vakitten biridir. Ancak cemaat halinde kılınmasının kendisine has bir adabı vardır. Korku namazının nasıl kılınacağına dair âyet-i kerimede mevcuttur. Yeryüzün de sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır. (Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırmanın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın). Şüphesiz Allah, inkârcılara alçaltıcı bir azap hazırlamıştır. (4. Nisa, 101- 102)

ümmetim için üç şey talep ettim. Allah bunlardan ikisini verdi, birini vermedi. Ben Allah'tan ümmetime, kendileri dışında bir düşman musallat etmemesini talep ettim, bu talebimi kabul etti. Allah'tan ümmetimi (eski ümmetler gibi) toptan suda boğarak helak etmemesini talep ettim. Allah bunu da kabul etti. Allah'tan ümmetimin kendi aralarında savaşmamalarını talep ettim, Allah bunu reddetti.”⁸⁴

Hz. Peygamber (s.a.s) ümmeti için endişelenmiş, ümmetinin tehlike altında olduğu ve gelecekte meydana gelebilecek tehditler hususunda Rabbimize sığınarak tehdit ve tehlikelerin berteraf edilmesi hususunda O'na dua etmiştir.

ğ) Muâz b. Cebel'den rivâyet edildiğine göre: “Rasûlullah (s.a.s) açık yerlerde (bostanlarda) namaz kılmaktan hoşlanırdı.” Tirmîzî, bu Muâz hadisinin garib olduğunu belirtmiştir. Bu hadisi sadece Hasen b. ebî Cafer rivâyetinden bilmekteyiz. Yahya b. Saîd ve başkaları Hasan b. ebî Caferî zayıf saymışlardır. Ebû'z Zübeyr'in ismi Muhammed b. Müslim b. Tedrüs'tür. Ebût-Tufeyl'in ismi ise Âmir b. Vâsile'dir.⁸⁵

2.4.1.3. Zekât

a) Muâz b. Cebel (r.a.) den yapılan rivâyette Rasûlullah (s.a.s) beni Yemen'e gönderdi ve her otuz sığırdan bir yaşını doldurmuş bir erkek veya dişi buzağı; her kırk sığırdan iki yaşını doldurmuş bir inek ve (İslam'a girmeyen) her ergen (vatandaş) den bir dinar veya o nispette meafir kumaşı alırsın, diye emretti.⁸⁶

b) Başka bir rivâyette “Rasûlullah (s.a.s) efendimiz, Yemenlilerden zekât almam üzere beni gönderdi. Her otuz sığırdan bir yaşını doldurmuş bir buzağı ve her kırk sığırdan iki yaşını doldurmuş bir inek almamı emretti. Yemenliler kırkla elli sığır; altmışla yetmiş; seksenle doksan arasındaki sığırdan da zekât almamı teklif ettiler. Ben (o nisbeti almadım) ve Medine'ye döndüğümde durumu Peygamber (s.a.s) efendimize bildirdim. Efendimiz sözünü ettiğim iki sayı arasındaki nisbetten

⁸⁴ İbn Mâce, Fiten 9; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 239, 243, 246.

⁸⁵ Tirmizi, Salât 249.

⁸⁶ Ebû Dâvûd, Zekât 5; İbn Mâce, Zekât 12; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 246.

bir şey almamamı emretti.” Böylece Muâz iki farz arasındaki nisbette zekât olmadığını zu’metti, hükmetti.⁸⁷

c) Muâz yine zekâtla ilgili hususta şöyle rivâyet etti. Rasûlullah (s.a.s), bana buğdaydan, arpadan ve kuru üzümünden ve hurmadan sadaka (zekât) almamı emretti.⁸⁸ Bir başka rivâyette Rasûlullah (s.a.s) onu Yemen’e gönderdiği zaman ona şöyle demiştir.” (Zekât olarak) hububattan hububat, davardan koyun veya keçi, develerden deve ve sığırlardan sığır al.”⁸⁹

d) Muâz b. Cebel’in rivâyet ettiği bu hadisler zekâtlık malın cinsi, hangisinden ne kadar alınıp ne kadar verileceği, nasıl verileceği, gayri Müslimlerden cizye ne kadar alıp, buna kimin karar vereceği ve nisap miktarları hakkında dayanak teşkil etmiş olup bu bilgiler günümüze ışık tutmuştur. Mesela Ziraî ürünlerin zekâtı ile ilgili sünnetten bir delil, Muâz b. Cebel’den rivâyet edilen hadistir. O şöyle anlatıyor: “ Rasûlallah (s.a.s) bana, göğün suladığı mahsûlden tam öşür (onda bir), aletle çıkarılan suyun suladığı mahsûlden yarım öşür (yirmide bir) almamı emretti.”⁹⁰ Başka bir rivâyette Rasûlullah Arap topraklarına beni gönderdiğinde yeryüzünden (zekât) pay almamı bana emretti.⁹¹

Aynı konu ile ilgili diğer rivâyette Rasûlullah (s.a.s) yeryüzünden pay almamı emretti şeklinde rivâyette ilaveten râvi Süfyan 3/1 ve 4/1 dedi.⁹² Tâvûs’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Şüphesiz Muâz b. Cebel Rasûlullah (s.a.s)’in, Hz. Ebû Bekir’in, Hz. Ömer’in ve Hz. Osman’ın devirlerinde araziyi (mahsûlünün) üçte biri ve dörtte biri karşılığında kiraya vermiştir. (O dönemlerden) bu güne kadar anılan kira işlemi uygulanmaktadır.”⁹³

Zikrettiğimiz başka bir hadis⁹⁴ sığırın nisabı hakkında bizlere dayanak teşkil eder. Senelik zaruri ihtiyacından fazla olarak bu sayıda sığırı bulunan bir Müslüman şer’an zengindir. Böyle bir kimse, ya aynı olarak veya bunun bedelini zekât olarak

⁸⁷ Tirmizi, Zekât 5; Nesâî, Zekât 8; İbn Mâce, Zekât 12; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 240, 230, 231.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 228.

⁸⁹ Ebû Dâvûd, Zekât 12; İbn Mâce, Zekât 16.

⁹⁰ İbn Mâce, Zekât 17; Nesâî, Zekât 25; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 233.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 228.

⁹² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 244.

⁹³ İbn Mâce, Zekât 11.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 246, 230.

vermesi gerekir. Otuz sığır veya otuz sığır değerinde parası olan kimseye zekât verilemez. Sığırın nisabında asgari sınır otuzdur. Azamisi için muayyen bir sınır tespit edilmiş değildir. Bununla birlikte, İbn Hazm bu bilgilerin sıhhatine inanmamakta ve sığırdaki nisâbın Hz. Peygamber tarafından değil, bilahare sahabe tarafından belirlendiğinde ısrar etmektedir.⁹⁵

e) Bir defasında kendisine, “sığır” ile “bal”ın iki nisap arasındaki miktarın zekâtı getirilince: “Ben bunların zekâtını almakla emrolunmadım.” diyerek reddetmiştir. Baklagillerden zekât lazım gelmeyeceği hususunda şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: “Muâz b. Cebel’den rivâyet edildiğine göre, kendisi Peygamber (s.a.s)’e bir mektup yazarak baklagillerin zekâtını sordu. Hz. Peygamber de onlardan bir şey lazım gelmez buyurdu.”⁹⁶

Tirmizi bu hadis hakkında: “isnadı sağlam değildir. Bu konuda Hz. Peygamberden sağlam bir rivâyet gelmiştir.” demekte ve hadisin senedinde bulunan Hasan b. Umare’nin hadisçiler yanında zayıf bir râvi olduğunu, onu Şube ve diğerlerini zayıf kabul ettiklerini beyan etmektedir⁹⁷

Hakim (ö. 405/1014) de bu hadis’i rivâyet etmiş olup: “Mûsâ b. Talha büyük bir tabiidir; O’nun Muâz b. Cebel’e yettiği inkar edilemez.” diyor. İbn Abd’il-Berr (ö. 328/949) demiştir ki; “Mûsâ b. Talha, Muâz ile ne karşılaşmış ve ne de onun sağlığına yetişmiştir.” İbn Adiy (ö. 365/976) de: “Bu hadis’in bir topluluk tarafından zayıf kabul edildiğini rivâyet etmiştir; meşhur olan ise o’nun mürsel olduğudur” demektedir. Dârekutnî de bu hadis’in aynını Hz. Ali’den rivâyet etmiştir, fakat onun rivâyet zincirinde Sakar İbn Hubeyb vardır. Sakar ise cidden zayıf bir râvidir. Dârekutnî’nin “*Sünen*”inde yine aynı konuda Muhammed b. Cahş’dan bir hadis rivâyet edilmiştir. Bu hadis’in senedinde Abdullah b. Şebib bulunmaktadır. Abdullah hakkında hadisçilerce: “hadis çalar” ifadesi kullanılmıştır. Yine Darekutni’de Hz.

⁹⁵ İbnHazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-Muhallâ* (Nşr: Ahmed Muhammed Şakir), İdaretü’t-Tıbbâati’l-Müniriyye, Kahire 1349, c. VI, s. 16.

⁹⁶ Tirmizi, Zekât 13.

⁹⁷ Tirmizi, Zekât 13.

Ayşe'den rivâyet edilen bir hadis-i şerif daha vardır ki, bu hadis'in senedinde Salih İbn Musa bulunduğu için zayıftır.⁹⁸

Muâz b. Cebel'in naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.s), şöyle buyurdu: “Kim malının zekâtını sevap umarak verirse ona sevabı verilir. Kim de zekâtını vermezse biz, hem zekâtını hem de malının yarısını alırız. Bu Rabbimin kesin hükümlerinden biridir. Muhammed ailesine ondan bir hak yoktur.”⁹⁹ Bu hadis de bizlere o dönemde zekât vermek istemeyenlerin var olduğunu göstermektedir.

c) İslam'a davette bizlere yöntem gösteren zekâtla ilgili rivâyet ise şöyledir. Muâz şöyle demiştir. Rasûlullah (s.a.s) beni Yemen'e yönetici olarak gönderdi ve şöyle buyurdu: “Sen ehli kitap olan bir topluma gidiyorsun, onları Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın elçisi olduğuma şahadet etmeye çağır. Şayet onlar buna itaat ederlerse onlara Allah'ın her gün ve gecede kendilerine beş vakit namazı farz kıldığını haber ver onlar buna da itaat ederlerse onlara Allah'ın zenginlerden alınıp fakirlere verilecek olan zekâtı da farz kıldığını bildir. Buna da uyup itaat ettikleri takdirde onların mallarının en gözde ve kıymetli olanlarını almaktan sakın. Mazlumun bedduasından da sakın çünkü onun bedduası ile Allah arasında bir perde yoktur.”¹⁰⁰

Buna benzer bir hadiste İbn Abbas'dan rivâyet edilmiştir. Onun rivâyet ettiği hadiste “Buna da uyup itaat ettikleri takdirde onların mallarının en gözde ve kıymetli olanlarını almaktan sakın. Mazlumun bedduasından da sakın çünkü onun bedduası ile Allah arasında bir perde yoktur” kısmı yoktur.¹⁰¹

Merhum İbrahim Canan bu hadisın şerhinde geniş bir açıklama ile şunları zikretmiştir.¹⁰²

Bu hadiste öncelikle, Ehl-i Kitap'tan olanları İslâm'a çağırırken hangi tertibe riâyet edeceğimiz belirtilmektedir. Şu halde Ehl-i kitâb'a şu sırayla davet yapılacak: kelime-i şehâdet, beş vakit namaz ve zekât. Dikkatimizi çeken bir husus, bu hadiste

⁹⁸ Şevkânî, Muhammed ibn Ali ibn Muhammed, *Neylü'l-Evtâr*, Daru İhyau't-Türasi'l-Arabi, Beyrut tsz., c. IV, s. 160.

⁹⁹ Ebû Dâvûd, Zekât, 4; Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 138.

¹⁰⁰ Müslim, İman 29.

¹⁰¹ Buhari, Zekât 1; Müslim, İman 30, 31.

¹⁰² Canan, *a.g.e.*, c. 7, s. 327.

Oruç, hac gibi diğer farzların zikredilmemiş olmasıdır. Hâlbuki Hz. Muâz'ın Yemen'e gönderilmesi Rasûlullâh'ın hayatının sonlarında (hicrî onuncu yılda Hac'dan önce) vukûa gelmiştir.

Zekâtın bir başka yere nakli meselesinde âlimler ihtilâf eder. Ebû Hanîfe ve Leys nakli câiz görür. Bunlara göre "fakirlerine iâde edilir" ibâresindeki zamir Müslümanlara râcidir. Mâna şöyle olur: "...Müslümanların fakirlerine iade edilir." Cumhur ise zamiri, Hz. Muâz'ın muhataplarına hamlederek, "Bölge halkının fakirlerine iâde edilir" demişlerdir. Mâlikîler, muhalefet vs. şeklinde başka bölgeye çıkması durumunda "iâde şarttır" dememiş ise de, Şâfiîler "fakir olduğu takdirde geri gelmesi şarttır" demişlerdir.

Hz. Muâz'ın, Yemen'de karşısına çıkacak olanlar sadece Ehl-i Kitap değildi. Puta tapanlar da vardı. Ehl-i Kitâb'ın zikri, onların taftili içindir. Ehl-i Kitap, Allah'a inandığı halde, onların Allah'a inanmaya dâvet edilmeleri, İslâm'ın belirttiği ölçüde bir tevhid inancına sahip olmamalarından dolayıdır. Hadiste geçen "...Allah'ı tanıdular mı?..." tâbiri, ehl-i kitâbın -her ne kadar ibâdet yapıp Allah'ı bildiklerini söyleseler de- gerçek mânada Allah'ı tanımadıklarını göstermektedir.

Dînî emirlerin toptan değil de tedricen talep edilmesindeki bir hikmet, muhatabı usandırmamak içindir. Hepsi birden istenseydi nefret etmeyeceğinden emin olunamazdı.

Hadiste gelen "... (zekât) zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını..." ibâresinden zekât toplama ve sarfetme işinin imâma ait olduğu, imâmın, bunu şahsen veya memuru vasıtasıyla yapabileceği hükmü çıkarılmıştır. Keza, vermek istemeyen olursa, zorla alınacaktır.

"Kıymetli mallarından sakın" ibâresinde zikri geçen kıymetli maldan maksat, zekât düşecek mallar arasında şu veya bu sebeple mal sahibi tarafından daha çok sevilen maldır. Bunlara "nefis" de denmiştir, kişinin nefsi çektiği için. Kırk koyundan birini seçerken en göze geleni seçmek gibi veya mal sahibinin husûsi îtinâ gösterdiğini seçmek gibi... Bu yasaklanmakta, mal sahibinin gözü gönü kalmayacak vasat bir şey alınması emredilmektedir.

“Mazlumun bedduasını almaktan kork” ibâresi, vergi alırken zulümden kaçınmayı emretmektedir. Gerçi, hadis mutlaktır, her çeşit zulümden kaçınmak muraddır ama, zekât toplama ile ilgili tavsiyelerden ve bilhassa “halkın kıymetli malını almaktan sakın” tenbîhinden sonra “mazlumun bedduasından sakın” denmiş olması bilhassa zekât toplamada hassasiyetin ehemmiyetine dikkat çeker. Şu halde “kıymetli malların alınması zulümdür” mânası çıkmaktadır.

2.4.1.4. Taharet

a) Muâz b. Cebel’den rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: “*Rasûlullah (s.a.s)’i abdest alırken gördüm, yüzünün ıslaklığını elbisesinin ucuyla kuruladı.*” Tirmîzî bu hadisin garib ve sened yönünden zayıf olduğunu söylemiştir. Rişdîn b. Sa’d ve Abdurrahman b. Ziyâd b. En’um el Afrikî’nın, hadis konusunda zayıf oldukları tesbit edilmiştir. Rasûlullah (s.a.s) dönemi ve sonraki dönem olan Tabiin alimlerinden bir kesim havlu ile kurulanmaya izin vermişlerdir. Kurulanmayı hoş karşılamayanlar ise: “Abdest sevap yönünden tartılacaktır.” sözünden dolayı bu kanaate varmışlardır, bu da Saîd b. Müseyyeb ve Zührî’den rivâyet edilmektedir. Muhammed b. Humeyd er Razi’den rivâyet ederek şöyle demiştir: Ali b. Mûcâhid bana rivâyet etti, “bana göre o güvenilir biridir” O da, Zührî’den aktardığına göre, Zührî şöyle demiştir: “Abdestten sonra kurulanmanın hoş görülmeşi abdest sevap yönünden tartılacaktır” sözünden dolayıdır.¹⁰³

b) Muâz b. Cebel’den Hz. Peygamber (s.a.s) dedi ki: “*Sünnet uzvu sünnet uzvunu aşar/ girerse gusül gerekir.*”¹⁰⁴ Senedde müphem bir râvi vardır. Bu nedenle rivâyet zayıftır. Ancak hadisi destekleyen sahih rivâyetler bulunmaktadır. Bu yüzden hadis hasendir. Heysemi Bezzar tarafından rivâyet edilen bu hadisin râvilerinden Ebu Bekir b. Ebu Meryem’in zayıf olduğunu belirtir.¹⁰⁵

c) Muâz b. Cebel (r.a)’den, şöyle demiştir; Rasûlullah (s.a.s)’e; “Karısı hayızlı iken, erkeğin ondan faydalanması helâl olan yerini” sordum; “*Peştamalin üstüdür, ama ondan da sakınmak efdaldir*” buyurdu. Ebû Dâvûd; “Bu hadîs kuvvetli

¹⁰³ Tirmizi, Taharet 40

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 234,

¹⁰⁵ Oral, Rifat; Sarı, Süleyman, *el-Fethu’r-Rabbani Tertibi*, Ensar Yay, Konya 2004, c. 3, s. 106.

değildir” demiştir.¹⁰⁶ Bu hadisle benzer bir hadiste Enes b. Mâlik demiştir ki; Yahudiler, bir kadın hayız olduğunda, onu evden çıkarırlar, onunla beraber yemezler, içmezler ve aynı evde birlikte bulunmazlardı. Bu durum Rasûlullah (s.a.s)’e soruldu. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah: “Sana kadınların ay hâlini de sorarlar. De ki, O bir ezadır. Onun için hayz zamanında kadınlardan ayrı kalın...”¹⁰⁷ Mealindeki âyet-i kerimeyi indirdi; Rasûlullah da: “Onlarla birlikte evlerde oturunuz ve cinsî temastan başka her şeyi yapınız” buyurdu.¹⁰⁸

d) Muâz b. Cebel’den demiştir ki; Rasûlullah (s.a.s): “*Lanet vesilesi olan üç şeyi yapmaktan; su yollarına ve kaynaklarına (insanların uğradığı ve toplandığı yerlere) yol ortasına, gölgelik yerlere abdest bozmaktan sakınınız*” buyurdu.¹⁰⁹

Hadis-i şerifte zikredilen “Melâ’in” kelimesi sözlükte “mel-ane” kelimesinin çoğuludur. “Mel’an” ise, “lanete vesile olan şey” anlamına gelir. Burada bu kelimeyle kasd edilen; yol, gölgelik, güneşlik gibi insanların istifâdesine yarayan yerlerdir. Buralara abdest bozulduğu zaman insanlar, oralardan istifâde edemeyecekleri için, bu işi yapana lanet ederler, söverler, sayarlar. Elbani bu hadise hasen demiştir.¹¹⁰

2.4.1.5. Mürted’in Öldürülmesi ve Hamile Kadının Recmedilmesi

a) Muâz b. Cebel’le arasında geçen olayı Ebu Mûsâ, şöyle nakletmiştir. Yanımda Eş’arilerden iki adamla birlikte Rasûlullah (s.a.s)’a geldim. Adamlardan birisi sağımda birisi solumda idi. Her ikisi de Rasûlullah’tan görev istediler. Rasûlullah susmakta idi. Bunun üzerine: “Ne diyorsun ya Ebu Musa? Ve ya: Ya Abdullah b. Kays?” dedi. Seni hak (din) ile gönderen Allah’a yemin ederim ki, gönüllerindekini bana söylemediler ve onların görev isteyeceklerinin farkına dahi varmadım, dedim. Sanki ben şu anda Rasûlullah’ın dudağı altında misvakının yükseldiğini görür gibiyim. Rasûlullah (s.a.s): “*Biz işimize asla onu isteyeniyi tayin etmeyeceğiz veya onu isteyeniyi tayin etmeyiz. Ama ey Ebu Musa ya da Abdullah b.*

¹⁰⁶ Ebû Dâvûd, Tahâret 82.

¹⁰⁷ 2. Bakara, 222.

¹⁰⁸ Ebû Dâvûd, Tahâret 102.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, Tahâret 14.

¹¹⁰ Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, c. 1, s. 56.

Kays sen git” buyurdu ve onu Yemen’e gönderdi. Sonra peşinden Muâz b. Cebel (r.a)’i de gönderdi.

Râvi der ki: Muâz, Ebu Musa’nın yanına varınca Ebu Musa, “ in ” (buyur) dedi ve onun için bir minder serdi. Muâz, Ebu Musa’nın yanında bağlı bir adam gördü ve: Bu ne? Dedi. Ebu Musa: Bu yahudi idi, müslüman oldu, sonra tekrar dinine; kötü dinine döndü, dedi. Muâz: O öldürülmedikçe oturmam. Bu, Allah’ın ve Rasulü’nün hükmüdür, dedi.

Ebu Musa: Otur, evet, dedi. Muâz üç kere: O öldürülünceye kadar oturmam. Bu Allah’ın ve Rasulü’nün hükmüdür, dedi.

Bunun üzerine Ebû Musa emretti ve adam öldürüldü. Sonra bu iki sahabe gece namazını tartışılar. Muâz: “Ben uyurum da, namaz da kılarım veya: namaz da kılarım uyurum da. Namazımda umduğumu (sevabı) uykum halinde de umarım” dedi.¹¹¹

Burada bir hususa önemine binaen dikkat çekmek isteriz. O konu İslam hukukunda dinden dönene verilecek ceza konusudur. İslam bilginleri bu konuda uzun uzun tartışmışlar ve farklı iki ayrı görüşe sahip olmuşlardır.

Bir kısım alimler dinden dönenin cezasının ölüm cezası olduğu kanaatine varmışlardır. Bunların dayanağı hakkında âyet olmamakla beraber Hz. Peygamber’in “*Kim dinini değiştirirse öldürünüz.*”¹¹² mealindeki hadisi (sadedinde olduğumuz Muâz hadisi de bunu destekler mahiyettedir.) ve benzer rivayetlerdir.

Bir kısım alimler de dinden dönen kimsenin öldürüleceğine dair herhangi bir ayet yoktur, bu konudaki hadisler Âhaddır. Âhad hadislerle de had cezası uygulanmaz demektedirler. M. Hamidullah’ın şu sözü dikkat çekicidir. “İrtidat suçu İslam milletine karşı işlenen bir bağı (isyan) suçu olduğundan hem siyasi hem de dini ceza gerektirmektedir.”¹¹³ M. Hamidullah bu görüşüyle dinden dönmenin bireysel bir suç değil, aynı zamanda İslam toplumuna karşı yapılan bir suç olarak kabul

¹¹¹ Buhârî, Megâzî 60, İcâre 8, İstîtâbe 2, Ahkâm 7, 12; Müslim, Cihâd 7, (1733), Eşribe 71; Ebû Dâvud, Hudud 1; Nesâî, Tahâret 4; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 231; Canan, *a.g.e.*, c. XII, s. 271, 272.

¹¹² Buhârî, Cihad 149; Ebû Dâvud, Hudud 1; Tirmizi, Hudud 25.

¹¹³ Hamidullah, Muhammed, *İslam’da Devlet İdaresi*, (terc. Kemal Kuşcu), Ankara ty., s. 273

etmektedir. Dolayısıyla Mürted, sadece küfrü benimsemekle kalmıyor aynı zamanda İslam'a cephe alarak onun hükümlerini değiştirme ve o hükümler yerine alternatif hükümler koyma gayreti içindedir. O, bu kanaatiyle mürtedin öldürülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Abdülkerim Osman ise şu tespitte bulunur. 1-Dinden çıkma ile dine karşı çıkma arasında fark vardır. Dinden çıkma fert bazında olur. Dine karşı çıkma ise daha çok topluca olur. Hz. Peygamber dönemindeki Yahudiler ile Hz. Ebubekir dönemindeki mürtedler gibi. 2- Mürte de uygulanan ölüm cezası bir had cezası değil, ta'zir cezasıdır. Buda yetkili merciin takdirine bırakılmıştır.¹¹⁴

İbrahim Canan Hadis ile ilgili şu açıklamalara yer verir¹¹⁵

Bu hadis, daha hicretin 9. yılında Yemen gibi merkeze uzak bir yerde, hadd tatbiki gibi, tamamen devlet otoritesinin ifadesi olan icraata şahadet etmesi yönüyle çok mânidardır. Bu oraların tam manasıyla merkeze bağlandığını, devlet teşkilatının ve devlet hakimiyetinin eksiksiz kurulduğunu gösterir.

Sonuç olarak kamu menfaati ve düzeni gereği uygulanan ta'zir türünden bir cezadır. Dinden dönen şahsın bu dönüşü kişisel bazda kaldığı sürece kendisine dünyevi bir ceza uygulanması söz konusu değildir. Fakat dinden dönen kimse, bu dönüşle diğer şahısların inancıyla alay eder ya da İslam'ın temel inanç esaslarını yıkma faaliyetlerine girişirse her hukuk sisteminde olduğu gibi yetkili merciin onu cezalandırma hakkı doğar. İslam'da inanmama özgürlüğü vardır. Ama inananların değerleriyle alay ya da İslam'ın karşı olduğu ve mücadele ettiği küfrü yayma hürriyeti yoktur.¹¹⁶

b) Muâz bin Cebel, Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh, Ubâde bin es-Sâmit ve Şeddâd Rasûlullah'dan (s.a.s) şöyle buyurmuştur. "Kadın teammüden (bir kimseyi) öldürdüğü zaman, hâmile olursa, hamlini bırakıp bebeğini bir bakıcıya teslim edinceye kadar öldürülmez. Ve hâmile kadın zina ederse, doğum yapıp bebeğini bir bakıcıya teslim edinceye kadar recmedilmez."¹¹⁷

¹¹⁴ Osman, Abdülkerim, *En-Nisamüs-Siyasi fil-İslam*, Beyrut 1968, s. 66- 67.

¹¹⁵ Canan, *a.g.e.*, c. XII, s. 272.

¹¹⁶ Yiğit, Yaşar, *İrtidat Suç ve Cezasına Bakış*, İslamiyat Dergisi 1999, sayı 2, c. II, s. 135.

¹¹⁷ İbn Mâce, Diyet 36.

2.4.1.6 Miras

a) Abdullah b. Büreyde'den demiştir ki: (birisi) Yahudi ve (diğeri de) müslüman (olan) iki kardeş (ölen babaları için) Yahya b. Yamer'e başvurular (Yahya'da). onlardan Müslüman'ı mirasçı kıldı. (Diğerini de mirastan mahrum etti ve bu verdiği hükme delil olmak üzere şöyle) dedi: “ Ebû Esved'in bana haber verdiği göre; bir adam ona (şöyle) demiş; Muâz b. Cebel dedi ki: Ben Rasûlullah (s.a.s)'i “İslam artar eksilmez” derken işittim. (Muâz bu sözü söyledikten) hemen sonra Müslüman'ı varis kıldı. ¹¹⁸

Hadis şarihlerinin açıklamasına göre; iki oğlundan biri yahudi diğeri Müslüman olan bir yahudi ölmüş, yahudi olan oğlu, tüm mirasın kendisine ait olması gerektiğini iddia ederek malların tümüne el koymuş. Bunun üzerine iki oğul arasında anlaşmazlık çıkmış onlar da gidip Yahya b. Ya'mer'in hakemliğine başvurmuşlar. Yahya b. Ya'mer mirası bu iki oğuldan Müslüman olana verip diğeri mirastan mahrum etmiştir. Bu uygulamasına Hz. Muâz'ın naklettiği “İslam artar, eksilmez” mealindeki hadisi delil getirmiştir. Yine hadis şarihlerinin açıklamasına göre; “İslam artar eksilmez” sözü aslında “İslâm, İslam'a yeni girecek kimselerle devamlı artacaktır. İrtidad edenler yüzünden azalmayacaktır, İslami fütihat devam edeceği için İslam ülkelerinin sınırları genişleyecek kâfirlerin galebesiyle bugünkünden daha küçük olmayacaktır, İslam'ın hükmü daima galip gelecektir” gibi manalara gelir. Muâz b. Cebel (r.a.) bu hadisten bir Müslüman'ın bir kâfire varis olabileceği, fakat bir kâfirin bir Müslüman'a asla varis olamayacağı hükmünü çıkarmıştır. Görüldüğü gibi bu hüküm tamamen Hz. Muâz'ın şahsi içtihadına dayanan bir hükümdür. Fıkıh ulemasına göre, hadiste bir Müslüman'ın bir kâfire varis olabileceğine dair bir ifade veya bir delalet yoktur. ¹¹⁹

Üsâme b. Zeyd'den gelen başka bir rivâyette Peygamber (s.a.s)'in, “*Müslüman, kâfire mirasçı olamaz; kâfir de müslümâna mirasçı olamaz.*” hadisi ise bir Müslüman'ın bir kâfire vâris olamayacağı konusunda gayet açıktır. Binaenaleyh bir önceki hadisle amel etmek gerekir. Hafız el-Münavi mevzumuzu teşkil eden

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 236, 230.

¹¹⁹ Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, c. XI, s. 148.

hadisin munkatı olduğunu, Hafız el-Münzirî’de senedinde kimliği meçhul bir râvi bulunduğunu söylemiştir.¹²⁰

b) Esved b. Yezid’den demiştir ki: Muâz b. Cebel Yemen’de iken (bir ölünün) bir kız(ı) ile bir kız kardeş(in)e miras bölüştürmüş de bunlardan her birine (mirasın) yarısını vermiş. O zaman Peygamber (s.a.s) de hayatta imiş¹²¹

Hafız ibn Hacer’in açıklamasına göre A’miş bu hadisi bir defa Hz. Peygamber zamanında olmuştur kaydıyla rivâyet etmiştir. Bu durumda hadis merfu hadis hükmündedir. Çünkü Hz. Muâz bir kızla, kız kardeş arasında mirasın nasıl taksim edileceğini Hz. Peygamber’den duyup öğrenmiş olmasaydı, henüz hayatta bulunan Hz. Peygamber’e sormadan bu hususta bir hüküm vermezdi. A’miş’in diğer bir rivâyetinde bu Hz. Peygamber zamanında olmuştur kaydı yoksa da güvenilir râvilerin fazlalık taşıyan rivâyetleri bu fazlalığı taşımayan rivâyetlere tercih edilmesi “usûl” kaidelerindedir. Muâz’ın mirasın yarısını ölünün kızına diğer yansıra da ölünün kız kardeşine vermesinin sebebi, kızın bu mirasta farz (pay) sahibi olarak kız kardeşin de “asabe mealgayr” (başkasıyla asabe) olarak bulunmasıdır. Hz. Peygamber’in sünnetinden anlaşıldığına göre ölünün oğlu olmayıp diğer varislerle beraber bir kızı bulunursa, yarı pay alır.¹²²

2.4.1.7. Cihat

a) Muâz b.Cebel’den rivâyet olduğuna göre Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Savaş iki (çeşit) dir: Allah’ın dinini yüceltmek isteyen, devlet başkanına itaat eden, (Allah yolunda cihat etmek için) malını ve canını harcayan, (silah) arkadaşına kolaylık gösteren ve fesattan kaçan kimse (nin yaptığı savaş). Bu şekilde savaşan kimsenin uykusu da uyanıklığı da sevaptır. Övünmek, gösteriş ve şan, şöhret, ün için savaşan, devlet başkanına itaat etmeyen ve yeryüzünde fesat çıkaran kimse (nin savaşı). Bu (şekilde savaşan) kimse (günahını karşılamaya) yeterli

¹²⁰ Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, c. XI, s. 148.

¹²¹ Ebû Dâvûd, Feraiz 4.

¹²² Berkî, Ali Himmet, *İslâm Hukukunda Feraiz ve İntikal*, Diyanet İşleri Reisliği Yay, Ankara 1954, s. 38.

bir sevab ile dönmez.”¹²³

b) Her kim bir gâziye hazırlık verirse o da gazâ etti demektir; ve her kim bir gâzinin ailesi hakkında onun yerini tutarsa muhakkak gaza etti demektir! Bir gaziye teçhiz eder veya onun ehlinden hayırla (onun) halefi olursa, muhakkak ki o bizimle beraberdir buyurdular.¹²⁴

c) Muâz’dan bize bildirildiğine göre Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır: “Allah yolunda Müslümanlardan bir kişi bir deve sağılacak kadar bir süre cihad ederse cennet onun hakkı olur. Allah yolunda yaralanan veya bir sıkıntıya düşen kimse kıyamet gününde yaralandığı an gibi kanlar içinde Allah’ın huzuruna gelir, kanının rengi za’feran gibi kıpkırmızı, kokusu da misk kokusu gibidir.”¹²⁵ Başka rivâyetlerde de Hz. Peygamber cihadı İslam’ın direği ve en üst noktası olarak zikretmiştir.¹²⁶

d) Muâz bin Cebel’den: Şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s) buyurdu ki: “Şüphesiz, Allah’tan başka ibadete müstahak ilah olmadığına ve gerçekten benim, Allah’ın Rasûlü olduğuma şehâdet edip namazı dosdoğru ve zekâtı gerektiği şekilde ifa edinceye kadar insanlar ile savaşmam bana emredildi.”¹²⁷

2.4.1.8. İdaricinin Rüşvet ve Hediye Alması

Muâz b. Cebel’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s) beni Yemen’e vali olarak göndermişti; hareket edeceğim sırada peşimden bir haberci göndererek beni geri çevirdi ve buyurdu ki: “Seni niçin geri çevirdiğimi biliyor musun? Benim iznim olmadan hiçbir şey alma çünkü bu bir hainliktir. Her kim bu dünyada hainlik yaparsa kıyamet günü Allah’ın huzuruna, yaptığı o hainlikle getirilir. İşte bunun için seni çağırmıştım, şimdi vazifene gidebilirsin.” Tirmizî, bu konuda Adıy b. Amîra, Büreyde, Müstevrid b. Şeddâd, Ebû Humejd ve İbn

¹²³ Ebû Dâvûd, Cihad 24 (2517); Nesai, Cihad 46; Nesai, Bey’at 29 ; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 234.

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 233.

¹²⁵ Ebû Dâvûd, Cihad 40; Tirmizî, Cihad 21; İbn Mâce, Cihad 15; Nesâî, Cihad 25; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235, 230, 243, 244.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 234, 235.

¹²⁷ İbni Mâce, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (Trc. Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yay. İstanbul 1982, c. 1, s. 120-122.

Ömer'den de hadis rivâyet edildiğini ve Muâz hadisinin garib olup sadece bu şekliyle Ebû Usâme'nin, Dâvûd el Evdî rivâyetinden bilmekteyiz diye not düşmüştür.¹²⁸

2.4.1.9. Eşler (Karı-Koca) İle İlgili Rivâyetler

a) Muâz'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Bir kadın dünyada kocasına eziyet ederse Cennet'te ona eş olacak hurîler şöyle derler: Kahrolasınca kadın o erkeğe eziyet etme o senin yanında misafirdir, senin yanından ayrılıp bize gelecektir.” Tirmîzî: Bu hadis hasen garibtir. Ancak bu şekliyle bilmekteyiz. İsmail b. Ayyaş'ın Şamlılardan rivâyeti daha sahihtir. Onun Hicazlılardan ve Iraklılardan münker olan rivâyetleri vardır.¹²⁹

b) Muâz Yemen'den döndükten sonra Rasûlullah'a: Yemen'de erkeklerin bazılarının bazılarına secde ettiklerini gördüm. Biz de sana secde edelim mi? demiş Rasûlullah'da “Şayet bir insanın başka bir insana secde etmesini emredecek olsaydım, karının kocasına secde etmesini emrederdim.¹³⁰ Bu rivâyet zaman itibariyle doğru görünmemektedir. Çünkü Muâz'ın Hz. Peygamber'in vefatına kadar Yemen'de kaldığı ve Hz. Ebûbekir döneminin başlarında Medine'ye döndüğü görülecektir. Ki zaten Hz. Peygamber Muâz'ı Yemen'e (9/630) yılında Rebiülâhir'de göndermiştir.¹³¹ Ayrıca Hz. Peygamber Muâz'ı uğurlarken onunla bir daha görüşemeyeceğini de ifade etmiştir.¹³²

Tirmîzî: Bu konuda Muâz b. Cebel, Suraka b. Mâlik b. Cu'şum, Âişe, İbn Abbâs, Abdullah b. ebî Evfâ, Talk b. Ali, Ümmü Seleme, Enes ve İbn Ömer'den de hadis rivâyet edilmiştir. Tirmîzî: Ebû Hüreyre hadisi bu şekliyle yani Muhammed b. Amr, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre rivâyeti olarak hasen garibtir.¹³³

c) Muâz b. Cebel Yemen'e geldiğinde Havlan'dan 12 oğlu olan bir kadın oğullarıyla beraber onu karşıladı. Onların en küçüğünün sakalları vardı. Kadının çocuklarından ikisi kadını (annelerini) yan tarafından tutarken Muâz'a selam

¹²⁸ Tirmizi, Ahkam 8.

¹²⁹ Tirmizi, Rada' 19; İbn Mâce, Nikah 62; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 242

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 227.

¹³¹ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, c. III, s. 6.

¹³² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. V, s. 99- 101.

¹³³ Tirmizi, Rada' 10.

verdiler. Kadın dedi ki: ey adam seni gönderen kim? Muâz kadına dedi ki Allahın elçisi beni (buraya) gönderdi. Kadın dedi ki seni Allah'ın elçisi gönderdi. Sen Allah'ın elçisinin elçisi bana anlatır mısın haber verir misin? Muâz dedi ki dilediğini sorabilirsin. Kadın dedi ki bana erkeğin kadın (eşi) üzerindeki hakkını söyle. Gücü yettiği ölçüde Allah'a saygı göstermesi (onu) duyması ve (ona) itaat etmesidir. Kadın tekrar Muâz'a erkeğin eşi üzerindeki hakkı nedir diye sorunca Muâz onu dinlemesi, ona itaat etmesi Allah'dan korkması olarak verdiği cevaptan razı değimlisin deyince bilakis memnunum erkeğin kadın üzerindeki hakkı nedir deyip ben evde yaşlı çocukların babasını bıraktım terk ettim. Muâz yemin ederek kadına sen şayet eve dönecek ya da dönmüş olsan ve evdeki kocanı cüzzamlı bir şekilde yaralar kanlar içinde bulsan ve kocanın burnundan yaralar irinler aksa ve sen bunu ağzınla içsen ve bunu ebedi yapsan yine de onun hakkını ödeyemezsin.¹³⁴

Bu rivâyet hakkında Hadis alimlerinden Ebu Zür'a, isnatta yer alan Âizullah b. Abdullah el-Havlani'nin Muâz b. Cebel'den bizzat hadis işitmediğini, İmam ez-Zühri ise Âizullah b. Abdullah'ın Abdülmelik'in hilafeti esnasında Şamlılar'ın kıssacısı olduğunu söylemiştir.¹³⁵

Bu rivâyete bir takım eleştiriler olmuştur. Eserinde bu hadisi değerlendiren Ali Osman Ateş, şu hususları dile getirmiştir. Bu rivâyet Hz. Peygambere isnâd edilmemektedir. Yani bu rivâyet Hz. Peygambere ait değil Muâz b. Cebel'e aittir. Hz. Peygamberin kendisine önemli görevler verdiği Muâz b. Cebel gibi âlim bir sahabinin böyle bir söz söyleyebileceği hususu da tartışmalıdır. Çünkü bu rivâyeti Muâz b. Cebel'e isnâd eden râvi Âizullah b. Abdullah'ın Muâz b. Cebel'den bizzat hadis işitmediği bildirilmektedir.¹³⁶

Büyük bir ölçüsüzlük olan bu rivâyette, Hz Peygamber'in mübarek ağızlarına yakışmayacak bir ölçüsüzlük, insanları iğrendirip tiksindiren bir çirkinlik vardır. Onun için bu rivâyeti Hz Peygamber'e isnad etmek yakışık almaz. Ateş, eserinde

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 239.

¹³⁵ Mizzi, Yusuf b. Abdîrahman, *Tehzîbü'l-Kemal fi Esmâ'r-Rical*, el-Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1994, c. XIV, s. 90-91.

¹³⁶ Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yay., İstanbul 2000, s. 298.

farklı tariklerden gelen aynı konudaki benzer hadisleri tek tek inceleyip değerlendirmede bulunmuştur.¹³⁷

2.4.2. İtikâdi Konularda Muâz b. Cebel'den Nakledilen Rivâyetler

a) Muâz b. Cebel (r.a) Hz. Peygamber'den şöyle bahsetti: Bir gün Rasûlullah (s.a.s) Ya'fûr adındaki yuları liften olan merkebine bindi. Sonra Ey Muâz, haydi sen de bin! dedi. Ben Ey Allah'ın Rasûlü, sen devam et! Dedim. Tekrar bin! Deyince, ben de terkisine bindim ve merkep bizi yere düşürdü. Rasûlullah gülerek kalktı, ben de (bunlar benim yüzümden oldu diye) kendime kızarak ayağa kalktım. Sonra ikinci, üçüncü kez denedik ve merkep bizi taşımaya başladı.

—Peygamberimiz elini arkaya götürüp kamçısı (ya da asası) ile sırtıma dokundu ve dedi ki:

—Ey Muâz, Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?

—Ben de: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedim.

—Rasûlullah, Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, sadece O'na kulluk edip başkasını ortak koşmamalarıdır buyurdu. Sonra merkep Allah'ın dilediği kadar yoluna devam etti. Bir müddet sonra Rasûlullah tekrar elini arkaya götürüp sırtıma dokundu ve dedi ki:

—Peki, Ey Muâz, ey Ümmü Muâz'ın oğlu, ya bu emredilenleri yerine getirdikleri takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?

—Ben de Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedim.

—Rasûlullah: Bu emredilenleri yerine getirdikleri takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı, cennet'e konulmalarıdır buyurdu.¹³⁸

b) Farklı bir anlatımı olan Enes b. Malik'in bize ulaştırdığı hadis de şöyledir.¹³⁹

¹³⁷ Ateş, *a.g.e.*, s. 300-321

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 238, 236, 234, 228.

¹³⁹ Müslim, İman 48; Benzer rivâyetler için bkz. Müslim, İman 49, 50, 53; Tirmizi, İman 18; İbn Mâce, Zühd 35; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 241-242.

Muâz b. Cebel şöyle demiştir: Ben bir seferde Peygamber (s.a.s)'in bindiği bineğin arka tarafına binmiş idim. Peygamber'le benim aramda, semerin arka ağacından başka bir şey yoktu. İşte bu kadar yakınında bulunurken Rasûlullah:

— Yâ Muâz! diye nida etti. Ben:

— Lebbeyk yâ Rasûlallah ve sa'deyke! dedim. Sonra bir müddet yürüdü. Sonra yine:

— Yâ Muâz! diye çağırdı. Ben:

— Lebbeyke yâ Rasûlallah ve sa'deyke! Dedim. Sonra bir daha yürüdü. Sonra yine:

— Yâ Muâz! diye çağırdı. Ben yine:

— Buyur yâ Rasûlallah, emrine hazırım ve Sana tâata tekrar tekrar yardımcıyım! dedim.

— Allah'ın kulları üzerinde ne hakkı vardır bilir misin? diye sordu. Ben

— Allah ve Rasûlü en bilendir! dedim.

— Allah'ın kulları üzerinde sabit olan hakkı, kulların Allah'a ibâdet etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak kılmamalarıdır buyurdu. Sonra bir müddet daha yürüdü.

Sonra:

— Yâ Muâz b. Cebel! diye çağırdı. Ben:

— Buyur Yâ Rasûlallah, emrine hazırım ve Sana tâata tekrar tekrar yardımcıyım! Dedim.

— Bunu yaptıkları zaman kulların Allah üzerinde sabit olan hakları nedir bilir misin? dedi.

— Allah ve Rasûlü en bilendir, dedim. Rasûlullah:

— Bunu yaptıkları zaman kulların Allah üzerinde sabit olan hakları, Allah'ın onlara azâb etmemesidir buyurdu.

Hissân b. el-Kâhin (el-Kâhil) el-Adevî'den: Bir keresinde Abdurrahman b. Semûra ile oturuyordum, kendisi Muâz b. Cebel'den şu hadisi nakletti. Rasûlullah

(s.a.s) buyurdu ki: “Yeryüzünde bir kişi Allah’a şirk koşmaz, benim Allah Rasûlü olduğuma şehâdet eder ve bunlar da imanlı bir kalbe dönerse, o kişi kesinlikle affolur.” Ben Abdurrahman’a: Sen bunları Muâz b. Cebel’den mi duydun? diye sordum. Orada bulunanlar bu sözüm üzerine beni ayıpladılar. Abdurrahman: bırakın, o kötü bir söz söylemedi, Evet bunu Rasûlullah’tan duyduğunu belirten Muâz’dan ben (kendim) duydum dedi.¹⁴⁰

Bir başka tarikte, Hissân b. el-Kâhin el-Adevî’den (r.a): “Bir keresinde Basra’daki ulu camiye gitmiştim. Orada bulunan ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyarın yanına oturdum ve bana dedi ki: Muâz bana Rasûlullah’tan şunları nakletti... (ve ilâve olarak) “Onu ayıplamayın, azarlamayın! Evet, ben (kendim) bunu Muâz’dan işittim, o da Rasûlullah’tan şunları nakletti...”¹⁴¹ Diğer bir rivâyette Râvi, Hissan’ın babasının cahiliye de kâhin olduğunu ve olayın Hz. Osman’ın halifeliği döneminde gerçekleştiğini belirtti.¹⁴²

c) Muâz’dan gelen bir rivâyette, Muâz hastalığında bize şöyle dedi: Rasûlullah’dan (s.a.s) bir şey işittim ve onu (işittiğim şeyi) insanlardan gizliyordum. Rasûlullah’dan kimin son sözü la ilahe illallah (Allah’dan başka ilah yoktur) olursa cennet o’na vacip olur.¹⁴³

Muâz b. Cebel’in bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır. “Allah’dan başka ilah olmadığına ve Muhammed Allah’ın Rasûlüdür sözünü, kalpten tasdik ederek ölen kimse cennete girer”. Şube dedi ki Katade’ye sormadım çünkü o bu hadisi Enes’den işitti.¹⁴⁴ Buna benzer diğer rivâyette ilave olarak “ateşe girmez veya cennete girer ve dedi ki cennete giden bir kimseyi de ateş yakmaz.”¹⁴⁵

d) Rasûlullah (s.a.s) ey Muâz dedi. Muâz “lebbeyk ya Rasûlullah ve sa’deyk” diye karşılık verdi. Hz. Rasûlullah, *kul Allah’dan başka bir ilah olmadığına inanırsa şehâdet ederse sonra bu hal üzere ölürse cennete gider*. Muâz bunu insanlara anlatmayım mı? Hz. Rasûlullah, *ben insanların gevşeklik göstereceğinden*

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 229.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 227.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 227.

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 233, 246.

¹⁴⁴ Ebû Dâvûd, Cenaiz 15; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 229.

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 236.

*korkarım.*¹⁴⁶

Başka bir rivâyette Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır. “*Kim Allah’a bir şeyi ortak koşmadan ölürse cennete gider.*” Hammad hadisin sonunda Şüphesiz Rasûlullah (s.a.s) Muâz için dediğini söyledi.¹⁴⁷

Buna benzer rivâyetlerde de aynı şeylerden bahsedilmektedir.¹⁴⁸ Benzer bir rivâyette de قَالَ مَعْمَرٌ فِي حَدِيثِهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَبْشُرُ النَّاسَ قَالَ دَعَهُمْ يَعْمَلُوا Ma’mer hadisin sonunda dedi ki Muâz Ya Rasûlullah bunu insanlara müjdeliyim mi? diye soru sormuş ve Hz. Peygamber’de insanları bırak onlar ibadete devam etsinler¹⁴⁹

Hadisin rivâyet edilmesinin Muâz b. Cebel’in ömrünün sonlarında olması ve ilmin gizlenmesinden korkarak rivâyet etmesi, aslında Rasûlullah’ın (s.a.s) hadisi söylediği anda müjdelemeyi ertelemesi onun hadisi son nefesine kadar rivâyet etmemesini gerekli kılmıştır. Aslında burada Muâz b. Cebel hadisin söylenmemesinden değil, ilmin gizlenmesinden dolayı ayet ve hadislerde var olan tehditten korkmuştur. Sanki o, Rasûlullah’ın (s.a.s) o an vermiş olduğu umûmî mesajı ve maksadı anlamış ve hemen akabinde “müjdeleyeyim mi?” diye soru sormuş ve Hz. Peygamber’in (s.a.s) veya Hz. Ömer’in etkisi ile de olsa, netice itibarı ile hadisi rivâyet etmemeyi uygun görmüş ve vefatına kadar beklemiştir.

Allah’a şirk koşmadan iman edenlerin cennet’e gideceğine dair bu ve benzeri rivayetler o zamanda var olan Râfîzî ve İbâdiyye gibi bazı mezheplere cevap niteliğindedir. Mesela harici olan İbâdiyye fırkasının çoğunluğuna göre büyük günah işleyen mü’min değildir.¹⁵⁰ Hariciler iman-amel ilişkisi konusu radikal bir tutumla değerlendirmişlerdir. Onlar, siyasi görüşlerini dini alana taşıyıp, kendileri gibi düşünmeyenlerin dinden çıkıp, kâfir olduğu zannıyla hareket etmiştir.¹⁵¹

İşte konumuz olan Muâz b. Cebel’in rivayet ettiği hadisler, bu batıl inancı

¹⁴⁶ İbn Mâce, Edep 54; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 230.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 240, 241.

¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 228 229, 230.

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 228.

¹⁵⁰ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfî’l-Musallîn*, (Tahk. M. Muhyiddin AbdülHamid), Kahire 1969, s. 105.

¹⁵¹ Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Mat. Ankara 2001, s. 14, 220.

tekzîb eder mahiyettedir. Aynî'nin bu konudaki görüşünü Ahmed Naim, şehâdetin cennete girebilmek için müşriklere yönelik olduğunu ifade etmiştir. Eğer müşrik “lâ ilâhe illallah” derse ve bu hal üzere yaşayıp ölecek olursa cennete girer anlamını içermektedir¹⁵²

2.4.3. Terğib ve Terhib Bildiren Rivâyetler

Hz Peygamber'in söz, davranış, onay ve sıfatlarından oluşan Sünnet, Müslüman birey, aile toplum ve devletteki islami hayat için detaylı bir yöntem vermektedir. ¹⁵³ Sünnet Müslüman'ın günlük yaşamında belki farkında olmadığı o kadar çok etkisi vardır ki mesela Müslüman yiyip içerken, Yüce Allah'ın ismiyle yer içer, sağ eliyle yer ve içer, önünden yer, aşırı yemez, yemeğini yedikten sonra da Allah'a hamd eder.¹⁵⁴

Hz. Peygamber sahabe için canlarından daha kıymetliydi. O Allah'ın elçisiydi. Allahın beşere, en güzel örnek olarak takdim ettiği insanlığın iftihar tablosuydu. Sahabe onun hayatındaki her hareketi takip etmiş, Kuranda anlamadıkları ve merak ettikleri soruları sorabilme imkânına sahip olmuşlardır. İşte O şanslı insanlardan biri olan Muâz da merak ettiği, kendisini Cennet'e girdirecek ve cehennemden uzaklaştıracak amelin neler olduğunu Hz. Peygamber'e sorma bahtiyarlığına erişmiştir.

2.4.3.1. Zühd

a) Muâz→Ebu Vail→Asım →Ma'mer →Abdürrezzak isnad zinciri olan hadiste¹⁵⁵

Hz. Peygamber'le bir seferde iken sabah olmuş ve biz yürüyorduk. Ve dedim ki Ey Allah'ın elçisi bana beni Cennet'e girdirecek ve beni Cehennem ateşinden uzaklaştıracak bir ameli bildir diye sorduğumda Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dedi:

¹⁵² Ahmed Naim, *Tecrîd Tercemesi*, Diyanet İşleri Reisliği, İstanbul 1928- 1948, c. IV, s. 267.

¹⁵³ Yusuf el-Karadavi, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁵⁴ Yusuf el-Karadavi, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁵⁵ Tirmizi, İman 8; Müslim, İman 12; Buhârî İman 2.

“Büyük bir şey hakkında soru sordun. Bununla birlikte Yüce Allah’ın kolaylaştırdığı kimse için de şüphesiz ki o çok kolaydır. Allah’a, O’na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet edersin, namazı dosdoğru kıalarsın, zekâtı verirsin, Ramazan orucunu tutarsın ve Beyt’i Kâbeyi haccedersin.”

Hadisin bu ilk kısmında bugün, İslam’ın şartı olarak bildiğimiz İslam’ın nişanelerini belirten Hz. Peygamber bu rükünlerin insanı cennete götürecek ameller olduğunu belirtmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s)’ in soruyu cevapladıktan sonra, kendisi Muâz’a soru yönelterek onu meraklandırmış onun dikkatini çekmiş, düşünmesini sağlayarak ve ardından konuyla ilgili teşbihte bulunarak insanlığa çok güzel bir eğitim ve öğretim metodu göstermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Sana hayrın kapılarını da göstereyim mi? Oruç bir kalkandır, sadaka su ateşi nasıl söndürüyorsa günahı öylece söndürür. Bir de kişinin gece ortasında namaz kılması.”* Daha sonra şu buyruğu okudu: *“Yanları yataklarından uzak kalır, Rab’lerinden korkarak ve umarak O’na dua ederler. Onlara verdiğimiz rızıktan da infâk ederler. Onlar için o yaptıklarına mükâfat olmak üzere gözleri aydınlatıcı neler gizlendiğini hiçbir kimse bilemez.”*¹⁵⁶

İlk kısım da Hz. Peygamber cennete götürecek olan dinin emirlerini, rükünlerini sonrada bunlara ilave olarak hayrın kapıları olan nafil ve müstehap türünden ibadetleri sıralamıştır. Bu nafil ibadetler farz olan ibadetlerin devam ettirilmesi, farz ibadetlerin daha güzel ve huşu içinde yapılması için önem arz etmektedir.

Rasûlullah (s.a.s)’in *“Oruç bir kalkandır”* sözünden orucun insanı dünyada Allah’ın haram kıldığı fiillerden dolayısıyla cehennem ateşinden koruyacağı düşüncesi aklımıza gelen düşüncelerden biridir. Nitekim kalkan, insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri açısından savaşlarda canlarını korudukları bir araçtır. Nafil oruç ile insan kendini haramlardan sakındırdığı gibi haramları işlemeyerek yapmış olduğu farz olan ibadetleri ve yaptığı güzel amelleri de korumuş olur. Aynı şekilde sadaka vermek ve geceleyin namaza durmakta içinde aynı şeyleri

¹⁵⁶ 32. Secde, 16- 17.

söyleyebildiğimiz gibi bu konuda aklımıza gelmeyen veya bilmediğimiz hikmetlerde olabilir.

Hadisin diğer kısmında ise Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Sana işin başı, temel direği ve tepesinin zirvesini haber vereyim mi?*” Evet ey Allah’ın Rasûl’ü, dedim, şöyle buyurdu: “*İşin başı İslâm, temel direği namaz, tepesinin zirve noktası da cihâddır.*”

İşin başı yaratana teslim olmak, şehâdet etmektir. Zira bir insan, inanmadığı müddetçe yaptığı güzel amellerin ona hiçbir faydası olmayacaktır. İslâm baş ise namazı da başımızı taşıyan iskelete benzetebiliriz.

Hadisin devamında Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Sana bütün bunların esasını da haber vereyim mi?*” Ben de: Evet, ey Allah’ın Rasûl’ü, deyince dilini tutup şöyle buyurdu: “*Buna gereği gibi hâkim ol!*” Ey Allah’ın Peygamber’i dedim, biz konuştuğumuz şeylerden dolayı da sorgulanacak mıyız? Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Hay anan seni kaybedesice! İnsanları yüziüstü yahut da burunları üzerine-Cehennem’e atılan, dillerinin biçtiklerinden başka bir şey midir ki*”.

Farklı tarikler den gelen diğer hadislerde¹⁵⁷ de aynı konudan bahsedilmekte olup farklı metin yer almamıştır. Bu hadis de Rasûlullah’ın eğitim metotlarından biri olan *sana haber vereyim mi? Sana bildireyim mi?* diye soru sorarak muhatabın seviyesini gözetip dikkatini çekerek onun ilgi alanını genişleterek ve muhatabı bilgilendirdiğini görmekteyiz. Yine bu hadis de insanlar eğitilirken tedrici bir metod uygulanmıştır. Önce dinin temel esasları ve kaidelerinden başlanılıp sonra nafil ve olması hayırlı güzel olanlara geçilmiştir.

Hidayete vesile olmaya teşvik eden bir hadiste “*Senin sebebinle Allah’u Teâlâ’nun şirk ehlinden bir kişiyi hidâyete erdirmesi senin için dünyâdan dünya nimetlerinden daha hayırlıdır*”.¹⁵⁸

b) Muâz b. Cebel anlattı: Rasûlullah (s.a.s), (Muâz’ın) elinden tutup şöyle dedi: “*Ey Muâz! Ben seni kesinlikle seviyorum.*” Ben: Ey Allah’ın Rasûl’ü! Annem babam sana feda olsun, ben de seni seviyorum deyince o şöyle buyurdu: “*O halde,*

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 231, 232, 242.

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 238.

*her (farz) namazın sonunda şöyle demeni sana tavsiye/vasiyet ederim: Allahum! Seni zikretme, sana şükretme ve sana güzelce ibadet etme konusunda bana yardımcı ol.”*¹⁵⁹

c) Allah’ın zikrinin fazileti ile ilgili Muâz’dan gelen hadiste: İnsanoğlu Allah’ın zikri kadar, kendisini O’nun azabından kurtaracak bir amel daha işlememiştir!” dedi. Bunun üzerine dinleyiciler “Ey Ebâ Abdirrahman! Allah yolunda cihad da bunun derecesine ulaşamıyor mu?” diye sordular. Şöyle cevap verdi: “Evet, Allah yolunda cihad da onun derecesine ulaşamaz. Ancak elindeki kılıç paramparça oluncaya kadar Allah yolunda, düşmanlarla savaşırsa başka. Çünkü Allah (c.c), kitabında “Allah’ı zikretmek en büyük (amel) dir”¹⁶⁰

d) Muâz b. Cebel derki Hz. Peygamber’e (s.a.s) en üstün iman nedir? diye sordum. “Allah (c.c) için sevmen, Allah (c.c) için buğz etmen dilinden Allah’ın zikrini kesmemendir” dedi. Daha nedir ya Rasûlullah deyince de “kendin için sevdiğin şeyi insanlar içinde sevmen, kendin için hoş görmediğin şeyi başkaları içinde hoş görmemen hayır söylemen veya susmandır” buyurdu.¹⁶¹

e) Sahabilerden Ebu İdris el-Havlani “Bir gün Dımaşk Halkının (Şam) mescidine gitmişim. Rasûlullah’ın arkadaşlarından oluşan bir topluluk ve o topluluk arasında da dişleri parlayan yüzü gülümseyen bir genç vardı. Oradakiler (Cemaat) herhangi bir konuda ihtilafa düştüğü zaman O’na damşıyor, O’nun görüşünü alıyorlardı. Gencin kim olduğunu sordum. Muâz b. Cebel’dir denildi. Ebu İdris ertesi gün erkenden mescide gittim. O genci mescitte namaz kılar vaziyette buldum. Namazımı bitirinceye kadar bekledim. Sonra karşısına geçip selam verdim. Ve gence şöyle dedim:

— Seni Allah için seviyorum.

— Muâz b. Cebel

— Allah için mi dedi. Ebu İdris:

— Allah için dedi. Muâz b. Cebel:

¹⁵⁹ Ebû Dâvûd, Vitr 25; Nesai, Dua 59; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 244, 246.

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 239.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 247.

— Müjdeler olsun sana çünkü ben Allah Rasûlü'nden şöyle duydum: “ *Allah Teala buyuruyor ki: Benim rızam için birbirini sevenler Hiçbir gölgenin olmadığı günde Benim Arşımın gölgesi altında nurdan minberler üzerindedirler.*”

Mescidden çıktığımda Ubade b. Samit ile karşılaştım. O'na Muâz b. Cebel'in rivâyet ettiği hadis anlattım. O da dedi ki Rasûlullah (s.a.s)'den bende işitmişim O şöyle demişti. “*Allah (c.c) buyuruyor ki: Benim rızam için birbirini sevenlere, benim rızam için malını ve gücünü sarf edenlere benim rızam için birlikte oturup sohbet edenlere benim için birbirini ziyaret edenlere muhabbetim vacip olmuştur. Onlar hiçbir gölgenin olmadığı günde Benim Arşımın gölgesi altında nurdan minberler üzerindedirler.*”¹⁶² Ebu Müslim'den gelen bir rivâyette ise orada hıms ehlinin mescidine girdiğimde ashabdan otuz iki sahabe kişi vardı diyerek hadisin kalanını zikretti.¹⁶³

Yine birbirini sevmek ile alakalı benzer hadisler mevcuttur.¹⁶⁴ Benzer bir hadiste “*Muâz b. Cebel (r.a) benim elbisesimin kuşağından tutup kendine doğru çektik ifadesi yer almaktadır.*”¹⁶⁵ Benzer başka bir hadiste de “*Benim rızam için birbirlerini sevenlerin nurdan minberleri (kürsüleri) olacaktır. Peygamberler, sıddıklar ve şehidler onlara gıpta edeceklerdir.*”¹⁶⁶

f) Muâz b. Cebel'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber Muâz'a şöyle demiştir. Sana Cennet kapılarından bir kapıyı göstereyim mi? Evet deyince “*La havle vela kuvvete illa billahil aliyyil azım*” (Güç ve kuvvet ancak yüce ve büyük olan Allah'tandır)¹⁶⁷

g) Yine Muâz'dan gelen bir rivâyette; Rasûlullah (s.a.s) “*bana cennetin anahtarı Allaktan başka ilah olmadığına şehadet etmektir*” dedi.¹⁶⁸

ğ) Muâz b. Cebel şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.s): “*Müslüman, abdestli olarak Allah'ı zikrederek yatıp da geceleyin uyanıp Allah'dan dünya ve âhiretin hayrını*

¹⁶² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 236.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 236-237.

¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 247, 232-233.

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 233.

¹⁶⁶ Tirmizi, Zühd 53; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 229.

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 227, 242, 244.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 242.

*isterse, Allah (c.c) ona o istediğini mutlaka verir buyurdu.”*¹⁶⁹

Sabit el-Bunanî dedi ki: Ebu Zabye bizim yanımıza gelmişti de bu hadisi bize Muâz b. Cebel yoluyla Peygamber (s.a.s)’den rivâyet etmişti.¹⁷⁰ Falanca da (bana) şöyle dedi: “Ben (bir gece) uykudan uyandığımda gece yapılacak olan bu duaları okumak istedim de muvaffak olamadım.”

h) Rasûlullah (s.a.s) şöyle dedi. “*Kim beş vakit namazı kılar, mescidi haramı ziyaret edip haccını yapar, ramazan orucunu tutar, zekâtı zikretti mi zikretmedi mi bilmiyorum, Allah yolunda hicret ederse veya Allah yolunda doğduğu yerde kalırsa Allah onun günahlarını bağışlar*”. Muâz Ey Allah’ın Rasûlü (bu söylediklerini) insanlara haber vereyim mi? Rasûlullah (s.a.s) *bırak ey Muâz.*¹⁷¹

ı) Başka bir rivâyette “*Şeytan, insanın kurdudur. Koyunun kurduna benzer. Kurdun, sürüden ayrılan, kenarda duran koyunu kaptığı gibi şeytan da, cemaatten ayrılanı gözetir. Ayrılıktan sakının! Cemaatten, topluluktan ve camilerden ayrılmayın.*”¹⁷²

2.4.3.2. Edep

a) Muâz b. Cebel’den, Rasûlullah (s.a.s)’den, buyurdu ki: “*Nerede olursan ol, Allah’tan kork ve kötülüğün arkasından hemen iyiliği (günah işlediğinde arkasından hemen sevap kazandıracak bir amel işle ki), yetiştir ki, onu silsin. İnsanlarla da güzel bir ahlâk ile geçinmeye bak. (güzel şekilde muamelede bulun)*¹⁷³ başka bir rivâyetin başında Muâz Hz. Peygamber’e bana tavsiye et (nasihat et) cümlesi geçmektedir.¹⁷⁴

Peygamberimiz gerek Sahabî’lerin nasihat istemesi üzerine, gerekse kendiliğinden onlara çok önemli tavsiyelerde bulunurdu. İşte Muâz’da Rasûlullah’ın sık sık tavsiyelerde bulunduğu bir sahabyıdı. Bu hadis de üç önemli tavsiye var ve bu tavsiyeler ise Hz. Muâz’ın şahsında bütün ümmete yapılmış tavsiyelerdir.

¹⁶⁹ İbn Mâce, Dua 16; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 244.

¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 241, 234; Ebû Dâvûd, Edep 96.

¹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 240, 232.

¹⁷² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 232-233, 243.

¹⁷³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 228.

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 236.

Nerede olursanız olun Allah'dan korkun (Allah'a saygı gösterin emirlerini yerine getirin nehiylerden sakının) tavsiyesi Kur'an da da sıkça vurgulanan bir emirdir. Müminlerin dünya da mutlu olması ve cenneti kazanabilmeleri için bir yoldur. İnsan yaratanını aklından çıkarmaz daima Rabbim beni görüyor düşüncesi ile hareket ederse Allah'a karşı iyi bir kul olabilir. Ve kul bu düşünceyi aklından çıkarmayıp amel noktasında da gerçekleştirirse Salih ameller yapar, kendisini kötü ya da günah fiillerden uzak tutmayı başarır.

Kötülüğün arkasından hemen iyiliği yetiştir ki iyilik kötülüğü silsin yok etsin dediği ikinci tavsiye ise insanın Ahiret hayatında cenneti kazanması için önemi büyüktür. Bununla birlikte bize göre dünya hayatında da insanın kalbinin rahatlaması ve psikolojisinin bozulmaması açısından da kötülüğün kalpte yok edilmesi olarak da düşünülebilir. İnsan günah işledikçe kalbi kararabilir. Buda insanı küfre düşmesine sebep olabilir.

Sonuncu tavsiye ise insanlarla güzel geçinme hakkındadır. İnsanın bu hayatı da güzel bir şekilde sürdürebilmesi için diğer insanlarla ilişkilere dikkat etmesi gerekir. İnsanlarla güzel geçinmek affedici olma, güler yüzlü, tatlı dilli olma, ayıbı örtme, yardım etme vs. olarak zikredilebilir. Bu tavsiyeler insanın bu dünyada mutlu olmasını sağlayacak tavsiyelerdir.

b) Yukarıdaki geçen ayetle ilgili olarak Muâz b. Cebel'in rivâyet ettiği bir hadis de¹⁷⁵ şöyledir. Bir adam, Hz. Peygamber gelerek dedi ki: Tanıdığı kadınla karşılaşmış adamın kendi karısına -cinsel temas dışında- yaklaştığı her şeyle (ilgi kurup) yaklaşan kimse hakkında ne buyurursunuz? Râvî diyor ki, o sebeple Allah şu âyeti indirdi: *“Gündüzün iki ucunda ve gecenin ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, iyi düşününlere bir öğüt, bir hatırlatmadır.”* Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s), o adama şöyle buyurdu: “Abdest al, sonra namaz kıl. (Sonra) Muâz b. Cebel şöyle dedi Ya Rasûlullah! Bu ona özel bir durum mu yoksa bütün insanlar için mi, diye sordu. Bilakis hepiniz için, buyurdu.

¹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 244.

Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Hay anan seni kaybedesice! İnsanları yüzüstü yahut da burunları üzerine Cehennem’e atılan, dillerinin biçtiklerinden başka bir şey midir ki*”¹⁷⁶

c) Muâz b. Cebel’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Kim Müslüman kardeşini işlediği bir suçtan dolayı ayıplarsa kendisi de o suçu işlemekten ölmez.*” Tirmizî: Bu hadis garib olup senedi muttasıl değildir. Çünkü Hâlid b. Ma’dan, Muâz b. Cebel’e yetişip onu görmemiştir. Hâlid b. Ma’dan’ın Peygamber’in ashabından yetmiş kişiye yetişip onlarla görüştüğü rivâyet ediliyor Muâz b. Cebel Ömer’in halifeliği döneminde vefat etmiştir. Hâlid b. Ma’dan, Muâz’ın arkadaşlarından başka pek çok kimseden ve Muâz’dan bu hadisin başka hadisler de rivâyet edilmiştir. Elbani bu hadisi mevzu saymıştır.¹⁷⁷

d) Muâz b. Cebel demiştir ki: Peygamber (s.a.s)’in huzurunda iki kişi çekişti. (onlardan) Biri diğerine öyle sert bir şekilde öfkeleni ki bana (öfkesinde) burnu çatlayacak gibi geldi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s): “*ben bir söz biliyorum ki eğer (bu adam) o sözü söylese (içinde) duymakta olduğu (bu öfke) kendisinden gider.*” (Orada bulunanlardan biri): Ey Allah’ın Rasûlü o söz nedir? Diye sordu. (bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) “*Allahümme inni euzü bike mineşşeytanirracim: Ey Allah’ım, kovulmuş şeytandan sana sığınırım*” buyurdu. (bu hadisi Muâz’dan rivâyet eden Abdurrahman b. Ebi Leyla) dedi ki: Bunun üzerine Muâz, o adama (bu sözü söylemesini) emretmeye başladı. O adam da kabule yanaşmadı. Ve münakaşaya yeltendi öfkesi de artmaya başladı.¹⁷⁸

Bündar, Abdurrahman vasıtasıyla Sûfyân’dan bu senedle hadisin bir benzerini rivâyet etmiştir. Tirmizî bu konuda Süleyman b. Surad’tan da hadis rivâyet edildiğini bildirmiş ve devamında: Bu hadis mürseldir. Çünkü Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Muâz b. Cebel’den hadis işitmemiştir. Muâz, Ömer b. Hattâb’ın halifeliği döneminde vefat etmiştir. Ömer b. Hattâb şehîd edildiği zaman Abdurrahman b. ebî Leylâ, altı yaşında bir çocuktur. Şu’be, Hakem’den ve Abdurrahman b. ebî Leylâ’dan aynı şekilde rivâyet etmiştir. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Ömer b. Hattâb’tan hadis

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 236.

¹⁷⁷ Tirmizî, Kıyamet 53.

¹⁷⁸ Tirmizî, Da’avat 52; Ebû Dâvûd, Edeb 4; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 243, 240.

rivâyet etmiş ve kendisini de görmüştür. Abdurrahman b. Ebû Leylâ, Ebû İsa diye künyelenir . Ebû Leylâ'nın ismi Yesâr'dır. Abdurrahman b. Ebû Leylâ'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “Rasûlullah (s.a.s)'in ashabından yüz yirmi kişiye ulaştım.”¹⁷⁹

e) Muâz b. Cebel anlatıyor Rasûlullah (s.a.s) bana şu on kelimeyi tavsiye etti ya da vasiyet etti;

- *Öldürülse de yakılsan da Allah'a hiçbir şeyi ortak koşma*
- *Hanımından ve malından uzaklaş deseler bile ana ve babana karşı gelme*
- *Farz namazını kasten terk etme. Kasten terk eden kimse Allah'ın korumasından uzaklaşır.*
- *Asla içki içme zira içki her işin başıdır.*
- *Allah'a isyan etme, çünkü ondan dolayı Allah'ın gazabı iner.*
- *Bütün arkadaşların ölse de savaştan kaçma.*
- *Senin bulunduğun yerde bulaşıcı hastalık çıkarsa oradan kaçma bir yerde bulaşıcı hastalık varsa oraya da girme.*
- *Kendi gücüne göre ev halkına harcama yap.*
- *Onların terbiyesi için üzerlerinden değneğini kaldırma.*
- *Ev halkını daima Allah'a itaat hususunda korkut.*¹⁸⁰

2.4.3.3. Şefâat

a) Muâz b. Cebel ve Musa el-Eş'ari'den rivâyet olduğuna göre Hz. Peygamber, *ümmetimin yarısının cennete girmesi ve şefaât arasında muhayyer bırakıldım. Onlar için şefaati tercih ettim. Biz dedik ki İslam'ın ve arkadaşlığın hakkını isteriz. Bizi Cennete sokmanı isteriz. Rasûlullah dedi ki kim Allah'a şirk koşmadan ölürse Şefaât ederim.*¹⁸¹

¹⁷⁹ Tirmizî, Da'avat 52.

¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 238.

¹⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 232.

b) Muâz bin Cebel'den rivâyet edildiğine göre: Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Nefsim, kudret elinde olan (Allah)’a yemin ederim ki, düşük doğanın annesi ecir talebiyle düşük çocuğun musibetine sabrettiği zaman; şüphesiz düşük çocuk, annesini kendi sereriyle Cennet’e çeker (götürür.)*”¹⁸²

2.4.3.4. Dua

Hız. Peygamber namaz kılan bir adamın yanına geldi ve adam duasında şöyle diyordu. Allah’ım Sen’den sabır istiyorum. Hız. Peygamber adama şöyle dedi. “*Sen bela istedin Allah’dan afiyet iste.*” Yine bir adamın yanına geldiğinde adam şöyle diyordu. Allah’ım senden nimetinin tamamını istiyorum. Hız. Peygamber bunun üzerine, *ey âdemoğlu sen nimetin tamamı ne demek bilir misin?* Dedi. Ey Allah’ın Rasûlü adam “Ben bir duâ ettim ve bu duâ sebebiyle hayır ümit etmekteyim” dedi. Hız. Peygamber ise: “*Cennet’e giriş ve Cehennem’den kurtuluş, nimetin tamamı sayılır*” buyurdu. Yine Rasûlullah bir adamın: “Ya Ze’l-Celali ve’l-İkrâm” dediğini işitti ve bunun üzerine şöyle buyurdu: “*Duâ kapısı sana açıldı, dilekte bulun!*”¹⁸³

Yine Müsned de geçen diğer bir hadiste de olay anlatılmaktadır.¹⁸⁴ Tirmizi bu hadisin¹⁸⁵ sonuna “hasendir” açıklamasını eklemiştir. “Hasen hadis ise her ne kadar râvilerinin zabtı bakımından sahih hadisten aşağı ise de, şartları itibariyle sahih hadis seviyesindedir.”¹⁸⁶

Hız. Peygamber bir şahsa nasıl dua edeceğini ve dua ederken istediği şeyin sonuçlarını düşünerek dua etmesi hakkında malumat verirken bize de dua etme yöntemini göstermektedir. Sabrın ancak zor ve sıkıntılı zamanlarda olacağını, dolayısıyla böyle bir durumda değilken Allah’a “Allah’ım bana sabır ver” şeklinde dua etmenin “Allah’ım beni zor ve sıkıntılı bir duruma sok ki sabredeyim” anlamına gelmektedir.

¹⁸² İbn Mâce, Cenâiz 58; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 241, 237, 230.

¹⁸³ Tirmizi, Daâvât 94; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 236.

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 231.

¹⁸⁵ Tirmizi, Daâvât 94.

¹⁸⁶ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, (Terc. M. Yaşar Kandemir), 4. Baskı, Ankara 1986, s. 129.

2.4.4. Fiten ve Melâhim ile İlgili Rivâyetler

a) Muâz b. Cebel (r.a)'den rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Kudüs'deki Beyti Mukaddesin imar edilmesi, Medine'nin harab olmasına, Medine'nin harab olması (Rumlarla Müslümanlar arasında) savaşın çıkmasına (yani İstanbul'un fethine, İstanbul'un fethi Deccal'in çıkmasına işarettir.*” Sonra Rasûlullah (s.a.s) elini şu anda konuşanın (Muâz b.Cebel'in) dizine (veya omzuna) vurdu. “*Sonra senin şu anda burada bulunman veya oturman nasıl gerçekse bu söylenenlerin olması da gerçektir.*” buyurdu.¹⁸⁷

b) Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır. “Büyük melhame, İstanbul'un fethi ve Deccal'in çıkması yedi ay içerisinde.¹⁸⁸ Başka bir hadis de Muâz b. Cebel rivâyet ettiğine göre: Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır. “*Altı şey kıyamet alametlerindedir. Ölümüm, Kudüs'ün fethi, insanları koyunun yün kırpıntısı gibi yakalayıp yere düşüren ölüm, her Müslümanın evine girecek olan fitne, bir kişiye bin dinarın verilmesi ve onun bu parayı azımsaması hoşnutsuzluğu, rumların barışı bozup her birinin altında on iki bin asker olmak üzere seksen bayrak altında üzerinize gelmeleri*”¹⁸⁹

c) Cennet hayatı hakkında Muâz b. Cebel'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Cennetlikler Cennet'e kılsız, tüysüz, sürmeli, otuz veya otuz üç yaşlarında olarak gireceklerdir.*”¹⁹⁰

d) Muâz b. Cebel'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Kim, Ramazan orucunu tutar, namazlarını kılar, Ka'be'yi hacceder -zekâtı söyledi mi söylemedi mi hatırlamıyorum- doğduğu ülkede kalsa da Allah yolunda hicret etse de Allah onu mutlaka bağışlayacaktır.*” Muâz: “Bunu Müslümanlara aktarayım mı?” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Bırak insanları! Kulluk yapmakta yarış edip çalışsınlar çünkü Cennet'te yüz derece vardır. Her bir derece arasındaki mesafe gökle yer arası kadardır. Cennetlerin en güzel ve yüksek dereceli olanı Firdevs Cennet'i olup; Rahman'ın arşı bunun üzerindedir. Cennetlerin bütün*

¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, Melahim 4; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 232, 245.

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, Melahim 4; Tirmizi, Fiten 58; İbn Mâce, Fiten 35; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 234.

¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 228.

¹⁹⁰ Tirmizi, Sıfatü'l-Cennet 12; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 232, 239, 243.

nehirleri buradan fışkırır. Allah'tan Cennet'i isteyeceğinizde Firdevs Cenneti'ni isteyiniz.” Tirmizî: Bu hadis bu şekilde Hişâm b. Sa'd'den, Zeyd b. Eslem'den Atâ b. Yesâr'dan, Ubâde b. Sâmit'den de rivâyet edilmektedir. Atâ, Muâz b. Cebel'e yetişemeyen bir kişidir. Muâz'ın ölümü öncedir ve o, Ömer'in halifeliği döneminde vefat etmiştir.¹⁹¹

e) Muâz b. Cebel Şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s) (bana) : *Sana cennetin padişahların (in sıfatların) dan haber vermeyeyim mi? buyurdu. Ben: evet dedim. (Bunun, üzerine) O: Zayıf olup (toplum nazarında) zayıf görülen, eski iki parça elbiseye bürünen, kendisine hiç değer ve iltifat gösterilmeyen ve (bir şeyin olması veya olmaması için) Allah'a yemin (veya duâ) ederse Allah onun duası (veya yemini) nin gereğini (keremiyle) yapacak (derecede Allah katında kıymetli mü'min) olan her adamdır, buyurdu.*¹⁹²

Muâz bin Cebel, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor: “Arzu ederseniz Allah'ın Kıyamet günü Mü'minler'e ilk söyleyeceği söz ile Mü'minlerin Allah'a ilk söyleyeceği sözü size haber vereyim. Allah Mü'minlere, “Bana kavuşmayı arzu eder miydiniz?” buyurur. Onlar, “Evet, ey Rabbimiz” diye cevap verirler. Allah, “Niçin?” diye sorar. Onlar, “Affını ve bağışlamayı ümit ederdik” derler. Allah “Ben af ve bağışlamayı size vacip kıldım” buyurur.¹⁹³

2.4.5. Tefsir ve Kıraat İle İlgili Rivâyetler

a) Muâz b. Cebel'den rivâyete göre, Peygamber (s.a.s), Maide sûresi 112. ayeti “Hel testetu Rabbeke” diye okumuştur. Tirmizî hadisin sonunda demiştir ki: Bu hadis garibtir. Bu hadisi sadece Rişdî'nin rivâyetiyle bilmekteyiz. Bu hadisin senedi pek sağlam değildir. Rişdîn b. Sa'd ve el Afrikî hadiste zayıf kabul edilen iki kişidir.¹⁹⁴

b) Muâz b. Cebel'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Bir adam Rasûlullah (s.a.s)'e gelerek, Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Şöyle bir erkek hakkında ne dersiniz? Bir

¹⁹¹ Tirmizi, Sıfatü'l-Cennet 4; İbn Mâce, Zühd 39; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., c. V, s. 240.

¹⁹² İbn Mâce, Zühd 4.

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., c. V, s. 238.

¹⁹⁴ Tirmizi, Kıraat 1.

erkek tanımadığı bir kadınla buluştu ve karısına yapabileceği her şeyi ona yaptı ancak onunla ilişki kurmadı. Bunun üzerine Allah: **“Gündüzün başında ve sonunda, bir de gecenin erken saatlerinde, namaz kılmaya devamlı ve duyarlı ol. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Allah’ı hatırında tutanlar için bir öğüt ve hatırlatmadır bu.”** Hûd sûresi 114. ayetini indirdi. Rasûlullah (s.a.s), O kimseye abdest alıp namaz kılmasını emretti. Muâz dedi ki: Ey Allah’ın Rasûlü! Bu uygulama sadece o kimseye mi aittir? Yoksa bütün Mü’minlere mi aittir? Rasûlullah (s.a.s); *“Bilakis tüm Mü’minlere aittir”* buyurdular Bu hadisin senedi muttasıl değildir. Abdurrahman b. ebî Leylâ, Muâz b. Cebel’den hadis işitmemiştir. Muâz b. Cebel, Ömer’in halifeliği döneminde vefat etmiştir. Ömer şehid edildiği zaman Abdurrahman b. Ebî Leylâ altı yaşında küçük bir çocuktur. Ömer’i görmüş ve ondan hadis rivâyet etmiştir. Şu’be bu hadisi Abdulmelik b. Umeyr’den, Abdurrahman b. Ebî Leylâ’dan ve Peygamber (s.a.s)’den mürsel olarak rivâyet etmiştir.¹⁹⁵

c) Muâz b. Cebel’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s), bir sabah namazına o kadar geç kalmıştı ki neredeyse güneş doğacaktı. Derken çabucak çıktı namazı için kamet getirildi. Rasûlullah (s.a.s), namazı biraz hafifçe kıldırdı. Selam verince olanca sesiyle saflarda bulunduğunuz şekilde kalınız buyurdu ve bize dönerek şöyle dedi: “Beni bu sabah namazına geciktiren sebebin ne olduğunu söyleyeceğim, geceleyin kalkıp abdest alıp gereği kadar namaz kıldım, derken namazda uyuklamaya başladım sonra uykum ağırlaştı ve ben bu sırada Rabbimi en güzel surette gördüm. Ya Muhammed buyurdu. Ben de: Ey Rabbim buyur emrine amadeyim dedim. Şöyle buyurdu: Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar?” Ben de: “Bilmiyorum Ya Rabbi” dedim. Bunu üç kere tekrarladı. Sonra el ayasını iki küreğimin arasına koydu ben iki elin serinliğini iki memem arasında hissettim. Her şey bana göründü ve her şeyi bildim. Ya Muhammed! Buyurdu. Ben de “Buyur Rabbim emrine amadeyim” dedim, şöyle buyurdu: “Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar?” Ben de: “Keffaretler konusunda” dedim. “Nedir onlar?” buyurdu. Ben de dedim ki: “İyiliklere adımları çoğaltmak, namazlardan sonra mescidlerde oturmak, her türlü zorluklar karşısında abdest organlarını kapsamlı yıkamak.” “Sonra hangi

¹⁹⁵ Tirmizi, Tefsir’ul-Kur’an 12.

konularda” buyurdu. “Yemek yedirmek, yumuşak söz söylemek, insanlar uyurken geceleyin namaz kılmak. Bunun üzerine: “Dile benden ne dilersem” buyurdu. Ben de şöyle duâ ettim: “Allah’ım iyilikler yapmayı kötülüklerden el çekmeyi, yoksulları sevmeyi, beni bağışlayıp esirgemeni senden dilerim. Bir topluma bir fitne göndereceksen beni o fitneye düşürmeksizin vefat ettir. Bana seni sevmeyi seni sevenleri sevmeyi ve senin sevgine yaklaştıran her ameli sevmeyi nasib eyle.” Rasûlullah (s.a.s): “Bu söylenenler haktır ve gerçektir bunları kendinize ders edininiz ve öğreniniz” buyurdu.¹⁹⁶

Tirmizî demiştir ki: Bu hadis hasen sahihtir. Muhammed b. İsmail’e bu hadis hakkında sordum; Dedi ki: Bu hadis hasen sahihtir. Bu hadis Velid b. Müslim’in, Abdurrahman b. Yezîdb. Câbir’den rivâyetinden daha sahihtir. Yine Tirmizî demiştir ki: Hâlid b. Leclac, Abdurrahman b. Aîş el Hadramî’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s)’den işittim dedi ve bu hadisi aynen aktardı bu rivâyet mahfuz değildir. Aynı şekilde Velid hadisinde Abdurrahman b. Âiş’den rivâyet ederek şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s)’den işittim...Bişr b. Bekr, Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir’den bu hadisi bu senedle Abdurrahman b. Âiş’den rivâyet etmiştir. Bu rivâyet daha sahihtir. Abdurrahman b. Âiş, Peygamber (s.a.s)’den hadis işitmemiştir¹⁹⁷

Muâz b. Cebel’den: Rasûlullah (s.a.s), ashâb-ı yemîn¹⁹⁸ ve ashâb-i şimal¹⁹⁹ ile ilgili âyeti okudu, sonra dedi ki: “*Allah varlıkları elleriyle tutar ve şöyle der: Bunlar (kazançlarıyla) cennette olacak, ben sorumlu değilim ve bunlar da (hatalarıyla) cehennemde olacaklar, ben sorumlu değilim*”

2.4.6. Diğer Rivâyetleri

a) Kim bir köleyi serbest bırakırsa hürriyetine kavuşturursa Allah onu ateşten (yaptığı iyiliğe karşılık) âzâd eder²⁰⁰

¹⁹⁶ Tirmizi, Tefsir’ul-Kur’an 40; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 243.

¹⁹⁷ Tirmizi, Tefsir’ul-Kur’an 40.

¹⁹⁸ Ahirette kitabı sağdan verilenler, yani iyi insanlar

¹⁹⁹ Ahirette kitabı soldan verilenler, yani kötü insanlar

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 244.

b) Kim (sahip olduğu bir haraç arazisinin vergisini vermemek suretiyle) haraç (vergisinin günahını) boynuna geçirirse o kimse Rasûlullah (s.a.s)'in üzerinde bulunduğu yoldan uzaklaşmış olur.²⁰¹

c) Yolculuklarının birinde Rasûlullah'la (s.a.s) beraberdik. Kendisi Allahü Ekber, Allahü Ekber” diye nida eden (ezan okuyan) bir kişi duydu. Allah'ın Peygamberi dedi ki: “Bu kişi fitrat hâlini korumuş.”O kişi: “Eşhedü En Lâ İlahe İllallah” diye nida edince Rasûlullah: “Doğru şehadetle şahitlik yaptı” dedi. O kişi: “Eşhedü Enne Muhammeden Rasûlullah” deyince de Rasûlullah: “Ateşten çıktı/kurtuldu. (Gidin) bakın, bu kişi ya hayvanlarını otlatan bir çoban veya avlanan bir kişidir.” O kişiye (gidip) baktılar ki namaz vakti gelmiş ve onu ilân eden davar sahibi (bir çoban).²⁰²

d) Muâz b. Cebel'den “Rasûlullah (s.a.s) şöyle dedi: “Ahir zamanda dıştan dost olup içten düşman olan insanlar olacak” Muâz: “Ya Rasûlullah! Bu nasıl olur?” dedi. Rasûlullah (s.a.s) : “Bazıları, bazıları gibi olmak ister. Bazıları da bazılarından korkar” dedi.”²⁰³

e) Hz. Peygamber'e Kadir gecesi hakkında sorulduğunda o şöyle dedi. “*Onu son on gün veya son beş veya son üç günde arayınız.*”²⁰⁴

f) Muâz b. Cebel'den Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Bir şeyden korunmak kadere mani olamaz. Fakat dua onunla çekişir.*” Bir rivâyete göre de onu defeder.²⁰⁵

g) Başka bir rivâyette Rasûlullah Ensâr ve Muhacirlerden oluşan bir grupla birlikte Muâz'ı Yemen'e göndereceği zaman yaya olarak onu uğurladı. Rasûlullah Muâz'a: “*Muâz ihtimaldir ki beni bu yıldan sonra göremeyeceksin. Muhtemelen gelip kabrimi ve mescidimi ziyaret edeceksin.*” Muâz Rasûlullah'tan ayrılacağına üzülerek ağlamaya başladı. Rasûlullah: “*Ağlama! Ağlamak şeytandandır.*”²⁰⁶ Aynı konu ile ilgili olarak başka bir rivâyette Muâz b. Cebel şöyle diyor: “Rasûlullah beni Yemen'e gönderirken ben ata binmiş bir vaziyette idim. Kendisi yaya olarak beni

²⁰¹ Ebû Dâvûd, Kitabü-l Haraç 36.

²⁰² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 247.

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235.

²⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 234.

²⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 234.

²⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235.

uğurlamaya gelmişti. Uğurlama işi tamamlandığında şöyle dedi: “*Ey Muâz! Belki bu seneden sonra beni göremeyeceksin. Belki de şu mescidime ve mezarıma uğrayacaksın.*” Rasûlullah’ın böyle demesi üzerine Muâz b. Cebel, Rasûlullah’tan ayrılacağı korkusuyla ağlamaya başladı. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.s.) gözünü Medine’ye çevirerek şöyle dedi: “*Şüphesiz bana en yakın olan insanlar, her kim olursa olsunlar, takva sahibi kimselerdir.*”²⁰⁷

Diğer bir rivâyette de Muâz b. Cebel şöyle diyor: “Rasûlullah beni Yemen’e gönderdi. Gönderirken şöyle dedi: “*Muhtemelen artık benim mezarıma ve mescidime uğrayacaksın. Seni yufka yürekli bir kavme gönderiyorum. Onlar, hak üzerine iki kez kendileriyle savaşılmış olan kimselerdir. Onlardan sana itaat eden kimseleri yanına alarak âsilerle savaş. Sonra İslâm’a döneceklerdir. Öyle ki kadın kocasını, çocuk babasını, kardeşte kardeşini acele ile İslâm’a getirecekler. Sen Sekün ve Sekasik denen iki kabilenin arasına in.*”²⁰⁸

ğ) Muâz b. Cebel taun hakkında Şam da şu konuşmayı yaptı ve dedi ki: Ey insanlar! Bu hastalık Rabbinizin rahmeti, peygamberinizin duası ve sizden öncekilerin ölüm sebebidir. Ben Muâz ailesine de bu hastalıktan paylarını vermesini Allah’tan dilerim.

Daha sonra bu hastalıktan ölen iki kızından sonra hastalanan oğlu Abdurrahman’a:

—Kendini nasıl buluyorsun? diye sormuş. Abdurrahman;

—Babacığım, ölüm Allah’ın emridir. Bundan şüphe edenlerden olma, demiş,

Muâz:

—Sen beni, Allah’ın izniyle sabredenlerden bulacaksın, dedi.²⁰⁹

Yezîd b. Umeyre (r.a.)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Muâz b. Cebel’in ölümü yaklaştığında kendisine: “Ey Ebû Abdurrahman! Bize tavsiyelerde bulun” denildi. Muâz: “Beni oturtunuz dedi” ve şöyle devam etti: “İlim ve iman yerlerindedir. Kim onları ararsa mutlaka bulur (bu sözü üç sefer tekrarladı) ilmi dört

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 235.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 240.

kişinin yanında arayınız: Uveymir, Ebû'd Derdâ'nın yanında, Selman-ı Farisi yanında, Abdullah b. Mes'ûd'un yanında ve Yahudi olup İslam'a giren Abdullah b. Selam yanında... Çünkü ben Rasûlullah (s.a.s)'den işittim; Cennete girecek on kişinin onuncusunun o olduğunu söyledi.²¹⁰

2.5. Kendisinden Rivâyette Bulunanlar

İbn Esir'in *Üsdü-l Ğabesi*, Zehebi'nin *Siyerü Âlâmu'n-Nübelâsı*, İbn Hacer'in *Tezhibü't-Tehzibi*, Mizzi'nin *Tehzibü'l-Kemal* eserlerinde ayrıca *Kütübü Sitte* ve *Müsned*'deki hadislere bakarak Muâz b. Cebel'den rivâyette bulunan râvilerin adları, alfabetik sıraya göre şöyledir.

Abdullah b. Kays yani Musa el-Eşari (ö. 42/662),²¹¹ Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-688),²¹² Abdullah b. Ömer b. el-Hattab (ö. 73/692),²¹³ Abdullah b. Amr b. As (ö. 65/684),²¹⁴ Abdullah b. Şeddad b. el-Hadi(ö. 82/701),²¹⁵ Abdurrahman b. Ğanm (ö. 78/697),²¹⁶ Abdurrahman b. Semüre (ö. 50/670),²¹⁷ Abdurrahman ebi Leyla (ö. 83/702),²¹⁸ Abdurrahman b. Aiz el-Ezdi (ö. 83/702),²¹⁹ Amr b. Meymun el-Evdi (ö. 74/693),²²⁰ Ata b. Yesar (ö 743),²²¹ Cabir b. Abdillâh (ö. 78/697),²²² Cünade b. Ebi Ümeyyete,²²³ Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadrami (ö. 80/699),²²⁴ Ebu Abdullah es-Sunabihi,²²⁵ Ebi Bahriyye,²²⁶ Ebu'l-Esved ed-Düeli (ö. 67/686),²²⁷ Ebi Müslim

²¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c. V, s. 242.

²¹¹ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, Ebû'l Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalani (ö. 852/1448), *Tezhibü't-Tehzib*, Haydarabad 1327, c. X, s. 186-187.

²¹² Mizzi, *Tehzibü'l-Kemal*, c. XXVIII, s. 108.

²¹³ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²¹⁴ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²¹⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186-187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²¹⁶ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, 197; Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186-187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²¹⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186-187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²¹⁸ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186-187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²¹⁹ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²²⁰ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186-187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²²¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186-187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²²² Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186-187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²²³ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²²⁴ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²²⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186-187.

²²⁶ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444.

²²⁷ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

Havlani (ö. 62/681),²²⁸ Ebu Ümame el-Bahılı (ö. 86/706),²²⁹ Ebu Bahriye es-Sekuni,²³⁰ Ebû Tibetu el-Kelai,²³¹ Ebu Vail (ö. 82/701),²³² Ebi Zaybe Zayban,²³³ Ebi el-Esved (ö. 67/686),²³⁴ Ebu Leyla el-Ensari,²³⁵ Ebu İdris el-Havlani (Aizullah b. Abdullah)(ö. 80/699),²³⁶ Ebu't-Tufeyl (ö. 110/728),²³⁷ Ebu Ümame Sudey b. Aclan (ö. 86/706),²³⁸ Enes b. Malik (ö. 90/709),²³⁹ Esved b. Hilal (ö. 84/704),²⁴⁰ Esved b. Yezid (ö. 75/694),²⁴¹ Eslem (ö. 80/694),²⁴² El-Amiri (Amir b. Abdullah b. el-Cerrah) (ö. 18/639),²⁴³ Halid b. Ma'dan (ö. 103/721),²⁴⁴ Haris b. Umeyr (ö. 8/629),²⁴⁵ İbn Abbas (ö. 68/687),²⁴⁶ İbn Amr (ö. 65/687),²⁴⁷ İbn Ebi Evfa (ö. 86/705),²⁴⁸ İsa b. Talha b. Ubeydullah,²⁴⁹ Ebu Katade (ö. 54/674),²⁵⁰ Kays b. Ebi Hazm (ö. 97/716),²⁵¹ Kesir b. Mürre (ö. 70/690),²⁵² Malik b. Yehamir el-Sekseki,²⁵³ Mesruk (ö. 63/683),²⁵⁴ Meymun b. Ebi Şebib,²⁵⁵ Hz. Ömer (ö. 23/643),²⁵⁶ Tâvus b. Keysan (ö. 106/724),²⁵⁷

²²⁸ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197; Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, 186–187.

²²⁹ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197.

²³⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187.

²³¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187.

²³² Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²³³ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444.

²³⁴ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²³⁵ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197.

²³⁶ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²³⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187.

²³⁸ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²³⁹ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197; Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁴⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁴¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁴² Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁴³ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁴⁴ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁴⁵ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁴⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187.

²⁴⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187.

²⁴⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁴⁹ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁵⁰ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197.

²⁵¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁵² Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁵³ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197; Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁵⁴ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁵⁵ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁵⁶ İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, c. V, s. 197; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁵⁷ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

Ubeydullah b. Müslim,²⁵⁸ Urve b. Nezzal,²⁵⁹ Yezid b. Amira,²⁶⁰ Yezid b. Umeyretu ez-Zebidi²⁶¹

---

²⁵⁸ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁵⁹ Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

²⁶⁰ Zehebi, *a.g.e.*, c. I, s. 444.

²⁶¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. X, s. 186–187; Mizzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 108.

SONUÇ

Muâz b. Cebel'in hayatının ve hadis ilmindeki yerinin araştırıldığı bu çalışmanın birinci bölümünde Muâz b. Cebel'in hayatını inceledik. Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında pek bilgiye rastlayamadığımız Muâz b. Cebel, Akabe'de Hz. Peygamber'e biat ederek onun yanından hiç ayrılmamış, onunla birlikte bütün savaflara katılmıştır. Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan Muâz b. Cebel, hayatını İslam'a vakfetmiş, ve Allah'ın Rasûlü'ne hep sadık bir dost olmuştur.

O güzel yüzlü, iyi huylu, cömert ve fedakârdı. Kur'an onun hem ezberinde hem de yaşamındaydı. Hz. Peygamber hayatta iken fetva verip, içtihat eden zeki ve muhakeme gücü kuvvetli bir muallimdi. Yemen'e gönderilinceye kadar Hz. Peygamber'in vahiy katibi olup, onun yanından ayrılmamış olan Muâz b. Cebel Yemen de verilen idari ve dini görevleri başarıyla yerine getirmiş, valilik, kadılık, zekât memurluğu, Kur'ân muallimliği, ve mürşidliği gibi vazifeleri icra etmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatı ile yerine geçen halifelere danışmanlık yapmış, Kur'an'ın toplanması sırasında komisyonda bulunanlardan biri olmuş ve vefat edene kadar gittiği her yerde iyi bir mürşit ve muallim olarak İslam'a hizmet etmiştir. Hz. İsa'nın havarilerinin dini yaymak için gittiği gibi Muâz b. Cebel'de cihat anlayışı ile gittiği Şam bölgesindeki Filistin'de hastalık sonucu vefat etmiştir.

Onun hayatı ve İslam'ı anlama, yorumlama ve yayma konusundaki gayretleri, sonraki nesillere şu mesajı vermiştir. Allah ve Rasulü'nün buyrukları her nerede ve hangi şartlarda olursa olsun tebliğ edilmeli bu konuda ne yapılması gerekiyorsa eksiksiz yapılmalıdır. İşte Muâz b. Cebel'i bazen Medine'de, bazen Mekke'de, bazen Yemen'de, bazen Filistin'de; bazen vali, bazen kâdî, bazen de mürşit olarak görev yapmaya sevk eden temel düşünce budur. Bu, İslam'ı anlama ve tebliğ etmedeki gayreti ve heyecanından dolayıdır ki Efendimiz'in (s.a.s) özel nasihatlarına muhatap olmuş görev mahalline giderken şehir dışına kadar uğurlanma şerefine ermiştir.

Muâz b. Cebel, Kur'an gibi Sünnet'e de çok iyi vakıftı. Bunun içindir ki; Rasûlullah zamanında fetva veren sahabilerden biri olarak ön plana çıkmıştır. O bir hükmün vahiy olup olmadığını çok iyi idrak edebiliyordu. Nitekim şu olay bunu açıkça göstermektedir. *“Müslümanlar namaza geliyor, (bakıyorlar ki) Rasûlullah*

(s.a.s) gelenlerin bir kısmı ile namaza başlamış. Biri geldiğinde (diğerine kaç rekât kıldığını soruyor), cemaatteki kişi de (eliyle) işaret ederek; bir ya da iki rekât olduğunu belirtiyor, yeni gelen önce (kaçırdığı rekâtları) kılıyor, sonra da cemaatle namaza katılıyordu. Sonra Muâz b. Cebel geldi ve dedi ki: “Hangi hâlde onu (Rasûlullah’ı) bulursam hemen ona uyuyor, geçen (rekâtları da) sonra kaza ediyordum.” Muâz tekrar geldi ve Rasûlullah yine namaza bir kısmıyla başlamıştı, Muâz namaza onunla hemen devam etti, Rasûlullah (s.a.s) namazı bitirince kalktı ve kalanını kaza etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) şöyle dedi: “**Muâz size güzel bir sünnet (yöntem) geliştirdi, (artık) bu şekilde yapın!**” Buna benzer fetva verdiği rivâyetler olmakla birlikte günümüze çok az fetvası ulaşan bir sahabidir.

Kütüb-i Sitte’de ve *Müsned*’de geçen Muâz b. Cebel’in rivâyetlerini konularına göre ayırdığımızda genel olarak sırayla fıkıh, terğib ve terhib, itikad, ve istikbâl konularında olduğunu tespit ettik.

Mükerrerleri ile beraber 157 hadisle Muâz b. Cebel az rivâyet eden sahabiler arasında olmasına rağmen hadisleri, kitaplarda kaynak olarak sıkça geçmektedir. Özellikle *Muâz hadisi* diye bilinen hadis, usul kitaplarında çok kullanılmış, (içtihad) *Kıyas* başta olmak üzere *İcma* ve *Mesalihi Mürsele*’ye delil teşkil etmiştir. Senet yönünden Hadis çok tenkide uğramasına rağmen metin yönünden tenkide uğradığına rastlanılmamıştır. *Muâz hadisi* diye meşhur olmuş bu hadis her ne kadar hadis kriterlerine göre sahih kabul edilmese de Sahabe’nin uygulamaları mana yönüyle bu hadisin doğru olduğunu bize göstermektedir ki; birçok muhaddis ve usul âlimi kitaplarında bu hadise yer vermişler, bu hadisi delil olarak kullanmışlardır.

Yine Allah’dan (c.c.) başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed (s.a.s)’in Allah’ın elçisi olduğuna iman edenlerin cennete gideceğini, zekât için gerekli nisap miktarlarını, yönetici olan kişilerin işleri zorlaştırmayıp bilakis kolaylaştırmakla mükellef olduklarını, dini halka anlatan insanların dini sevdirecek anlatmalarını, dini konularda halkı nefret ettirecek konulardan kaçınmalarını, devlet görevlisinin rüşvet almaması gerektiğini ve buna benzer konuları Muâz b. Cebel’in rivâyet etmiş olduğu hadislerden öğrenmiş olduk.

Muâz b. Cebel kanalıyla nakledilen hadis rivâyetlerinin söylendikleri zaman itibâriyle on dört asır öncesinde yaşanmış olsa da sonraki dönemlerde İslam düşünce yapısının teşekkülünde oynadıkları rol gayet açıktır. Hz. Peygamber (s.a.s)’in onu Yemen’e gönderirken aralarında geçen *Muâz hadisi* diye bildiğimiz konuşma, “...*Kolaylaştırın Zorlaştırmayın Müjdeleyin Nefret ettirmeyin*” hadisi ve buna benzer rivâyetler dün olduğu gibi bugünde canlılığını korumaktadır. Bugüne bakan yönüyle de ifâde ettikleri mânâ düşünüldüğünde Muâz b. Cebel’in rivâyet ettiği hadislerin hemen her dönemde Müslümanların dilinden düşürmediği hadisler arasındadır. Muâz b. Cebel, Allah Rasulü’nün kendisinden övgüyle bahsettiği seçkin sahabilerdendir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdullah Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, I-VI, Beytül-Efkari'd-Devliyye, Riyad 1998.
- Algül**, Hüseyin *Musab b. Umeyr*, DİA, İstanbul 2006.
- Arı**, Saim, *Medinenin Öncüleri*, Işık Yay, 2. baskı, İzmir 2008.
- Akbulut**, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Matbaacılık, Ankara 2001.
- Berkî**, Ali Himmət, *İslâm Hukukunda Feraiz ve İntikal* 38. Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1954.
- Belâzürî**, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), *Futûhu'l Büldân*, (çev. Mustafa Fayda), Ankara 1987.
- Bâcî**, Ebû'l-Velîd (ö. 474/1081), *İhkâmu'l-Fusûl fî Ahkâmi'l-Usûl*, I-II, (Tahk. Abdu'l-Mecîd et-Turkî), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1995.
- Beyhaki**, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübra ve fî Zeylihi Ca'feru'n-Nakî*, Daru'l Marife, Beyrut Tsz.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VII, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.
- Buhari**, Ebu Abdullah Muhammed bin İsmâil, *Sahîhu'l-Buhari*, Âlemu'l- Kütüb, Beyrut 1985.
- Canan**, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1992.
- Çağatay**, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi Ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1963.
- Çakan**, İsmail Lütfü, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
- Çelik**, Ali, *Sünneti Aktüel Değeri*, Kitap Neşriyat Dağıtım, Ankara 2008.
- Halkın Hadis Bilgisi Ve Bilgi Kaynaklar (Ahmediyye Örneği)*, Emin Yayınları, Bursa 2009.
- Cessas**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (ö. 370/980), *el-Fusûl Fi'l-Usûl*, I-II, (Düzenleyen Muhammed Muhammed Tâmir), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Ebû Hâmid** el-Gazâlî, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, (muhakkık Muhammed Süleyman el-Eşğar), Beyrût 1997.

- Ebu Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh el- İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, I-X, Beyrut 1967.
- Ebû Dâvûd** Süleyman b. Eş'as b. es-Sicistani *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, (çev. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar), Şamil Yayınları, İstanbul 1987-2003.
- Ebû Ali**, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübarekfuri (ö. 1353/1934), *Tuhfetu'l-Ahvezi Şerh Camiu't-Tirmizi*, Medine 1967.
- Ebû Dâvûd** , Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), (Düzenleyen İzzet Ubeyd De'âs, ÂdilSeyyid,) *Sünen*, I-V, Suriye/Hims 1394/1974.
- Erul**, Bünyamin, *Sahabenin Sünnat Anlayışı*, T.D.V. Yay, Ankara 2005.
- Emin, Ahmed**, *Fecrul-İslam*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), Ankara 1976.
- Es'ad**, Mahmud, *Tarih-i Din-i İslam(İslam tarihi)*, (Sadeleştiren Ahmet Lütfi Kazancı, Osman Kazancı), İstanbul 1995.
- Ebû'l-Ya'lâ el-Ferrâ**, Muhammed b. el- Hüseyin (ö. 458/1066), *el-Udde fî Usûli'l-Fıkh*, I-II, (Tahk. Muhammed Abdu'l-Kâdir Ahmed Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Ebû'l-Hüseyin**, Muhammed b. Ali et-Tayyib el-Basrî (ö. 436/1044), *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh*, I-II, (Düzenleyen Halil el-Meys), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut Tsz.
- Ebû'l-Hasan** Ebû'l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevi, *Usûlu'l-Pezdevi*, (Birlikte: *Keşfü'l-esrar an usûli fahrul 'İslam el-Pezdevi*, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 3. Baskı, Beyrut 1997.
- el-Elbânî**, Muhammed Nâsuri'd-Din, *Silesiletü'l-Ehâdîsi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa' ve Eseruhe's-Seyyiu fî'l-Ümme*, I-V, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 1992.
- el-Makdisî**, Mutahhar b. Tâhir (ö. 355/964), *el-Bed'ü ve't-Târih*, Beyrut 1899.
- el-Mizzi**, Yusuf b. Abdirrahman, *Tehzibu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, el-Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1994.
- el-Kalkaşendî**, Ebû'l-İbbas Ahmed b. Ali Ahmed (ö. 821/1418), *Nihâyetu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab*, Beyrut 1983.

- el-Kettanî**, Muhammed Abdülhay, *Nizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebeviyye (et-Terâtibu'l-İdariyye)*, (çev. Ahmet Özel), İstanbul 1990.
- eş-Şevkani**, Muhammed ibn Ali ibn Muhammed, *Neylü'l-Evtâr*, I-VIII, Daru İhyau't-Türasi'l-'Arabi, Beyrut Tsz.
- et-Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Târîhu'l-Ümemi ve'l-Mulûk*, Beyrut 1962.
- el-Vâkidî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, Beyrut 1984.
- el-Ya'kûbî**, Ahmed b. Ebî Yâ'kûb b. Ca'fer b.Vehb (ö. 284/895), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut 1970.
- ez-Zehebî**, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1346),
Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, XXIII (Thk, Şuayb el-Arnavut), Beyrut 1981-1985,
Tezkiretü-l Hüffaz, İhyâü-t Türas el-Arabî, I-IV, 1374.
- Fayda**, Mustafa İslamiyet'in Güney Arabistan'da Yayılışı, Ankara 1982.
 "Amvâs", DİA, İstanbul, 1991, c. III, s. 100.
 "Hz. Ebûbekir", DİA, İstanbul, 1994, c. X, s. 106.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslâm Peygamberi* (çev. Salih Tuğ), İrfan Yay, İstanbul 1993.
- İbn Abdi'l-berr**, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Mısır Tsz.
- İbn Asâkir**, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan (ö. 571/1170), *Tarihu Medineti Dımaşk*, (nşr. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garame el-Amravî), Daru'l-Fikr, Beyrut 1995- 1998.
- İbnu'l-Cevzî**, Ebu'l Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzî (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, (Thk. M. A.Kadir Ata), Beyrut 1992.
- İbnu'l-Esîr**, İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232),
el-Kâmil fi't -Târîh, Beyrut 1965.
Üsdü'l-Ğabe, Kahire 1970.

- İbn Hacer**, Ebû'l Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448),
Tehzibu't-Tehzîb, Haydarabad 1327.
el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, Kahire 1328.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmet b. Saîd el- Endelusî (ö. 456/1064),
Cemheratu Ensâbi'l-Arab, Beyrut 1983.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm (ö. 465/1072),
el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm, I-VIII, (Tahk. Mahmûd Hamîd Osman),
Dâru'l-Hadis, Kâhire 1998.
el-Muhallâ (Nşr. Ahmed Muhammed Şakir), İdaretü't-Tıbâati'l-
Müniriyye, Kahire 1349.
- İbn Hişâm**, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîratu'n-Nebeviyye*,
(Thk. Mustafa es-Sekkâ ve Arkadaşları), Beyrut 1936.
- İbnu'l-İmâd**, Abdulhay Ebû'l-Felah (ö. 1089/1678), *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri
men Zeheb*, Dâru'l-Fikr 1979.
- İbn Rüşd**, Ebu'l-Velîd Muhammed İbn Ahmed el-Hafîd (ö. 520/1126),
Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid, I- II, Matbaatü'l-İstikâme, Mısır Tsz.
- İbn Kayyim**, el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, I-IV, Darul Kütübil İlmiyye,
Beyrut 1991.
- İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/889),
el-Maârif, (Tsh. Muhammed İsmail es-Sâvi), 2. Baskı, Beyrut 1970.
Uyûnu'l-Ahbâr, Kahire 1930.
- İbn Kesîr**, İmadüddin Ebûl-Fidâ İsmail (ö. 774/1372),
el-Bidâye ve'n-Nihâye, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul 1994.
el-Bidâye ve'n-Nihâye, Beyrut 1995.
Tefsir, (Thk. Muhammed Ali es-Sabûnî), Beyrut 1996.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (ö. 230/844), *et-
Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut 1957.
- İbn Teymiyye**, *el-Müsevvedetü Fi Usûli'l-Fıkıh*, (Tahk. Muhammed Muhyiddin
Abdülhamid) Matbatü'l-Medenî,
- Karaçam, İsmail**, *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1996.

Kandehlevî, M. Yusuf, *Hayatü's-Sahabe*, Kahire 1968.

Koçkuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara 1988.

Karagöz, İsmail, “*Namazların Birleştirilerek Kılınması Meselesi*” Hakses (Dini-Ahlaki-İctimai-Edebi) Haziran Aylık Mecmua, Türkiye Hayrat Hademeleri Yardımlaşma Dernekleri Federasyonu, Ankara 1998.

Müslim bin Haccac, Ebu'l-Huseyn (ö. 261), *Sahîhu Müslim*, Beyrut 2004.

Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünen*, I-VIII, Haleb 1406/1986.

Önkal, Ahmet “*Akabe*”, DİA, İstanbul 1989, c. II, s. 211.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebu's-Sehl, *Usulu'l-Fıkh*, Beyrut tsz.

Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Tercüme: M. Yaşar Kandemir, 4. Baskı, Ankara 1986.

Şa'ban, Zekiyyuddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulu'l-Fıkh)*, (terc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 2004.

Şakir, Mahmut, *İslâm Tarihi*, (çev. Ferit Aydın), Kahraman Yay, İstanbul 1994.

Tahmâz, Abdülhamîd Mahmûd, *Muâz b. Cebel*, 3. Baskı, Daru'l-Kalem, Dımaşk 1991.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre (ö. 297), *el-Câmiu's-Sahih Sünenü't-Tirmizî*, (Thk, Muhammed Fuad Abdalbâki), I-V, Beyrut 1958.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

Yâkût, el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah (ö. 626/1228), *Mu'cemu'l-Büldân*, I-VI, İran 1965.

Yıldız, Hakkı Dursun vd., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

Zirikli, Hayrettin, *A'lâm Kamusu Teracimi li-Eşheri'r-Rical ve'n-Nisa*, I-X, Beyrut 1984.